

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Psychologie práce a organizace

Disertační práce

*Akulturation: Proces adaptace a jeho vliv na výkonnost a well-being
studentů VŠ*

*Acculturation: The adaptation process and its influence on
achievement and well-being of university students*

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Milan Rymeš, CSc.

Praha 2016

Mgr. Hana Chýlová

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....
Jméno a příjmení

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat především vedoucímu mé disertační práce, doc. PhDr. Milanu Rymešovi, CSc., za cenné rady a podnětné připomínky při zpracovávání této práce a také za velikou trpělivost, podporu a lidsky milý přístup během celého doktorského studia.

Celé své rodině děkuji za podporu, pomoc a trpělivost.

Abstrakt

Disertační práce se věnuje akulturaci jakožto procesu adaptace na novou kulturu, jeho vlivu na výkonnost a well-being vysokoškolských studentů. Práce se skládá ze dvou částí, části teoretické a části empirické. V teoretické části jsou v první kapitole představeny základní poznatky týkající se předmětné oblasti, je zde vymezena interkulturní psychologie, akulturace z různých úhlů pohledu, dále je zde popsán kulturní šok, odlišné strategie a průběhy akulturace a v neposlední řadě také typologie skupin účastníků se tohoto procesu. V následující kapitole jsou uvedeny nejvýznamnější výzkumné projekty interkulturní psychologie. Poslední kapitola teoretické části práce se zaměřuje na specifika skupiny zahraničních vysokoškolských studentů na studijních pobytech, s důrazem na akulturační stres, well-being a subjektivně vnímanou výkonnost a self-efficacy. Uváděné oblasti jsou dále zpracovány v rámci empirického šetření ve druhé části práce. Cílem předkládané práce je analyzovat proces adaptace na nové kulturní prostředí, se zřetelem na klíčové faktory, které ovlivňují průběh a výsledky tohoto procesu. S ohledem na zamýšlené praktické využití získaných výsledků bude sledován také vliv self-efficacy především v souvislosti se zvládáním zátěže, subjektivním hodnocením akademického výkonu a celkovou mírou well-beingu sojournerů. Vzhledem k národnostnímu složení výběrového souboru budou teoretické i výzkumné poznatky ze zahraničních zdrojů upraveny a doplněny pro oblast praktické aplikace v oblasti psychologie práce v rámci interkulturního setkávání v sociokulturních souvislostech naší země. Na úrovni praktické aplikace je cílem práce na základě výsledků získaných empirickým šetřením identifikovat klíčové faktory, které je třeba brát v potaz při vytváření adaptačních programů určených k usnadnění procesu adaptace na nové kulturní prostředí, zejména ke zmírnění negativních dopadů kulturního šoku, zvýšení výkonnosti a posílení celkové míry subjektivního well-beingu. Výstupy z empirické části práce budou využity také ke zkvalitnění služeb nabízených v rámci psychologického poradenství vysokoškolským studentům. Některá zjištění bude možné využít nejen v kontextu přípravy na studijní, ale i na pracovní zahraniční pobyt.

Klíčová slova:

Adaptace, akulturace, self-efficacy, výkonnost, vysokoškolští zahraniční studenti, well-being.

Abstract

The dissertation thesis is dedicated to the acculturation as a process of adaptation to a new culture, its influence on achievement and well-being of university students. The work consists of the theoretical and the empirical parts. In the theoretical part, there is presented the fundamental knowledge of the subject area, the intercultural psychology is defined there, the acculturation from different points of view, and it also describes the cultural shock, different strategies and patterns of acculturation and last but not least also the typology of the groups involved in this process. The following section lists the most significant research projects in intercultural psychology. The last chapter of the theoretical part of the work focuses on the specifics of groups of foreign students, with an emphasis on acculturative stress, well-being and subjectively perceived performance and self-efficacy. The claimed areas are further processed in the empirical part of the work. The aim of the presented work is to analyze the process of adaptation to a new cultural environment, taking into account the key factors that influence the progress and results of this process. With regard to the intended use of the results obtained also the influence of self-efficacy, in particular in connection with the handling of the stress, a subjective evaluation of the academic performance and the overall rate of well-being of the sojourners will be monitored. Due to the national composition of the sample, the theoretical and research findings from foreign sources will be adapted and supplemented for the area of practical application in the field of work and organizational psychology within the framework of intercultural encounters in the socio-cultural context of our country. At the level of practical application, the goal is to work on the basis of the results obtained by empirical investigation to identify the key factors that must be taken into account when creating the adaptation programmes designed to facilitate the process of adaptation to a new cultural environment, in particular to mitigate the negative effects of culture shock, increasing performance and enhancing the overall subjective well-being. The outputs of the empirical part of the thesis will also be used to improve the services offered by the psychological counselling to university students. Some of the findings will be used not only in the context of the preparation for the study, but also for the work in foreign culture.

Key words:

Acculturation, achievement, adaptation, international university students, self-efficacy, well-being.

Obsah

Úvod	7
I. Teoretická část	9
1. Interkulturní psychologie	11
1.1 Vymezení pojmu.....	11
1.2 Kultura a interkulturní otázky	13
2. Akulturace	16
2.1 Kulturní šok	19
2.2 Akulturační křivka.....	28
2.3 Typologie kulturních cestovatelů	37
2.4 Strategie akulturace	42
3. Významné výzkumy v interkulturní psychologii.....	47
3.1 Hofstedeho výzkum hodnot.....	47
3.2 Kulturní dimenze podle Schwartze	51
3.3 Trompenaarsův výzkum kulturních diferencí.....	52
3.4 GLOBE.....	54
4. Specifika sojourners - zahraničních studentů	56
4.1 Problémy zahraničních studentů	58
4.2 Akulturační stres u zahraničních studentů.....	62
4.3 Subjektivní well-being	66
4.4 Subjektivně vnímaná výkonnost a self-efficacy	77
II. Empirická část	84
5. Cíl práce a hypotézy	84
5.1 Cíl práce a dílčí cíle	84
5.2 Výzkumné otázky a hypotézy	85
5.3 Vymezení proměnných	89
6. Výzkumný plán a metodika výzkumu.....	90
6.1 Předvýzkum	92
6.2 Vlastní výzkum.....	97
7. Výsledky a jejich interpretace	105
7.1 Statistické zpracování dat	105
7.2 Shrnutí výsledků	153
8. Diskuse	157

Závěr.....	164
Literatura.....	167
Seznam obrázků a tabulek	186
Přílohy	188
Seznam příloh.....	188

Úvod

Současná společnost se dynamicky proměňuje, změny probíhají velmi vysokým tempem. Svět se zrychluje a vlivem globalizace zdánlivě zmenšuje. Díky aktuální úrovni technického pokroku cestuje stále více lidí na stále větší vzdálenosti a má tak možnost setkávat se s novými kulturami mnohem častěji a snáze, než tomu bylo dříve. Na jedné straně se jedná o podnětnou zkušenost, na druhé straně je však také nutné adaptovat se na nové kulturní prostředí, vyrovnat se s novými požadavky na přizpůsobení.

Skupina lidí, kteří přijíždějí do nového kulturního prostředí a musí se na něj adaptovat, je velice heterogenní. Patří do ní, vedle obchodníků, manažerů, vojáků, zdravotníků a dalších, také studenti na dlouhodobých studijních pobytech v zahraničí. Pro tyto kulturní cestovatele je typické, že jejich pobyt je dobrovolný, časově omezený a spojený s předpokladem akademického výkonu. Terciární vzdělávání je považováno za jeden z nejvýznamnějších faktorů pro rozvoj a ekonomický růst moderních zemí, je také považováno za měřítko hodnocení úrovně vyspělosti společnosti. Současná situace vyžaduje, aby toto vzdělávání bylo otevřené zkušenostem z dalších zemí a kultur, proto je podporována vzájemná výměna sociálních, kulturních a informačních poznatků prostřednictvím vzdělanostní mobility. Podle údajů Českého statistického úřadu (CSU online, 2013) se počet zahraničních studentů na českých vysokých školách od roku 2003/2004 třikrát zvýšil, v roce 2012 tvořil podíl zahraničních studentů na vysokých školách v ČR téměř deset procent všech studentů, tj. 38942 osob, v roce 2016 to je už 42220 zahraničních studentů (MŠMT online, 2016). V akademickém roce 2011/2012 bylo jen na Karlově univerzitě 7500 zahraničních studentů (Hájek, 2013), v roce 2016 7692 (MŠMT online, 2016) na České zemědělské univerzitě se počet zahraničních studentů zvýšil ze 1701 v roce 2012 (Kokavec, 2012) na 1971 v letošním roce (MŠMT online, 2016).

Narůstající globalizace a internacionalizace charakterizuje také svět průmyslu a obchodu. Jakkoli se díky tomu otevírá mnoho nových možností, vytváří se tak zároveň i množství nových komplexních výzev, které se týkají porozumění kulturním hodnotám, praktikám a nuancím jiných částí světa. Spolu s růstem trhu se musí ve stejném smyslu měnit i psychologie práce a organizace, být více globálně orientována.

Pobyt v novém kulturním prostředí s sebou vedle vzájemné výměny poznatků a zkušeností ale nese také nutnost vyrovnat se s neznámým prostředím, přizpůsobit se novým situacím, adaptovat se na hostitelskou kulturu. Každý proces adaptace představuje pro jedince zátěž, se kterou se vyrovnává individuálně. Přes vysoké počty osob žijících nebo pracujících dočasně v zahraničí toho mnoho nevíme o jejich úspěšné nebo neúspěšné adaptaci na život v novém, kulturně odlišném prostředí. Právě faktory ovlivňující průběh tohoto procesu ve vztahu k výkonnosti a well-beingu studentů jsou předmětem empirického výzkumu předkládané práce. Získané poznatky budou využity, mimo jiné, pro zkvalitnění služeb vysokoškolského psychologického poradenství a usnadnění přístupu k němu zahraničním studentům.

I. Teoretická část

Lidé z různých kulturních prostředí se spolu setkávají od nepaměti. Tato setkání často významně odlišných kultur mohou vést ke vzájemnému obohacení, nebo také k různě závažným komplikacím a problémům. V rychle se měnícím světě současnosti, kde se stále zkracují vzdálenosti, a snadno se tak setkávají lidé z velmi vzdálených geografických oblastí i vzdálených kulturních oblastí, si musíme jedinců cestujících mezi různými kulturami všimnout také z psychologického hlediska. Psychologie jako věda (až na některé výjimky) relativně dlouho nebrala na kulturu a její vliv příliš ohled. Na počátku 21. století, tváří v tvář globalizaci a vzrůstající kulturní diverzitě, je však již nutné kulturní a interkulturní otázky ve výzkumu zohlednit. Je třeba řešit, co je univerzální a co je kulturně specifické. Také oblast psychologie práce a organizace se v současnosti musí vyrovnávat s komplexními otázkami globalizace v rámci organizačního chování, managementu v mezinárodních společnostech a na mnoha dalších místech.

Není proto překvapením, že se do popředí zájmu mnoha teoretiků i výzkumníků z praxe dostává interkulturní psychologie. V rámci studia interkulturní psychologie se v posledních desetiletích stala jednou z nejstudovanějších oblastí psychologie interkulturního kontaktu, jmenovitě adaptace na novou kulturu – akulturace.

Přestože se v některých odborných textech setkáme s názorem, že výzkum adaptace imigrantů, sojournerů a uprchlíků v posledních desetiletích vzkvétá (např.: Ward a Rana-Deuba, 1999; Ward, Bochner a Furnham, 2001), jiní upozorňují na to, že stále nelze říci, že by byl tento vývoj stejně intenzivní ve všech oblastech. Young (2014) upozorňuje na to, že aktuální ohromný nárůst možností vzdělávání studentů v zahraničí není doprovázen adekvátním nárůstem výzkumu dopadů tohoto studia na zúčastněné osoby. Pokud byla prováděna hodnocení pobytů v zahraničí, byla obvykle věnována pozornost spíše expatriotům z oblasti podnikání. Také Pedersen (2010) upozorňuje na to, že s nárůstem podílu a významu zahraničního studia se zvyšuje naléhavost otázky výzkumu dopadů a efektivity těchto programů. Ačkoli většina odborníků se shodne na tom, že výstupem zahraničního studia nejsou jen dobré známky, výzkumů a intervencí věnovaných jiným výstupům je málo.

V kontrastu s diskusí o dostatečnosti nebo nedostatečnosti množství odpovídajících výzkumů v zahraniční literatuře, se v domácí odborné literatuře tato oblast neobjevuje téměř vůbec.

1. Interkulturní psychologie

Interkulturní psychologie je obor, který má v zahraničí již poměrně bohatou odbornou literaturu. U nás se ale jedná o relativně novou oblast a proto se můžeme v česky psaných textech setkat s jejím nejednotným označováním, z tohoto důvodu jej nejprve vymežíme.

1.1 Vymezení pojmu

V rámci uvedené oblasti se můžeme setkat s více různými pojmy, které ji označují. Jedná se o termíny: Mezikulturní psychologie, Interkulturní psychologie, Psychologie mezi kulturami, Transkulturní psychologie a případně i o anglický termín Cross-cultural psychology. Někteří autoři (například Kolman, 2008) tyto pojmy v zásadě nerozlišují a považují je za téměř rovnocenné, jiní (například Morgensternová, Šulová a kol., 2007, s. 62) popisují rozdíl mezi interkulturní a mezikulturní psychologií následujícím způsobem: „*Mezikulturní (kulturně srovnávací) psychologie zkoumá, zda jsou psychické procesy univerzální či kulturně specifické povahy. Snaží se o analýzu kulturních vlivů na psychologický vývoj a objevení psychologických univerzálií. Interkulturní psychologie je spíše aplikovanou disciplínou, která se opírá o poznatky kulturně srovnávací psychologie a je bohatě využívána v praxi. Zabývá se analýzou psychických podmínek, procesů a účinků lidského prožívání a chování v situacích, které lze označit za zvláštní i hraniční, v nichž se střetávají jedinci z různých kultur.*“

Průcha, jeden z našich nemnoha teoretiků tohoto oboru, ve své publikaci Interkulturní psychologie na tuto nejednoznačnost v českém pojmosloví (na rozdíl od anglické jazykové oblasti) také upozorňuje a poměrně přehledně jej třídí (Průcha, 2007a); uvádí, že pokud se o této disciplíně v české odborné literatuře vůbec pojednává, setkáváme se s následujícími třemi terminologickými řešeními:

- Nejčastěji ji čeští autoři označují jako *interkulturní psychologii* (Průcha, 2007a, 2010; Kolman, 2007, 2008);
- Druhý typ označení – *mezikulturní psychologie* – je častěji užíván slovenskými odborníky (Zeľová, 2008);
- Třetí varianta – pojem *transkulturní psychologie* – je užíván méně často.

Průcha (2010, str. 24) vymezuje interkulturní psychologii jako „...zkoumání toho, jak faktory kultury (etnické, národní) ovlivňují myšlení, komunikaci a chování lidí...“, přitom se zdůrazňuje, že cílem tohoto zkoumání je: „...jednak explanace způsobů a efektů tohoto ovlivňování, jednak vytváření podkladů pro aplikace výzkumných poznatků v praxi...“.

Zel'ová (2008) pracuje s pojmem mezikulturní psychologie, vymezuje ji, podobně jako Morgensternová, Šulová a kol. (2007), jako disciplínu, která zkoumá různé kultury s cílem najít jak univerzální, tak i kulturně specifické aspekty psychiky.

V pojetí autorů zahraničních publikací Berryho, Poortingy, Segalla a Dasena (1992, s. 1) je interkulturní psychologie (tedy cross-cultural psychology): „...vědecké studium lidského chování a jeho přenosu, kdy je bráno v úvahu to, jak je chování utvářeno a ovlivňováno sociálními a kulturními silami.“

Jiné z velmi často uváděných vymezení je Triandisovo (2002a), který předmět interkulturní psychologie popisuje jako systematické studium chování a zkušenosti tak, jak se vyskytuje v různých kulturách, je ovlivňováno kulturou, nebo ústí ve změny ve stávajících kulturách.

V následujícím textu se budeme držet termínu, který je dle Průchy (2007a, 2010) a Kolmana (např.: 2008) nejobvyklejší – tedy spojení interkulturní psychologie. Budeme toto označení užívat jak pro interkulturní tak pro mezikulturní psychologii podle výše uvedeného vymezení a také jako synonyma k anglickému pojmu cross-cultural psychology (pojem intercultural psychology se objevuje v anglosaské literatuře spíše výjimečně a obvykle ve specifickém kontextu). Označení psychologie mezi kulturami a transkulturní psychologie budou užity jen v případě nezbytném, v přímé návaznosti na příslušný zdrojový text.

Přes relativně krátkou historii interkulturní psychologie se již v roce 2008 na konferenci v Brémách strhla diskuse o krizi interkulturní psychologie, zejména o užitečnosti výzkumů v interkulturní oblasti pro praxi (Ward a Kagitcibasi, 2010). Wardová, jakožto mluvčí za Nový Zéland a Kagitcibasi za Evropu (2010), se snaží kritikům (zejména Chirkov, 2009) oponovat, že prakticky užitečné výzkumy se v interkulturní psychologii provádějí, jen je zřejmě nutné hledat je jinde, než je hledal

on. Zatímco souhlasí s Chirkovem, že je čas na otevírání nových perspektiv a rozmanitější metody výzkumu akulturace, jsou přesvědčeni, že učinili krok k tomu, aby Chirkovovi dokázali, že jeho výrok o tom, že moderní výzkum akulturace nemá žádné, nebo jen velmi malé praktické využití pro komunity přistěhovalců a agentury pomáhající imigrantům (Chirkov, 2009b), není tak zcela platný.

1.2 Kultura a interkulturní otázky

Obdobně i u samotného pojmu kultura, bychom měli nejprve vymežit, co pod tento pojem zahrnujeme. Podle Průchy (2004) lze rozlišit dvě základní skupiny pojetí kultury. V širším pojetí zahrnuje pojem kultura všechno, co vytváří lidská civilizace - jde tedy o materiální výsledky lidské činnosti (nástroje, oděvy, průmysl atd.) a o duchovní výtvořiny lidí (umění, právo, politika atd.). Podle užšího pojetí, uplatňovaného mj. v interkulturní psychologii, je pojem kultura spojován spíše s projevy lidského chování. Kulturou společnosti se zde tedy míní jeho zvyklosti, symboly, komunikační normy, hodnotové systémy, předávané zkušenosti apod. Podobné rozdělování širšího pojetí pojmu kultura (člověkem vytvořená součást prostředí) na materiální a subjektivní kulturu nalezneme také u Triandise (2002b a 2008) a podrobně se věnuje zejména oblasti subjektivní kultury. Materiální kulturu autor vymezuje jejími elementy: oblečením, jídlem, domy, cestami, nástroji a stroji. Subjektivní kulturou je pro společnost charakteristický způsob vnímání jejího sociálního prostředí. Sestává z idejí toho, co fungovalo v minulosti a proto má smysl být předáváno budoucím generacím. Jazyk, ekonomika, vzdělávání, politika, právní, filozofický a náboženský systém jsou důležitými součástmi kultury. Představy o tom, co je krásné, a jak mají lidé žít spolu s ostatními lidmi, jsou také význačné prvky. Nejdůležitější jsou ale nevyřčené předpoklady, standardizované postupy procesů a tradiční postupy získávání informace z okolního prostředí.

Z hlediska utváření se přístupu ke konceptu kultury, zahrnovala dřívější pojetí některý z následujících pohledů: a) kultura je „tam venku“ aby byla studována, pozorována a popsána; b) kultura je sdílený způsob života skupiny osob v sociální interakci; a c) kultura je předávána z generace na generaci procesem enkulturace a socializace. V nedávných letech, spolu s rozvojem více kognitivních přístupů v mnoha odvětvích psychologie, začal být jedinec vnímán v interkulturní psychologii ne jako pouhá oběť své kultury, ale jako aktivní činitel uvnitř své kultury, který ji poznává,

hodnotí a vysvětluje. V protikladu k dřívějším pojetím kultury, kultura v sociálně-konstruktivistické perspektivě není něčím daným, ale je denně vytvářena skrze interakci, která probíhá mezi jedinci a jejich okolím (Segall, Lonner a Berry, 1998 nebo také Plichtová, 2002).

V historii samostatné psychologie se pojem kultura poprvé, ale jen krátce, vyskytl pravděpodobně (Zeřová, 2008) již na počátku jejího vývoje, v Psychologii národů: zkoumání zákonitostí vývoje řeči, mýtu a zvyku W. Wundta (Völkerpsychologie: eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte). Hewstone a Stroebe (2006) ve Wundtově pojetí psychologie národů vidí ekvivalent a doplněk k experimentální psychologii jedince, neboť mentální obsahy či kognice jsou vyjadřovány, sdělovány a možná i utvářeny jazykem, proto je nutné pro adekvátní studium mysli brát v potaz i jazyk, mýty a zvyklosti – zabývat se historickými a kulturními variantami. Průcha (2007a) připomíná také práci francouzského antropologa a sociálního psychologa Gustava Le Bona, jehož práce Psychologické zákony vývoje národů zřejmě také přispěla k dobové vlně zájmu o etnické otázky a etnopsychologii. Další vlna zájmu o kulturu se v psychologii zvedla podle některých autorů (Berry, Poortinga, Segall a Dasen, 1992) po druhé světové válce, podle jiných (Zeřová, 2008 nebo Morgensternová, Šulová a kol., 2007) lze hlavní vlnu rozvoje disciplíny a zájmu o kulturní aspekt v psychologii datovat do 60. let 20. století. Munro, Schumaker a Carr (1997) v této souvislosti uvádí kognitivistické výzkumy H. C. Triandise z 60. a 70. let 20. století, Sam a Berry (2006) zdůrazňují jako hlavní milník dokonce až 80. léta 20. století, kdy vychází Triandisova základní učebnice Handbook of Cross-Cultural Psychology. Morgensternová, Šulová a kol. (2007), a podobně i Sam a Berry (2006), datují do 70. let 20. století vznik samostatné mezikulturní psychologie (cross-cultural psychology), jako výsledek spolupráce převážně kulturní antropologie a sociální psychologie. Jednoznačné je datum vzniku International Association for Cross-Cultural Psychology – 1972 (například Zeřová in Výrost, Slaměník, 2008). Od 70. let dvacátého století také vychází specializovaný odborný časopis – Journal of Cross-cultural psychology (Průcha, 2007a).

Výzkum té doby se zabýval především tím, jak kultura ovlivňuje chování. Jahoda (in Berry, Poortinga, Segall a Dasen, 1992) nabízí vysvětlení toho, proč se hlavní proud psychologie tak dlouho nepouštěl do debat o kulturní podmíněnosti

chování. Domnívá se, že je to možná z toho důvodu, že zdůrazňováním kulturního prvku je v důsledku ohrožena platnost všech hlavních psychologických teorií, které byly formulovány a testovány pouze v rámci paradigmatu jediné kultury - západní kultury, zatímco všechny ostatní kultury z celého světa byly opomíjeny.

Greenblatt (2010) upozorňuje na to, že zavedené analytické nástroje automaticky považovaly kultury za stabilní v čase. Současná globalizace ovšem tento obraz stabilního světa drasticky změnila. Výzkum v mnoha oblastech psychologie tradičně obvykle ignoroval, do jaké míry bylo v kulturní oblasti místní vždy ovlivněno větším, vnějším světem.

Cíle interkulturní psychologie by mohly být vymezeny jako přenos stávajících hypotéz a závěrů o lidském chování do jiného kulturního kontextu, kde by měla být testována jejich platnost; dále objevování nových kulturních systémů a zkoumání psychologických fenoménů, které nejsou dostupné v naší kultuře; a integrace psychologických poznatků získaných z těchto dvou aktivit tak, aby mohla být vytvořena psychologie, která bude platná pro všechny lidi (Berry, 2000).

Zdá se, že vedle původně zkoumané otázky, která se týkala toho, jak kultura ovlivňuje chování, v současnosti souběžně vyvstává ještě jedna nová otázka: *Jak lidé, kteří byli vychováni v jedné společnosti, zvládají žít v jiné společnosti, která je kulturně odlišná od té, na kterou jsou zvyklí?* (Sam a Berry, 2006, s. 3), což se stalo základem pro studia věnované akulturaci.

2. Akulturace

Koncept akulturace byl vyvinut antropology, aby pomohl popsat a porozumět proměnám kulturních skupin jako následku setkání s jinými skupinami. Berry (2005) cituje jednu z prvních a nejrozšířenějších definic akulturace od antropologů Redfield, Linton a Herskovits (1936, s. 149):

„Akulturace zahrnuje ty fenomény, které jsou výsledkem nepřetržitého přímého kontaktu skupin jedinců z různých kultur, s následnými změnami v původních kulturních vzorcích jedné nebo obou skupin... touto definicí je akulturace odlišována od kulturní výměny, které je pouze jedním aspektem a od asimilace, která je čas od času fází akulturace.“

Zatímco antropologický zájem byl spíše kolektivistický než individualistický, psychologové se zaměřují právě na specifickou zapojení jedinců do tohoto procesu (Berry a kol., 2006). *„Akulturace je duální proces kulturní a psychologické změny, který nastává jako výsledek kontaktu mezi dvěma nebo více kulturními skupinami a jejich jedinci...“* (Berry, 2005, s. 698).

Ačkoli akulturace samotná je zřejmě alespoň stejně stará, jako psaná historie, a touto oblastí se zabývali již staří filosofové, teprve relativně nedávno se stala předmětem zájmu psychologických výzkumů (Sam a Berry, 2006). Současný vzrůstající zájem o výzkum akulturace bychom mohli hledat ve třech hlavních důvodech: prvním je zejména zájem o dopad Evropské dominance nad původními obyvateli; dále se studovalo, jak se tito změnili příchodem do nové kultury; a v poslední době především to, jak spolu etnokulturní skupiny interagují a jak se vzájemně mění, jako výsledek snahy žít dohromady, v kulturně pluralitních společnostech (Berry, 2005).

Vznik psychologie akulturace byl tedy přirozeným krokem v rozvoji mezikulturní psychologie jako reakce na potřeby multikulturní a přistěhovalce přijímající společnosti, která se chce dozvědět více o dynamice přizpůsobení občanů z různých kulturních komunit a přistěhovalců a ospravedlnit vládní imigrační a integrační politiku. Moderní výzkum v psychologii akulturace vychází ze dvou základních předpokladů. Jeden z nich, týkající se definice jevů, byl vypůjčen od kulturní antropologie; druhý předpoklad, ohledně epistemologického a metodického východiska

akulturace výzkumu, byl převzat z mezikulturní psychologie. Jak historie vývoje naší vědy ukazuje, oba z těchto zdrojů inspirace jsou neadekvátní vzhledem k povaze jevů, které se snaží psychologové studovat (Chirkov, 2009).

Akulturaci je tedy možné chápat jako proces interkulturní adaptace, v rámci níž Ward a Kennedy (1994) navrhuji rozlišovat dvě velké kategorie interkulturní adaptace:

1. psychologickou, situovanou převážně v rámci stresu a copingu,
2. a sociokulturní adaptaci probíhající skrze kulturní učení.

Obdobně na tuto problematiku nahlíží Berry (1997), který zdůrazňuje, že akulturaci nemůžeme pojímat jako jednotnou. Ačkoli je akulturací jako takovou obvykle míněna akulturace na úrovni skupiny (kde dochází ke změnám kultury skupiny), je nicméně třeba uvažovat také o psychologické akulturaci, kdy nás zajímají změny v psychologii jednotlivce.

Podle jiných autorů (Ward, Bochner a Furnham, 2001) je ale možné akulturaci také pojímat vysloveně z hlediska sociálního kontaktu, jako sociální interakci a styl komunikační odpovědi. Zajímá nás jak samotná kompetence, tak snadnost a komfort v komunikaci, kterou jedinec využívá při interakcích s jedinci nebo skupinami původních mateřských kultur.

Rymeš (1993) vnímá adaptaci pracovníků při dlouhodobých pobytech v zahraničí jako tři současně probíhající adaptační procesy:

1. proces fyziologické adaptace – sem patří přizpůsobení se odlišnému klimatu, posunu času apod.
2. sociální adaptace – jedná se o začleňování do hostitelské kultury, do nového sociálního prostředí, struktury pracovních a mezilidských vztahů
3. a pracovní adaptace – přizpůsobení se nové pracovní pozici, náplni práce atd.

Zmiňuje ovšem také jak relativně malé množství dostupných výzkumů adaptace pracovníků v podmínkách dlouhodobého zahraničního působení, tak také příliš úzkou tematickou zaměřenost a nedostatečnou velikost vzorku těchto výzkumů. Uvádí Veverkův výzkum z roku 1984 (in Rymeš, 1993) zabývající se faktory, které

nejvýrazněji ovlivňovaly život a práci v zahraničí – jak znesnadňující tak podporující, které nás z hlediska záměru našeho výzkumu zajímají především; patří mezi ně: dobré mezilidské vztahy ve skupině, styl řízení a perspektiva postupu v zaměstnání.

Zel'ová (2008) připomíná, že podobně jako kulturní šok je za stresogenní faktor považována z hlediska jedince menšinové – akulturující se skupiny i akulturace.

Stephenson (2000) vnímá změny v pojetí konceptu akulturace, které prodělal od svých počátků, ze zjednodušeného bipolárního modelu (neakulturovaný-akulturovaný nebo asimilovaný) k rozpoznání toho, že akulturace je komplexní, multidimenzionální proces učení, který se zdá být univerzální napříč spektrem různých kulturních skupin.

Ward, Bochner a Furnham (2001) zdůrazňují, že akulturace je proces, nikoli statický fenomén. Zhou a kol. (2008) připisují toto statické pojetí spíše starším teoriím akulturace, které se především snažily vymezit pojem a najít způsob, jak akulturaci měřit. Z hlediska vývoje pojetí akulturace je v současnosti možné zaznamenat ještě další posun. Ward a Geeraert ve svém nejnovějším článku (2016) připomínají, že ačkoli je dnes obecně přijímáno, že akulturace zahrnuje změnu a je ovlivněna faktory životního prostředí, relativně málo studií skutečně systematicky zkoumá akulturaci jako dynamický proces a to, jak je tento proces ovlivněn ekologickým kontextem.

Ačkoli nejsou přesně stanovena kritéria pro vymezení podle délky trvání, obvykle se můžeme setkat s údaji od 6 měsíců do 5 let trvání pobytu (Kha Lee, Green, 2010). Na základě údajů získaných studiem průběhu procesu adaptace lze v závislosti na konkrétních podmínkách plného zapojení do pracovního a společenského života (plná adaptace na nové prostředí) dosáhnout podle některých autorů (Veverka, 1984; in Rymeš, 1993) v optimálních podmínkách již mezi 0,5-1 rokem, podle jiných (Rymeš, 1993) za velmi příznivých podmínek trvá plná adaptace cca 6-7 měsíců, obvykle však okolo 1 roku. Velmi příznivými podmínkami se rozumí již opakovaný výjezd, teoreticky i prakticky je připraven, zná specifika dané země, je sociabilní a přizpůsobivý a geografické podmínky země nejsou příliš odlišné od jeho vlastní.

Rymeš (1993) poukazuje na nezbytnost systematické přípravy pracovníků na dlouhodobý pobyt v zahraničí a zejména na potřebu regulace adaptačního procesu u

těch, kteří vyjíždějí poprvé, aby se urychlil proces adaptace a bylo dosaženo rychlejšího začlenění do nových podmínek i dosažení optimální výkonnosti.

Berry (2005) se opakovaně táže, zda akulturace skutečně vždy musí obsahovat konflikt a končit negativně pro obě zúčastněné strany, nebo zda by ji bylo možné pojímat i jinak. Výzkumy kulturní adaptace (např. Ke, Chang, 2009) poukazují na to, že klíčovým prvkem pro přizpůsobení se hostitelské kultuře je nejprve se s touto kulturou dobře seznámit.

Frankenberg a Bongard (2013) připomínají, že na individuální úrovni akulturace zahrnuje progresivní osvojování si prvků cizí kultury. Všímají si změn na všech obvyklých úrovních - na úrovni afektivní, chování a kognitivní, kdy poslední oblast byla rozšířena s ohledem na adekvátní zachycení toho, do jaké míry si jedinec cení osvojení hostitelské kultury. Uvádění autoři vytvořili k měření akulturace u dětí škálu – Frankfurtskou akulturační škálu pro děti (FRACC-C). Ve Spojených státech vytvořila Stephensonová (2000) první škálu měřící akulturaci napříč různými etnickými skupinami. Uvádí, že z výsledků měření lze přisoudit akulturaci roli mediátora mezi příslušností k etnické skupině a výsledky standardizovaného psychologického měření.

Vstupní podmínky akulturace se dají posuzovat například také podle objektivních a vnímaných charakteristik hostitelské kultury, ve vztahu k původní kultuře a ve vztahu ke skupině; podle vnímaných meziskupinových vztahů a osobnostních charakteristik (Arends-Tóth a Vijver, 2006).

2.1 Kulturní šok

„Kulturní šok“ je patrně nejznámější a nejrozšířenější označení toho, jak emigranti a sojourners reagují na nové kulturní prostředí (např.: Furnham a Bochner 1986; Ward, Bochner, a Furnham 2001). Následující text je věnován různým pojetím tohoto fenoménu.

2.1.1 Teoretické koncepce „kulturního šoku“

Nejrozšířenějším pojetím kulturního šoku, které bývá buď citováno přímo, nebo implicitně používáno mezi vědeckými odborníky i v populární literatuře, je takzvaný Čtyřfázový model navržený Kalervo Obergem z Britské Kolumbie (Dutton, 2011).

Podle Oberga (1960) lidé začínají svůj pobyt v zahraničí v takzvané „líbánkové fázi“, během které se projevuje bezbřehé nadšení novou kulturou. Tato fáze postupně ustoupí druhé fázi – „reakce“, která je charakterizována silnou nechutí k nové kultuře a romantickým sněním o domácí kultuře, intenzívními styky s ostatními příslušníky původní kultury. Ve třetí fázi, fázi „rezignace“ jsou využívány některé copingové strategie. A konečně ve čtvrté fázi, kdy jedinec porozumí hostitelské kultuře a uvědomí si, že nová kultura představuje pouze „jiný způsob života“.

Dutton (2011) se zabýval historickým a osobním pozadím vzniku teorie kulturního šoku a narazil na zajímavý problém týkající se vzniku, respektive prvního použití pojmu Kulturní šok. Tradičně bývá tento pojem připisován antropologu K. Obergoví s drobnými rozpory, zda jeho první použití datovat do roku 1954 nebo 1960 (Furnham a Bochner, 1986 resp. Ward, Bochner, a Furnham 2001). Dutton (2008) však na základě studia historických materiálů uvádí, že Oberg v roce 1954 pojem sice užívá pro svůj text, nicméně jako jeho autorku uvádí antropoložku Coru Du Bois, která ve stejnojmenné stati z roku 1951 dále připisuje vznik pojmu antropoložce Ruth Benedict a odvolává se na vzájemnou soukromou korespondenci až z roku 1931. V každém případě to byl Oberg, kdo koncept kulturního šoku hlouběji rozpracoval a díky němuž se dostal do obecného povědomí.

Ward, Bochner a Furnham (2001) používají označení „kulturní šok“ jednak jako širší koncept pro „kulturní kontakt“ (s. 47) jednak v jeho užším významu, jako součást teorie akulturace (s. 43). Zároveň upozorňují na dvě různé úrovně interkulturního kontaktu, které jsou v současných výzkumech rozlišovány – kontakt na úrovni skupiny a kontakt na úrovni jednotlivce.

2.1.2 Historické koncepce

Rané práce zabývající se interkulturním kontaktem vznikaly v kontextu výzkumu migrace a duševního zdraví. Jejich původ byl možná více sociopolitický, než psychologický a můžeme jej vysledovat ke sčítání lidu v USA na počátku 20. století – do roku 1903. Tehdejší záznamy lékařských zařízení pro duševně choré ukazují, že ačkoli imigrantů bylo v celé populaci pouze okolo 20%, v těchto zařízeních jich bylo 70% z hospitalizovaných osob. Tato čísla vyvolala jednoznačný zájem o screeningové programy pro imigranty v USA (Ward, Bochner, a Furnham 2001).

Starší modely kulturního šoku měly, podle Wardové, Bochnera a Furnhama (2001) pseudo-lékařskou příchut' v předpokladu, že ti, kdo se nezvládají vyrovnat s interkulturní zkušeností, jsou zlomeni a potřebují poradenství a terapii. Novější modely připodobňují interkulturní adaptaci ke dvěma širším procesům – učení, které napomáhá se získáváním vhodných sociálních dovedností nezbytných k vypořádání se s životem v nových podmínkách a k zvládnutí stres vyvolávajících životních změn, které vyžadují mnoho copingových strategií k usnadnění psychologického well-beingu.

Velmi podrobně se vývojem teoretických koncepcí kulturního šoku zabývá Zhou a kol. (2008). Uvádí, že v minulosti byla k vysvětlení vztahu mezi migrací a psychologickými problémy navržena dvě základní vysvětlení. První předpokládalo určité predispozice, které mohly vést k volbě migrace, jako jsou různé charakteristiky na straně jedince (smutek a truchlení, fatalismus, očekávání zkvalitnění životních podmínek). Druhé uvažovalo změny v duševním zdraví jako následek zážitku migrace, včetně negativních životních událostí, nedostatku sociální opory a rozdílů v žebříčcích hodnot. Jmenovitě můžeme mezi tyto koncepce zařadit například Rotterovu teorii (kde místo kontroly určuje migraci), Bowlbyho teorii (chápe migraci jako zkušenost ztráty), sociobiologické koncepce – kde adaptaci určuje individuální způsobilost nebo koncepce životních událostí Holmesa a Raheho a další.

V obdobných intencích Furnham (2005) zmiňuje, že ačkoli různí autoři zdůrazňují různé aspekty kulturního šoku, celkově se shodují, že vystavení nové kultuře je stresující. Kvalita i kvantita kulturního šoku zřejmě souvisí s mírou vzdálenosti mezi kulturami. Odkazuje na osm vysvětlení kulturního šoku z klasické práce s kolegou Bochnerem (Furnham a Bochner, 1986), s tím, že poslední čtyři vyzdvihuje jako nejlépe vysvětlující:

1. psychologie ztráty,
2. místo kontroly,
3. sociální Darwinismus,
4. realističnost očekávání,

5. kulturní šok je negativní životní událost, kdy čím větší změnu lidé zažívají a musí se jí přizpůsobit, tím spíše bude kulturní šok intenzivnější,

6. čím lepší je sociální síť podpory, tím lepší bude jedincova schopnost překonat kulturní šok,

7. rozdíly hodnot mezi kulturami jsou nejsilnějšími prediktory adaptace a šoku,

8. sociální dovednosti, které jedinec ovládá, jsou nejlepšími prediktory adaptace a šoku.

Bochner (1986) zaznamenává v průběhu času postupný odklon od lékařských modelů, kdy výzkumníci začali zpochybňovat původní předpoklad, že interkulturní kontakt je vždy natolik stresující, že by vyžadoval lékařskou péči.

V 80-tých letech se pak objevuje zcela odlišný pohled, který vnímá zahraniční pobyt spíše jako zkušenost, než jako lékařský problém. Z toho jednoznačně vyplývá, že aby příslušná akce dopadla pozitivně, je třeba zahrnout přípravu, orientaci a získání dovedností vhodných pro novou kulturu.

2.1.3 Současné koncepce

Kulturní učení

Jednou z nejrozšířenějších současných koncepcí adaptace na novou kulturu je teorie kulturního učení. Furnham a Bochner (1986) jsou zastánci a propagátory tohoto modelu sociálních dovedností - kulturního učení, pro jeho teoretickou robustnost a praktickou využitelnost. Zhou a kol. (2008) uvádí původ této teorie v sociální psychologii, se zaměřením primárně na behaviorální aspekty interkulturního kontaktu, kdy je na sociální interakci nahlíženo jako na naučené organizované představení. Šok je chápán jako podnět pro získání kulturně specifických dovedností, které jsou nezbytné pro angažování v nových sociálních interakcích. A je zde tedy zřejmá využitelnost pro praktické pokyny k intervenci v přípravě, orientaci a tréninku sociálních dovedností.

Furnham a Bochner aplikovali teorii sociálních dovedností také na analýzu interkulturní interakce. Naznačují, že pro osoby přijíždějící do cizí kultury je všední, každodenní vzájemné osobní setkání s členy hostitelské společnosti, například v ulicích,

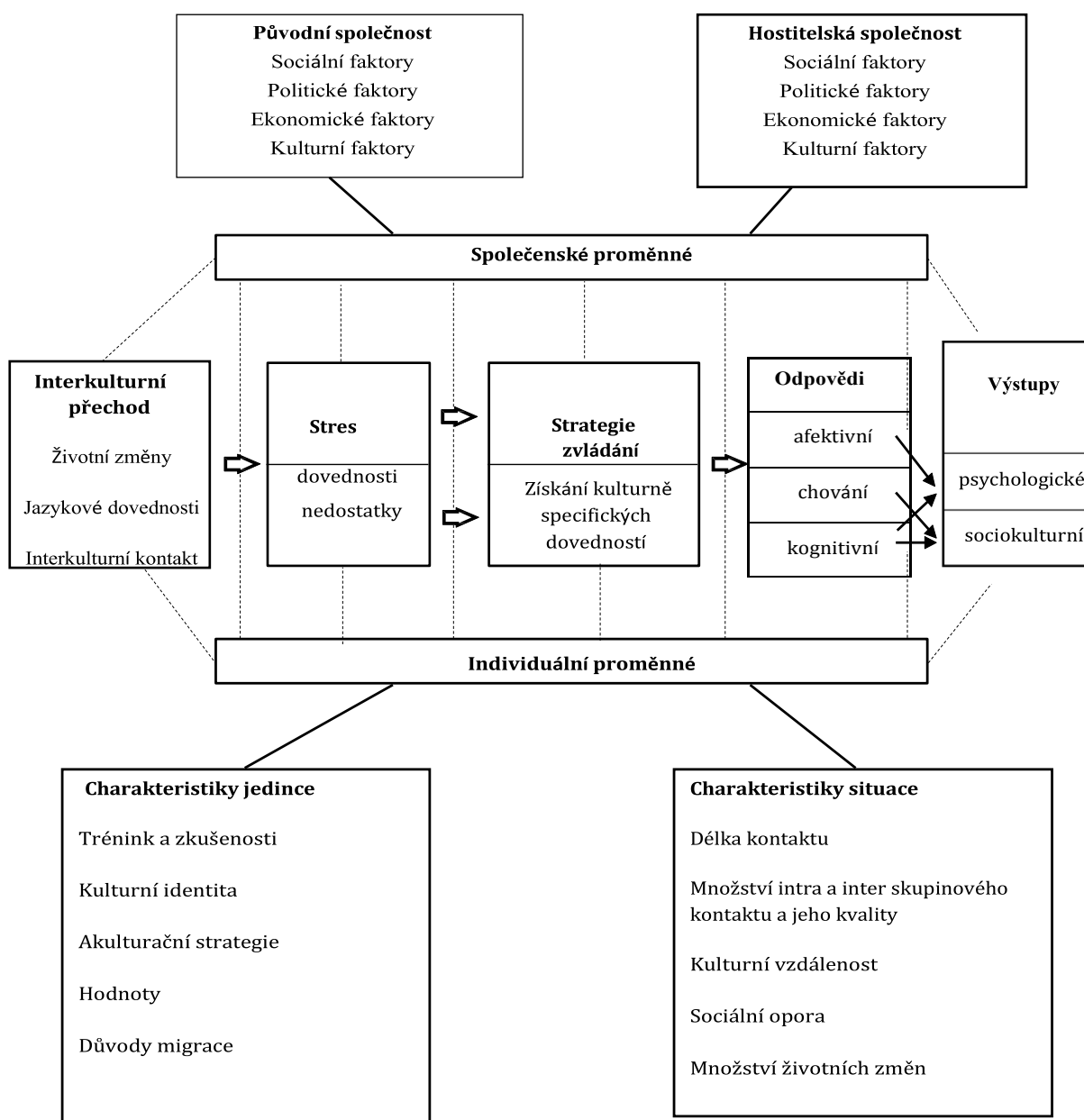
obchodech, barech často hlavním zdrojem stresu, protože člověk nezná pravidla a konvence, vztahující se na tyto situace v hostitelské kultuře. Jinými slovy, sojourner může být považován za osobu, která je v novém prostředí společensky neobratná, což je paradoxní stav pro mnoho návštěvníků, kteří mohou být v jejich vlastní společnosti na vysoké úrovni. Tato formulace poskytuje mnohem přesnější a operacionálně snáze definovatelné vysvětlení zážitku sojournu, než poněkud vágní koncepce kulturního šoku, kulturní únavy a role, kterou šok obvykle hraje při popisování obtíží v cizí zemi. Tato formulace má také docela zřejmé důsledky pro stanovení programu kulturního tréninku (Bochner, 1982).

Stres a coping

Pokud se místo na behaviorální stránku věci, jako v případě teorie kulturního učení, zaměříme na afektivní oblast procesu akulturace, dostaneme se do rámce interkulturní výměny chápané v intencích zvládnání stresu. Přístup zvládnání stresu byl předznamenán staršími epidemiologickými studii, které zdůrazňovaly negativní emoční reakci na kulturní kontakt a studovaly výskyt a závažnost psychopatologických projevů u populace migrantů. V současnosti je konceptuální rámec veden spíše psychosociálně, než medicínsky – pojmy kulturní šok a psychopatologie byly proto vystřídány termíny interkulturní kontakt a změna v rámci zvládnání stresu. Pokud připustíme, že životní změny v rámci i mimo rámec jedné kultury zatěžují zdroje přizpůsobení a vyžadují odpověď ve smyslu zvládnání, je zřejmé, že můžeme kulturní šok vysvětlit obdobným způsobem jako jiné zátěžové zkušenosti. Stejně jako v jiných situacích týkající se významných životních změn mají významný vliv na stres a coping během interkulturní výměny kognitivní hodnocení, osobnost a sociální opora. Vedle těchto obecných atributů hrají roli ještě další důležité faktory, které se vztahují specificky k imigraci a adaptaci – kulturní vzdálenost a akulturační strategie (Ward, Bochner a Furnham, 2001). Výzkum Redmonda (2000) potvrzuje hypotézu, že kulturní vzdálenost zřejmě ovlivňuje to, které dovednosti hrají roli v množství i ve zvládnání stresu.

Také podle Zhou a kol. (2008) se z psychologických modelů dopadu životních událostí (Holmes a Rahe, Lazarus a Folkman) vyvinul přístup „stresu a zvládnání“ ke kulturnímu šoku. Šok pramení z životních změn, které jsou ve své podstatě stresogenní, takže lidé setkávající se v interkulturních setkáních musejí být odolní, přizpůsobiví a

musejí vyvinout strategii a taktiku. Přizpůsobení je vnímáno jako aktivní proces zvládnání stresu na různých systemických úrovních – individuální i situační. Relevantní proměnné zahrnují úroveň životní změny, osobnostní faktory a situační faktory, kam patří i sociální opora (viz Obrázek 1). Tato teorie se věnuje afektivní složce přizpůsobení, sleduje psychologický well-being. Intervenční metody obvykle zahrnují trénink strategií zvládnání stresu.

Obrázek 1: Proces akulturace (upraveno podle Zhou a kol., 2008, s. 69)

Hodnocení situace, jako jedna z hlavních proměnných při akulturaci, je zdůrazňováno také Berrym a kol. (1992). Pocit, že jedinec je schopen kontrolovat také kognitivní složku akulturačního procesu zřejmě také hraje významnou roli – ti, kdo vidí změny jako možnosti, příležitost, kterou jsou schopni zvládnout, vykazují lepší duševní zdraví než ti, kteří se těmito změnami cítí přemoženi. V zásadě je tedy možné předpokládat, že nejde ani tak o samotné akulturační změny, že důležitější je to, jak je jedinec vnímá a jak s nimi naloží.

Outten a kol. (2009) výzkumně testuje vliv identifikace se skupinou na to, aby byla posílena schopnost úspěšně zvládnout zátěž a tím i možnost předpovídat psychologický well-being. Vychází jak z výše uváděného konceptu kognitivní teorie stresu a zvládání Lazaruse a Folkmana, tak z Tajfelovy teorie sociální identity, která bude popsána níže. Z výsledků je zřejmé, že existuje poměrně silný vztah mezi identifikací se skupinou a psychologickým well-beingem, sebehodnocením a spokojeností se životem.

Sociální identifikace

Teorie sociální identifikace se zaměřují na kognitivní komponentu adaptačního procesu. Během kulturního kontaktu se může stát, že vzhledem k širší kontextu, ve kterém na sebe lidé pohlížejí, se radikálně promění vnímání sebe sama a vlastní identity. Dva hlavní koncepty, které jsou v rámci sociální identifikace používány, jsou teorie akulturace a teorie sociální identity (Zhou a kol., 2008).

Podrobně se přístupům k akulturaci ve vztahu k identitě věnoval Berry (viz kapitola strategie akulturace).

Druhý konceptuální rámec, vychází z Tajfelovy teorie sociální identity, která uvádí, že jedinci jsou motivováni dosáhnout a udržet si vysoké sebehodnocení osobní i skupinové, na rozdíl od individualizovaných přístupů, které se zabývají motivem pozitivní osobní identity (Bačová, 2008). Tento rámec zvažuje, do jaké míry členství v určité skupině ovlivňuje individuální identitu a zdůrazňuje dva aspekty: roli sociální kategorizace a sociálního porovnávání ve vztahu k sebehodnocení, spolu s vnitroskupinovým favoritismem a znevažováním nečlenů; druhým jsou různé efekty specifické interkulturní diverzity na členství, vnímání a interakci ve skupině. S těmito

aspekty se obvykle pracuje na snižování nebo zvládnání nejistoty, doplňování znalostí o hostitelské kultuře, změny vzájemných postojů a hledání vzájemné podobnosti, způsoby zvyšování sebehodnocení a překonávání překážek k meziskupinové harmonii (Zhou a kol., 2008).

2.1.4 Akulturační stres vs. kulturní šok

Přínos ani dopad interkulturních přechodů nemůžeme zcela jednoznačně zařadit v rámci spektra pozitivních nebo negativních událostí. Jak uvádějí Wardová, Bochner a Furnham (2001), může být překračování kulturních hranic na jedné straně stimulující a podnětné dobrodružství, na druhé straně se ale může jednat o stresující a rozčarování přinášející zkušenost. Reakce na odlišné kulturní prostředí bývá obvykle označována jako kulturní šok. Původ tohoto označení je připisován antropologu K. Obergovi (1960), pro vyjádření toho, že lidé na nové cizí místo reagují emocionální nepohodou, mentálním vyčerpáním a fyziologickým stresem. Hofstede (1999) kulturní šok popisuje jako konfrontaci našeho obvyklého mentálního naprogramování („mental software“) s novým prostředím s odlišným souborem hodnot během akulturace.

Kulturní šok zažívají lidé, kteří v cizím kulturním prostředí žijí a pracují. Kulturní šok může být velmi slabý, jindy je však spojen s tak silnou reakcí, že může dotyčného ohrozit jak po stránce psychické tak somatické a vyústit i v to, že dotyčný jedinec pobyt v jiné kultuře vzdá. Většina mezinárodně působících organizací má zkušenosti s negativními dopady kulturního šoku na pracovníky, u některých musel být pracovní pobyt předčasně ukončen, a to zejména ze zdravotních důvodů. V příslušné literatuře je obvykle zmiňováno vysoké procento těchto případů. Dokonce se můžeme setkat i s takovými extrémně negativními dopady kulturního šoku, kdy lidé v důsledku jeho nezvládnutí spáchali sebevraždu. Hofstede a Hofstede (2007) ale namítají, že výše uváděné údaje jsou obvykle nejednoznačně empiricky doloženy a že například odhadované finanční ztráty způsobené předčasnými návraty z dlouhodobých zahraničních pobytů mohou být ve skutečnosti nižší. Na druhou stranu vytrvale setrvávající pracovník, který vinou kulturního šoku působí na své zahraniční misi škody, může být pro svou organizaci větší hrozbou (Kolman, 2007).

Berry (podle Friedlemeier, Chakkarath a Schwarz, 2005) užil jako první termín akulturační stres a označuje jím jev velmi blízký kulturnímu šoku. Berryho termínu se

dnes dává přednost zejména proto, že z něj nevyplývá, že by nutně muselo jít jen o zážitek negativní, ale také že vzniká při kontaktu kultur a ne jen z toho, že určitá kultura někoho šokuje.

V novějších pojetích jsou lidé v interkulturním přechodu vnímáni jako proaktivně odpovídající a analyzující problémy vyplývající ze změny, spíše než jako pasivní oběti traumatu vyplývajícího ze škodlivých událostí. Pojem "kulturní šok" se změnil ve stres vyvolaný kontaktem, doprovázený nedostatkem dovedností, který je možné řídit a zlepšovat a proto jsou stále častěji místo původního pojmu používány termíny "přizpůsobení se" a "akulturace" (Zhou a kol., 2008).

Tuto dvojakost v označování zachycují také Gillernová, Kebza a Rymeš (2011), kteří uvádějí, že při procesu akulturace a dlouhodobějším pobytu v cizí kultuře se obvykle hodnoty a postoje lidí mění. Psychická zátěž, která je spojena s tím, že se noví jedinci snaží přijmout zvyky a kulturu hostitelské země, může mít významné a trvalé dopady na jejich vlastní identitu. Bývá označována jako akulturační stres nebo kulturní šok.

V současné době dospěla studia mezikulturního kontaktu, "kulturního šoku" k tomu, že čerpají více ze sociální psychologie a pedagogické psychologie, než z klinické psychologie. Jako moderní modely se velmi dobře zavedly již dříve uváděné teorie "Kulturní učení", "Stres a zvládání" a „Sociální identifikace“. Tyto tři současné teorie jsou považovány za velmi komplexní, vzhledem k tomu, že berou v úvahu různé složky reakce na působení nové kultury, které vedou ke změnám v tzv. ABC oblastech - v oblasti Afektivní, Behaviorální a C(k)ognitivní (Furnham a Bochner 1986).

Akulturační vliv působí jak na jedince z hostitelské tak z akulturujeící se skupiny a podle Sama a Berryho (2006) vede ke změnám ve všech výše uvedených ABC oblastech. Právě změny v oblasti prožívání bývají popisovány jako akulturační stres (nebo jako kulturní šok). Následně dochází k vlastní adaptaci jednotlivce, jak na úrovni psychologické, tak socio-kulturní. Termín „adaptace“ bývá užíván buď v tomto užším smyslu, nebo jako synonymum termínu „akulturace“.

Wardová, Bochner a Furnham (2001) se k diskusi okolo tématu kulturního šoku připojují s názorem, že je všeobecně přijímáno, že interkulturní kontakt je ve své

podstatě stresující, nicméně bychom se měli zabývat otázkou, proč tomu tak je, jak jej konceptuálně nejlépe popsat a jak by bylo možné postupovat, abychom „kulturní šok“ omezili. Bochner (2003) zdůrazňuje, že ačkoli neznámé může vyvolávat strach, není „kulturní šok“ nevyhnutelný, či tak všeobecně rozšířený, jak by se mohlo zdát. Tvrdí, že právě na základě ABC modelu kulturního kontaktu je možné popsat podmínky, jež určují, zda bude mít interkulturní setkání pozitivní nebo negativní dopady.

Lidé s rozšířeným multikulturním zázemím, vysokou mírou zkušeností nebo značnou schopností rychle se adaptovat se mohou kulturnímu šoku vyhnout. Takovými lidmi je kulturní šok považován za něco zcela normálního a očekávaného a často jej berou jako pozitivní zkušenost pro svůj osobní růst (Furnham, 2005).

2.2 Akulturační křivka

Změny pocitů popisovaných lidmi na dlouhodobém pracovním nebo studijním pobytu v zahraničí zachycuje takzvaná akulturační křivka. Její podoba je v odborné literatuře velice diskutovaná. Níže jsou uvedeny nejvýznamnější koncepce.

2.2.1 Čtyři fáze akulturace

Ve shodě s Obergovým modelem (1960) přizpůsobení popisují Hofstede a Hofstede (2007) čtyři fáze akulturační křivky:

1. fáze euforie (nebo Honeymoon) – líbánková fáze charakteristická fascinací novou kulturou,
2. fáze kulturního šoku (nebo fáze Krize) - provázená hostilitou a agresí,
3. fáze akulturace, kdy se návštěvník cítí navyklejší na nové kulturní prostředí a
4. poslední fáze, fáze ustálení (nebo fáze přizpůsobení), ve které je akulturace dokončena.

Délka trvání této křivky, tedy průběhu všech čtyř fází se odvíjí od celkové délky konkrétního pobytu v zahraničí. Hofstede (1999, s. 162) také zmiňuje to, že tento ustálený stav může být buď ve srovnání s domovem negativní, nebo stejně dobrý (bikulturální, adaptovaný návštěvník) anebo může být dokonce lepší – kdy se

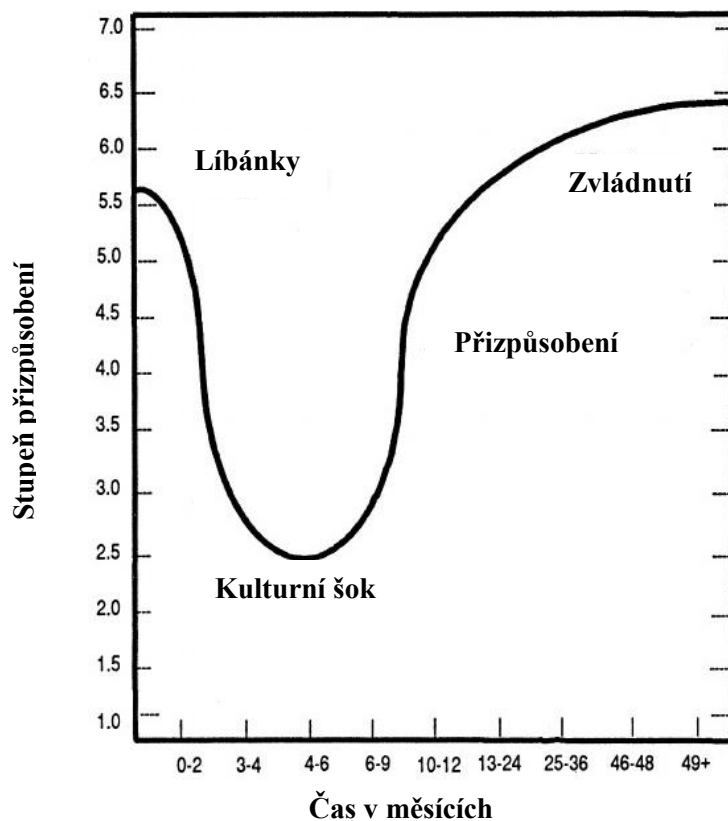
návštěvník stane více „Římanem než Římané“. Délka trvání této křivky, tedy průběhu všech čtyř fází se odvíjí od celkové délky konkrétního pobytu v zahraničí.

2.2.2 U-křivka

Lysgaard v roce 1955 formuloval populární teorii takzvané U-křivky, která modelovala proces přizpůsobení se cizí kultuře. Lysgaard vycházel ze studia skupiny 200 Norů, jejichž výjezd do Spojených států byl podporován Fulbrightovou nadací. Jeho data se zdála podporovat tři fáze přizpůsobení se cizí kultuře:

- dobrý pocit z počátečního přizpůsobení;
- následovaný krizí, kdy se jedinec cítí hůře přizpůsobený, smutný a opuštěný;
- nakonec je opět dosaženo dobrého přizpůsobení, člověk se začíná cítit integrovaným do hostitelské společnosti.

Tento proces se zdá sledovat právě křivku ve tvaru U (viz Obrázek 2).

Obrázek 2: U-křivka přizpůsobení (Black a Mendenhall, 1991, s. 227)

V závislosti na délce pobytu v zahraničí tito studenti sponzorovaní Fulbrightovou nadací vypovídali o kvalitě přizpůsobení – ti co byli z domova méně než šest měsíců nebo více než osmnáct měsíců se cítili lépe přizpůsobeni hostitelské kultuře než jejich kolegové v období mezi šesti až osmnácti měsíci, kteří zažívali největší obtíže s přizpůsobením, překvapivě včetně obtíží s užíváním cizího jazyka – angličtiny.

Koncepci U křivky je některými badateli (např. Ward a kol., 1998 nebo Cannon, 2000) kriticky posuzována s ne zcela jednoznačně potvrzujícím závěrem. Black a Mendenhall (1991) uvádějí přehled 18-ti empirických studií, z nichž 12 tuto teorii potvrzuje, ovšem 10 z nich nedokládá své závěry buď vůbec žádným statistickým testováním, nebo nesignifikantním. Landis, Bennett a Bennett (2004) ve své práci vůbec koncepci U křivku výslovně „nechávací odpočívát“, neboť se domnívají, že navzdory své přitažlivosti nedostála empirickému dokazování.

Ačkoli se, zejména v novějších, výše uvedených, publikacích objevují zmíněné kritické komentáře k této koncepci a způsobu provedení výzkumné studie, některé metodologické nedostatky si uvědomoval již Lysgaard v době vydání svého původního textu a uvádí je jako zajímavost v poznámce pod čarou (Lysgaard, 1955):

- Záměrně byla brána v úvahu především povaha přizpůsobujícího se jedince, zatímco povaha situace nebyla zohledňována. Tato okolnost se mohla podepsat na fázi „osamocení“, která zřejmě vzniká z nedostatku blízkých a vřelých přátelských vztahů. Vzhledem k tomu, že Spojené státy jsou známé relativní povrchností a množstvím dostupných kontaktů, je možné očekávat, že se tato fáze v tomto konkrétním případě poněkud posunula a zároveň zvýraznila.
- Tato konkrétní skupina přijela do Spojených států tátu zhruba na jeden rok, což je doba, která koresponduje s krizí přizpůsobení. Kvůli tomu zřejmě odjížděli zpět do Norska s pocitem nedosažení plné integrace do života ve Spojených státech tak, jak očekávali.

Church (1982 in Furnham, 2005) poznamenává, že s takto jednoduchou popisnou teorií je mnoho problémů:

Je pořadí stádií neměnné? Musí jedinec projít všemi stádií, nebo může některá přeskočit? Aby bylo možné jedince klasifikovat, bylo by třeba znát klíčové indikátory každého stádia, indikátory se mohou lišit podle země původu, nebo mohou být indikátory více než jednoho stádia, reflektující tak umělé přizpůsobení raných stádií, ale skutečné vyrovnání se novou kulturou v pozdějším stádiu.

2.2.3 W-křivka

Vedle výše popsaného znázornění průběhu kulturního šoku pomocí U-křivky zároveň probíhá debata i o tom, zda v důsledku není důležitější hovořit o tvaru W-křivky - Gullahorn a Gullahorn (1963) zdůrazňují zejména šok z návratu do vlastní kultury, který dokladují na mnoha příkladech studentů a vědců vracějících se ze svých studijních pobytů, kdy čelí obdobným adaptačním obtížím jako při výjezdu (dále také například Ward, Bochner a Furnham, 2001 nebo Brown a Holloway, 2008b).

V naší literatuře Morgensternová, Šulová a kol. (2007, s. 89) popisují jednotlivé fáze kulturního šoku obdobně:

předfáze (před vlastním odjezdem do ciziny);

líbánky (první kontakt – první týdny či měsíce života v cizině);

kulturní šok (konflikt);

postupné přizpůsobování (krize);

adaptace;

šok z návratu.

Šok z návratu (Morgensternová, Šulová a kol. (2007) nebo v anglické literatuře se objevující pojem Reverse culture shock (Bochner, 2006) vyjadřuje zkušenost mnoha sojourners po návratu domů z delšího zahraničního pobytu, kdy se musí jakoby znovu naučit fungovat ve své vlastní kultuře.

Ward a kol. (2001) uvádí výběrově empirické studie zaměřené na studenty na zahraničních pobytech, s malým počtem studií věnovaných přímo vyrovnávání se

s návratem do mateřské kultury. Shrnuje, že úspěch je často předurčen pocitem spokojenosti a přizpůsobení již při pobytu v zahraničí, v různé míře se projevují individuální rozdíly – emoční odolnost, autonomie, flexibilita, ovšem s nejednoznačnou platností v různých výzkumech. Svou roli hraje pohlaví, spíše věk studenta než délka pobytu a zřejmě uvolněnost-upjatost (Japonsko) dané společností.

Gullahorn a Gullahorn (1963) zmiňují individuální rozdíly v úrovni kulturního šoku a také v obtížích s návratem u různých skupin vědců a studentů podle zaměření, délky pobytu i místa výjezdu. Jako téměř zbytečné kritizují jednoroční stáže, které se jim pro většinu oblastí zdají příliš krátké k dosažení adekvátní vědecké spolupráce a výkonnosti a zároveň příliš dlouhé pro navázání na přerušenu činnost po návratu domů. Nicméně si jsou vědomi mnoha nedostatků a nejasností ve svých výzkumech a spíše upozorňují na nutnost věnovat se nejen sojournerům, ale i „navrátilcům“, s ohledem na vztah W-křivky a ostatních psychologických procesů.

Zejména někteří studenti z tradičních společností (Bochner, 2006) se se situací po návratu z rozvinutějších zemí často vyrovnali tím, že nakonec emigrovali zpět do místa svých studií, což vyvolalo značnou pozornost, neboť celkový výsledek studijního pobytu šel zcela proti smyslu původní myšlenky zvýšení vzdělanosti a technologického pokroku v některých zemích (viz také dále uváděná problematika brain-drain).

Furnham (2005) uvádí, že literatura týkající se U-křivky i W-křivky je poměrně dost nejednotná, zejména deskripce a definice bývají vágní. Zhruba stejný počet publikací hovoří ve prospěch U-křivky jako v její nepospěch. Tento koncept je tedy možné celkově považovat za poměrně slabý, neprůkazný a příliš zobecňovaný. I tam, kde jsou zaznamenány křivky ve tvaru U, mají obvykle různý tvar – některé jsou ploché, některé vysoké a všechny jsou nepravidelné.

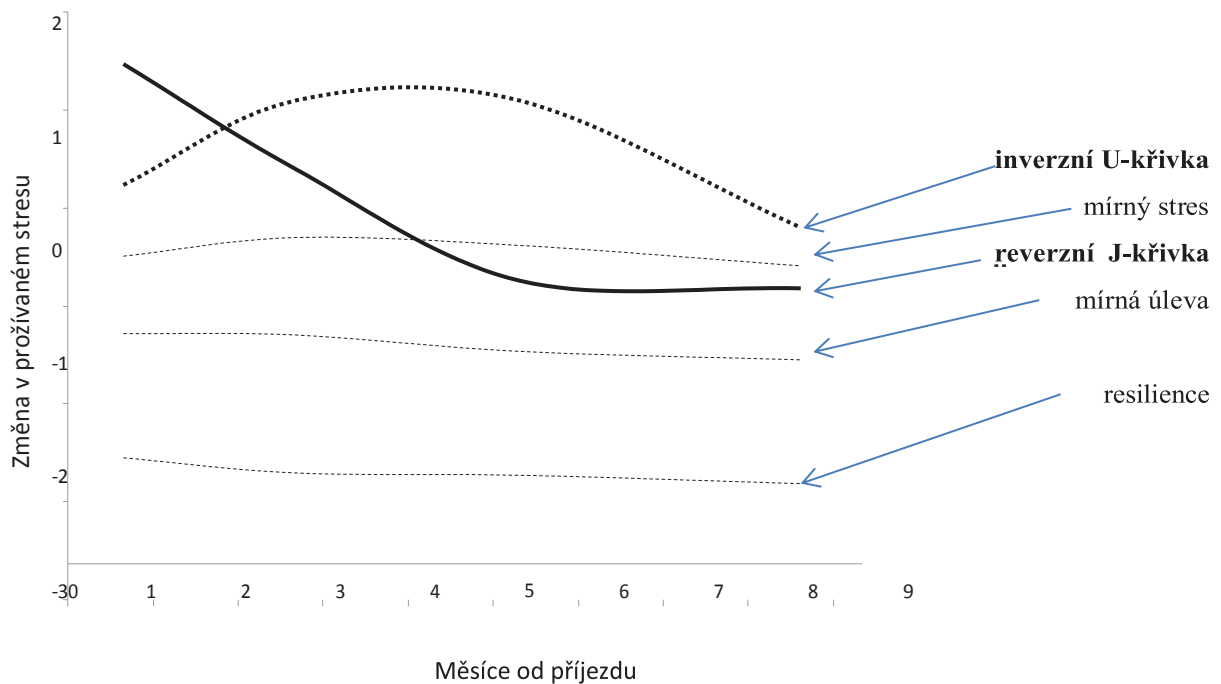
2.2.4 Jiné podoby akulturační křivky

U studentů, kteří vyjíždějí do zahraničí je popisován také ještě zcela specifický - *lineární postup* přizpůsobení se – bez projevů nadšení na počátku pobytu. Studenti nejspíše začínají svůj pobyt již ve stádiu kulturního šoku a postupně se propracovávají k přijatelné úrovni emocionálního přizpůsobení (Bochner, 2006). Obdobnou zkušenost se sojourners vstupující do hostitelské země ve stavu úzkosti a deprese, namísto

předpokládaného optimistické rozpoložení referuje i Furnham (2005). Lineární tvar křivky pozorovali také Klineberg a Hull (1979 in Black a Mendenhall, 1991), zřejmě způsobený přípravou před výjezdem. Tato zjištění korespondují spíše než s teorií U-křivky s teoriemi stresu a přizpůsobení se, kdy místo vstupní euforie sojourners zažívají vážné problémy s přizpůsobením se novému prostředí, změn je v té době nejvíce a zdroje copingu jsou nejslabší (Ward, 2001). Zřejmě zde hraje svou roli také vzdálenost mezi domácí a hostitelskou kulturou, kdy při větší vzájemné vzdálenosti studenti zažívají větší vstupní stres a při menší vzdálenosti kultur roste šance na přizpůsobování se podle U-křivky (Bochner, 2006).

Například u skupiny zahraničních studentů na americké univerzitě byl vysledován inverzní tvar U-křivky. Studenti byli zkoumáni ve třech časových úsecích - na začátku semestru, po třech a po šesti měsících pobytu a výsledky potvrzují Furnhamovu (2005) poznámku k vágnosti pojetí teorií U-křivky (Hechanova-Alampay a kol., 2002).

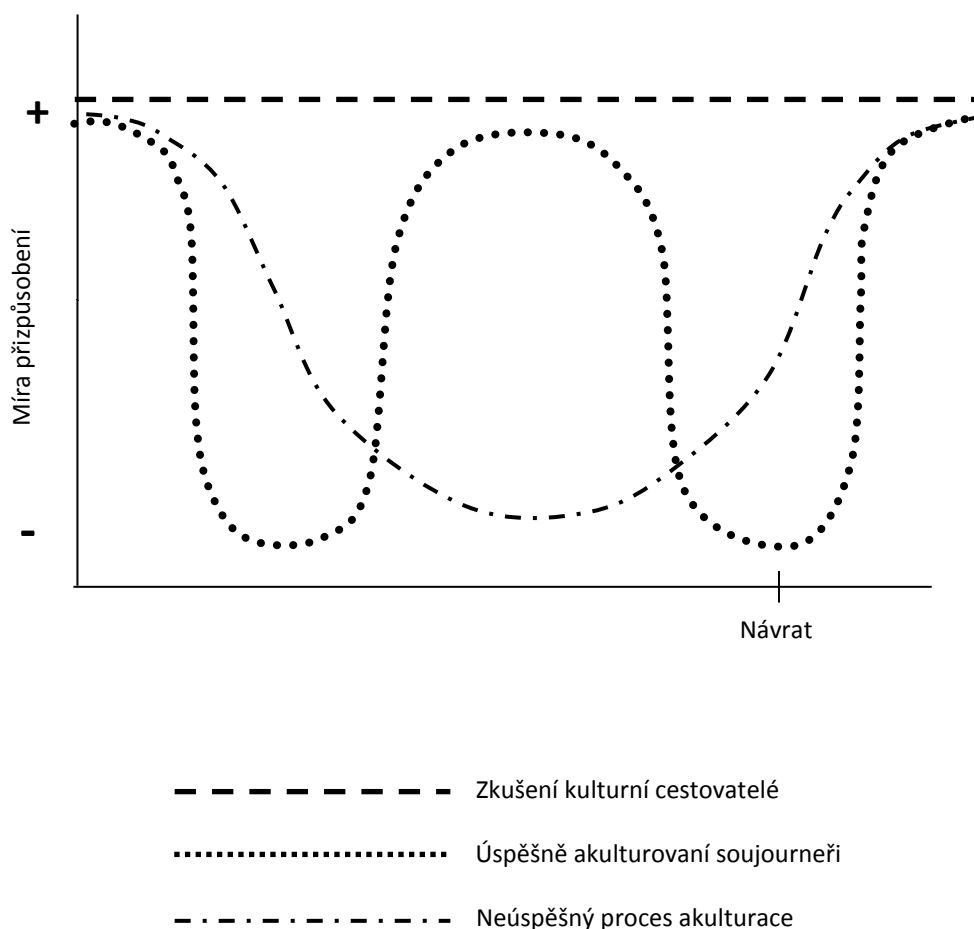
Wardová a kol. (1998), v souladu s teorií stresu a zvládnání, kdy se předpokládá, že vstup do nové země zahrnuje největší životní změny a tedy nejvíce stresu, našla podporu pro alternativní vzor kulturní adaptace, pojmenovala jej reverzní J-křivka.

Obrázek 3: Změny ve vnímané úrovni stresu (podle Demes a Geeraert, 2015, s. 340)

Demes a Geeraert (2015) na základě longitudinálního výzkumu popsali výskyt různých trajektorií stresu, který sojourners zažívají (viz Obrázek 3). Významné epizody stresu (například J nebo U křivka) se vyskytovaly jen zřídka, ale u těch, kteří zažili tento druh stresu, se zvýšilo riziko brzkého návratu. Specificky se choval vzorek Japonských studentů na Novém Zélandu, sociální obtíže a deprese byly nejvyšší 24 hodin po vstupu do země, prudce poklesly během 4 měsíců a vyrovnávaly se ve vlnách po zbytek doby. Dále byly zachyceny i další vzorce přizpůsobení, jako poklesy v úrovni stresu sojournersů vzhledem k základní úrovni stresu při příjezdu (Geeraert a Demoulin, 2013).

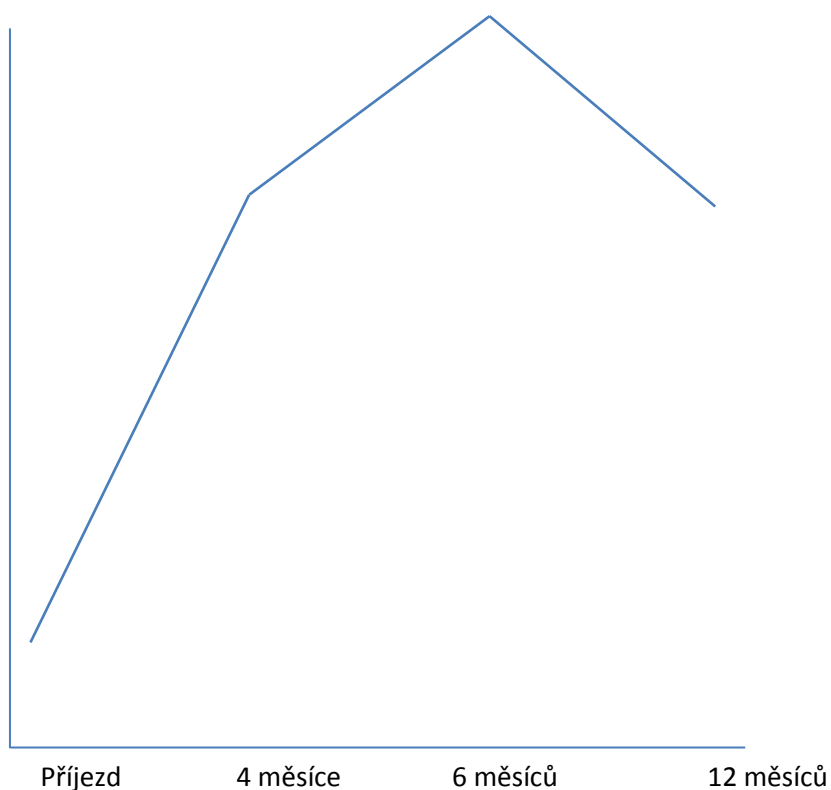
Různé podoby profilů kulturního přizpůsobení popisuje například také Furnham (2005), který uvádí, že je nutné brát v úvahu také to, že při kulturní adaptaci se na konkrétním tvaru křivky podepisují také zkušenosti a úspěšnost konkrétních kulturních cestovatelů (viz Obrázek 4).

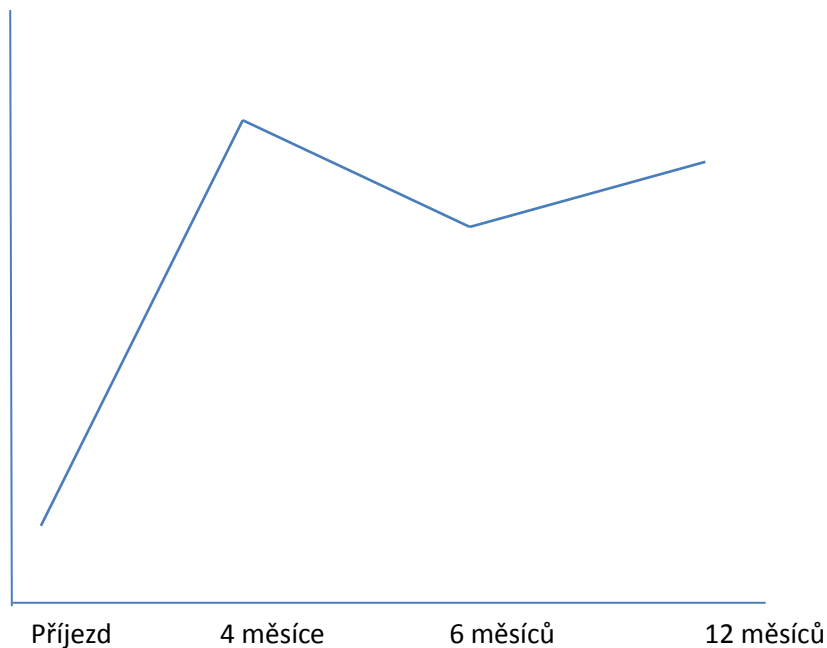
Obrázek 4: Druhy přizpůsobení v závislosti na zkušenostech sojournera (podle Furnham, 2005, s. 660)

V podobném duchu se k nejednotnosti pojetí tvarů křivek vyjadřujících adaptaci, zejména u studentů, a určitému zmatení v příslušných teoretických koncepcích vyjadřují na základě svého výzkumu a studia odborné literatury také Brown a Holloway (2008b). Všímají si také odlišného, nebo zcela chybějícího časového rámce průběhu akulturace v různých pojetích, který i když je, bývá velmi difúzně vymezen.

Wardová a kol. (2001) shrnuje, že většina studií zaměřených na testování hypotézy U-křivky nemohla poskytnout dostatečný podpůrný materiál. Ačkoli někteří výzkumníci nenašli žádné významné rozdíly v psychologickém přizpůsobení v průběhu času, častěji byl zachycen pokles v přizpůsobení v době mezi odjezdem a příjezdem a rychlé zlepšení v psychologickém přizpůsobení v raných fázích pobytu; obdobně tomu je i u sociokulturní adaptace – pokles při vstupu do nového prostředí, který se rychle upravuje, až se stabilizuje. Tyto vzorce přizpůsobení pozorovala Wardová a kol. při longitudinálním studiu Japonských studentů na Novém Zélandu (Obrázek 5 a 6), kdy jsou v obou případech významné adaptační změny pouze v prvních čtyřech měsících pobytu.

Obrázek 5: Průběh sociokulturní adaptace (podle Wardová a kol., 2001, s. 161)

Obrázek 6: Průběh psychologické adaptace (podle Wardová a kol., 2001, s. 162)

Někteří sojourneři se přizpůsobí nové situaci, z role pozorovatelů se dostanou do role účastníků a vytvoří si příslušné mezilidské vztahy. Někteří sojourneři se nikdy nenaučí novým kulturním vzorcům, ani si nevytvoří vztah se svými hostiteli. Někteří jiní se pohybují někde mezi těmito dvěma póly. Proto není kulturní učení u různých sojournerů stejné, ale závisí na mnoha proměnných kontaktu. Proto není v některých studiích U-křivka potvrzena, protože někteří jedinci, jako například zkušení kulturní cestovatelé, kteří se okamžitě stanou účastníky nové kultury a proto jejich křivka nikdy nepoklesne. Obdobně můžeme nalézt některé sojournery, kteří se novou kulturu velmi špatně učí a nezvládnou účast v nové společnosti a jejich křivka spokojenosti proto nikdy nestoupne (Bochner, 1982).

Furnham (2005) navrhuje uváděné podoby křivky přizpůsobení dále empiricky testovat a zároveň upozorňuje, že uváděný model není omezen pouze na přizpůsobování sojourners, ale že má obecné implikace. Podle uvedeného modelu si všichni lidé, kteří vstoupí do nového vztahu nebo sociální situace, mohou vytvořit následné pocity spokojenosti nebo nespokojenosti. Tvary křivky pak závisí na tom, jak dobře si jedinec osvojí relevantní chování a do jaké míry vysvětlí svou novou roli, zabráni nejasnostem a vyřeší všechny protichůdné požadavky role ve vztahu s významným druhým v těchto nových situacích. Model ukazuje, že úspěšné zvládnání jakýchkoli životních událostí a změn má interpersonální aspekt, který závisí na procesech podobných těm, které jsou

obsaženy v učení se nové kultuře a mohou vysvětlit, proč někteří lidé zvládají změny lépe, než jiní.

2.3 Typologie kulturních cestovatelů

Kulturní cestovatele je možné třídit podle různých dimenzí, podle důrazu na rozdílné charakteristiky. Například Bochner (1982) je na individuální úrovni třídí podle jejich psychologické reakce na hostitelskou kulturu:

1. „*Procházející*“ *typ*: Odmítnutí původní kultury, přijetí druhé kultury – ztrácí etnickou identitu, asimiluje se, dochází ke kulturní erozi;
2. *Šovinistický typ*: Odmítá druhou kulturu a naopak přehání první kulturu – chová se nacionalisticky, rasisticky, vede to k oddělení se uvnitř kultury;
3. *Marginální typ*: Osciluje mezi oběma kulturami – dochází ke ztrátě identity, často k překompenzování, což vede k reformám, sociálním změnám;
4. *Mediační typ*: syntéza obou kultur vede k osobnímu růstu, meziskupinové harmonii, pluralistické společnosti a uchování kultur.

Furnham (2005) tento způsob dělení kulturních cestovatelů považuje za užitečný, ale namítá, že se příliš soustředí na jejich reakci na migraci, když by bylo dobré vzít v potaz i další komplexní motivy, které je k ní vedly. Připomíná v této souvislosti kategorizaci motivů na push and pull (tlačit/táhnout), které vyjadřují prvky druhé kultury – například vyšší životní standard, přitahující (pull) jedince; naopak některé faktory, jako diskriminace, mohou jedince vyhnat (push) z jeho původní vlasti. V tomto kontextu se pak zdá zřejmé, že migranti, kteří byli přitahováni danou kulturou, se adaptují snáze, než ti, kteří byli vyhnáni.

Jiný způsob možného klasifikování kulturních cestovatelů navrhuje Furnham a Bochner (1986):

1. *Geografická vzdálenost* – která zároveň předpokládá také změnu klimatu nebo kulturní vzdálenost mezi původní a hostitelskou kulturou;
2. *Množství požadovaných změn* – jak z kvantitativního tak z kvalitativního hlediska (kognitivní i behaviorální aspekty);
3. *Délka stráveného času* – kategorizováno do smysluplných časových zón, jako příklad jsou uváděna pětiletá období;

4. *Dobrovolnost přesunu* – zde je brán v potaz zejména dopad nedobrovolných migrací.

Ačkoli žádná z typologií není vyčerpávající, Furnham (2005, s. 651) považuje za užitečné pro rozlišení jednotlivých druhů kulturních cestovatelů následující dimenze:

- *Vzdálenost* – jak daleko je jedinec přemístěn
- *Země* – zda se přesouvá do jiné země, jiné jazykové oblasti
- *Zaměstnání* – zda jedinec bude vykonávat obdobnou práci na obdobné pozici
- *Sociální opora* – zda se jedinec přemísťuje sám, s rodinou, s kolegy
- *Čas* – jak dlouho jedinec pravděpodobně stráví v nové kultuře
- *Návrat* – zisky a náklady přesunu, včetně možnosti povýšení nebo naopak vyhazovu, pokud by nesouhlasil s transferem
- *Dobrovolnost* – do jaké míry jedinec věří, že měl možnost volby se přesunout

Sam a Berry (2006) rozlišují z praktických důvodů čtyři základní druhy akulturujících se skupin: imigranty, uprchlíky, původní obyvatele a sojourners¹. Právě poslední uváděnou skupinou se budeme zabývat podrobně.

Kulturní cestovatelé - sojourners

Bochner (2006) vymezuje sojourners jako jedince, kteří cestují do zahraničí, aby dosáhli konkrétního cíle během vymezeného časového úseku. Očekává se, že tito kulturní cestovatelé se po dokončení svého úkolu vrátí do své vlasti. Na rozdíl od trvale přesídlených lidí, jako jsou imigranti nebo uprchlíci, sojourners mají zřetelně ohraničenou perspektivu a to značně ovlivňuje jak se akulturují v hostitelské kultuře.

Sojourn – je definován jako dočasný a především dobrovolný pobyt na novém místě. Trvá blíže přesněji nespecifikovanou, i když relativně krátkou, dobu. Ačkoli nejsou přesně stanovena kritéria pro vymezení podle délky trvání, obvykle se můžeme setkat s údaji od 6 měsíců do 5 let trvání pobytu (Kha Lee, Green, 2010).

¹ V textu bude používán anglický termín „sojourner/sojourners“ pro tuto skupinu mezinárodních cestovatelů

Sojourners rozděluje Wardová, Bochner a Furnham (2001) na pět hlavních kategorií: turisté, mezinárodní studenti, lidé vysláni na dlouhodobý pracovní pobyt v zahraničí, mezinárodní státní úředníci a vojsko. Z těchto skupin sojourners jsou si dvě z nich – studenti dlouhodobě studující v zahraničí a zaměstnanci vyslaní na dlouhodobý pracovní pobyt - blízké relativně vysokou mírou vzdělání a zároveň vysokou úroveň motivace svých členů. Dále bude, v souladu se záměrem této práce, věnována pozornost především skupině sojourners-studenti.

Z historického hlediska jsou zahraniční studenti patrně nejstudovanější skupinou v literatuře kulturních kontaktů. První zmínky o cestujících scholasticích nalezneme již v Bibli, a mezikulturní vzdělávání můžeme vysledovat až do roku 272-22 před Kristem do doby vlády Asoky Velkého v Indii a založení Univerzity v Taxile v Malé Asii (Ward, Bochner a Furnham, 2001). Bochner (2006) vedle odkazů na Bibli uvádí mezi nejstaršími zmínkami také Univerzitu Jundishapur ve staré Persii, která byla intelektuálním centrem excelence komparativních kulturních studií své doby (6. stol.).

Lidé za zkušenostmi cestují po světě odedávna, empirickému výzkumu ale byla tato oblast, dle Wardové, Bochnera a Furnhama (2001), podrobena až v posledních padesáti letech. Původní socioekonomické, politické a pozdější misionářské motivy k rozvoji mezinárodního vzdělávání byly později postupně nahrazovány tendencí šířit demokratické hodnoty a mezinárodní harmonii. Bochner (2006) v současném mezinárodním vzdělávání stále nalézá dva původní historické motivy, které vedly k zakládání studijních programů: geopolitické, kdy interkulturní vzdělávání sloužilo jako nástroj zahraniční politiky; a rozšiřování hodnot dominantní kultury, obvykle náboženství, později demokratické hodnoty. Významný nárůst individuálního mezinárodního vzdělávání nastal po druhé světové válce, kdy většina studentů byla nějakým způsobem sponzorována (ve spojených státech například Fulbrightova nadace, fondy Carnegie, Forda, Rockefellera a další). Tyto programy nebyly tak zcela altruistické, ale můžeme v nich spatřovat moderní verzi oněch dvou pragmatických důvodů zmiňovaných dříve. Prvním bylo zrychlit rozvoj rekonstrukce poválečného světa, ovšem se skrytým motivem posílení sociopolitického a ekonomického vlivu v zemi původu studentů. Druhým cílem bylo posílit mezinárodní dobré vztahy jako prevenci budoucích globálních konfliktů. Zde se předpokládalo, že si zahraniční studenti vytvoří pozitivní vztah k hostitelské zemi, která jim poskytla vzdělání a

v budoucnu budou favorizovat svého sponzora i při případných pracovních jednáních. Tyto předpoklady se ukázaly být naivními, ale vygenerovaly velké množství výzkumů, které přinesly kontradiktorní zjištění. Zprávy, které ale byly k přínosům státních fondů příliš skeptické, byly převážně ignorovány (Tajfel a Dawson: Disappointed Guests, 1965 in Bochner, 2006 nebo in Ward, Bochner a Furnham, 2001). Navzdory optimistické perspektivě většiny interkulturních výzkumníků se zdá, že ekonomické cíle interkulturních studentských výměn se velice často nerealizovaly – mnoho studentů se domů nevrátilo, nebo při první příležitosti emigrovalo do země, kde se vzdělávali. Tento fenomén byl označen známou nálepkou „brain drain“ (Grubel a Scott, 1966) – a byly mu věnovány rozsáhlé studie zabývající se právě mezinárodní migrací vysoce trénovaných lidí, které byly sponzorované například Rockefellerovou nadací.

V současnosti se stále více ukazuje i skutečnost, že mezinárodní studenti jsou především zdrojem příjmů pro hostitelskou zemi. Výzkumy v této jsou proto často orientovány „spotřebitelsky“ a snaží se nahlédnout na studijní pobyt jejich úhlem pohledu – hledají odpovědi na otázky jak redukovat stres plynoucí z nutnosti přizpůsobení se novým podmínkám a snaží se posílit vnímaná pozitiva studijního pobytu a celkovou pohodu studentů.

Ve světě vyššího vzdělávání se za posledních zhruba padesát let odehrála dramatická změna, podle Altbacha, Reisbergové a Rumbleyové (2010) se jedná doslova o globální revoluci ve vzdělávání. Změny konce 20. a začátku 21. století jsou podle nich ještě rozsáhlejší než kdykoli předtím, vzhledem k vysokému počtu zainteresovaných lidí a institucí. Můžeme hovořit o čtyřech základních, propojených silách, které pohánějí současnou akademickou revoluci: zmasovění vyššího vzdělávání, globalizace, nástup vzdělanostní společnosti (včetně významu výzkumných univerzit), a informační technologie (včetně e-learningu). Tyto síly vytvořily enormní nároky na národní dotace a podpořily vzestup soukromého sektoru a privatizace veřejného školství, povinnost skládat účty (včetně současné povinnosti měřit výstup vyššího vzdělávání) a hluboké změny v povaze a roli pedagogů. Ve světě je v současnosti evidováno více než 150, 6 miliónů studentů terciárního vzdělávání, zhruba 53 procentní nárůst přes rok 2000 a OECD předpovídá, že tento trend bude pokračovat nejméně v následujících 20 letech. Globalizace sehrála samozřejmě významnou roli také v nárůstu mobility studentů. Podle

některých odhadů by měly počty studentů studujících mimo vlastní zemi narůst k více než sedmi miliónům do roku 2020 (Altbach, Reisberg a Rumbley 2010).

Skupina sojourners - studenti, má určitá svá specifika. Stejně jako lidé vysláni do zahraničí pracovně, jsou obvykle více oddáni svému novému domovu než turisté, ale na druhou stranu méně než například imigranti. Podobně jako imigranti se sice dobrovolně přestěhovali do zahraničí za účelem splnění určitého daného úkolu, ale jejich návrat domů je nejen předpokládán, ale obvykle plánovaný. Proto je v jejich případě také komplikovaný proces včleňování se do nové společnosti, protože vědí, že se budou vracet domů (Berry a kol., 2002).

Ukazuje se (Bochner, 2006), že míra a kvalita zapojení do hostitelské kultury má významný vliv na přizpůsobení sojournera. Studenti, kteří jsou více integrováni do lokální komunity, zvládají svá studia lépe, bývají spokojenější se svým pobytem a méně úzkostní, obvykle jsou sebevědomější. Zapojení do hostitelské kultury se děje za pomoci sociálních sítí sojournera, které Bochner označuje jako: *Funkcionální model sítí přátel*. Na základě studia toho, jaké přátelské styky zahraniční studenti navazují, se ukazuje, že mají tendenci patřit do tří různých sociálních sítí, z nichž každá má svůj konkrétní psychologický účel.

1. *Primární síť*: skládá se z vazeb s jejich „conationals“, je zde silná emocionální komponenta a funkcí této sítě je vyjadřovat a posilovat hodnoty původní kultury.
2. *Sekundární síť*: je tvořena kontakty se členy hostitelské kultury, převažuje u ní utilitaristická složka, usnadňuje dosahování akademických a profesionálních cílů studenta. Obvykle sem budou patřit další studenti, učitelé, poradci, univerzitní a státní úředníci.
3. *Terciální síť*: vytvářejí ji přátelství a vztahy s dalšími mezinárodními studenty, kteří nejsou ze stejné kultury jako sojourner. Funkce této sítě je převážně rekreační, dále také poskytuje intenzivní sociální podporu založenou na sdílení zážitků spojených s pobytem v cizí zemi.

Ačkoli je síť založená na vztazích s hostitelskou kulturou velice důležitá, výzkumy ukazují, že je nejméně využívanou. Obecně se zahraniční studenti nejčastěji sdružují se studenty ze stejné kultury, mají více blízkých přátel ze stejné země, poté

s jinými zahraničními studenty a až v poslední řadě s místními studenty. Také mají více problémů s navazováním přátelských vztahů, než místní studenti. Smysluplný kontakt se studenty z hostitelské kultury obvykle záleží na kulturní vzdálenosti mezi zeměmi původu. K překonání obtíží při navazování kontaktu dobře slouží například programy „peer-pairing“, kdy jsou k jednotlivým zahraničním studentům přiřazováni konkrétní místní studenti (Ward a kol., 2001).

Bochner (2006) zdůrazňoval přínosy kulturního učení kontaktů mezi sojournery a místními studenty, později jim přiznává i emocionální složku. Časté kontakty s hostitelskými studenty zvyšují spokojenost s pobytem, snižují vnímaný stres a zlepšují přizpůsobení. Nově upozorňuje na význam emailu, který velmi usnadňuje udržování kontaktu s původní kulturou a potenciálně může mít vliv i na další snižování zapojení sojourners do hostitelské společnosti.

Pokud hovoříme o sojourners - mezinárodních studentech na dlouhodobém pracovním pobytu v zahraničí, je pochopitelně důležité, aby se na novou kulturu adaptovali rychle, a mohli tak po co největší část svého pobytu efektivně fungovat a věnovat se plně účelu své cesty. Jak uvádí Gärtner a Drbohlav (2012) ve studii zaměřené na akulturaci expatriotů (vyšších manažerů) v ČR, česká odborná literatura věnující se procesu adaptace a integrace cizinců v Česku zatím průběh akulturace u sojourners nezahrnuje.

2.4 Strategie akulturace

Akulturace byla zpočátku studována v rámci etnické a interkulturní psychologie, kde se většina studií snažila akulturaci definovat a měřit, proto na ni nahlíželi spíše jako na stav, než jako na proces. Postupně vznikly tři modely akulturace: jednodimenzionální, dvojdimenzionální a kategorický. Jednodimenzionální model akulturace předpokládal asimilaci – postupné začlenění do hostitelské kultury. Dvojdimenzionální model již předpokládal vyvážení mezi akulturací a identitou – jedinec se může stát biculturní nebo multiculturní osobností. A konečně nejkompexnější model je Berryho model kategorický- čtyř strategií akulturace (Zhou, 2008).

Během procesu akulturace může jedinec prožívat různé dimenze akulturace. Tyto dimenze Berry (1970) označuje jako integraci, asimilaci, separaci a marginalizaci. Strategie akulturace mají dvě složky, a to postoje a jednání. Postoje se týkají toho, co si jedinci či skupiny přejí a čemu dávají přednost. Jednání se pak týká toho, co se skutečně odehrává při každodenních a tedy běžných interakcích mezi příslušníky kulturních skupin.

Berry (in Ward, 2008) tvrdí, že akulturující se osoby z nedominantní etnicko - kulturní skupiny jsou postaveny před dvě důležité otázky vyplývající z mezikulturního kontaktu: (1) je důležité zachovat své původní kulturní dědictví a (2) je důležité zapojit se do mezikulturního kontaktu s jinými skupinami, včetně členů dominantní kultury? Pokud jsou odpovědi na tyto otázky dichotomizovány jako odpovědi Ano – Ne, můžeme identifikovat čtyři druhy akulturace - nazývané také orientace, postoje, strategie, nastavení nebo režimy.

Berry (2005) sestavil a popsal následující čtyři akulturační modely:

1. *Integrace* je způsob akulturace, kdy si imigranti chtějí udržet vlastní identitu a znaky své kultury, ale kontakt s majoritní společností v hostitelské zemi je pro ně velice důležitý.
2. *Asimilace* je varianta akulturace, kdy se cizinci odpoutají od původní kultury a své předchozí hodnoty považují za nedůležité. Naopak usilují o co nejčastější kontakt s kulturou novou. Je to jakýsi konečný stav procesu adaptace, kdy minoritní společnost v podstatě splyne s tou majoritní.
3. *Separace* je model, kdy se imigranti snaží o maximální zachování vlastní kultury. V hostitelské zemi setrvávají v izolaci ve své komunitě a odmítají kontakt s kulturou dominantní.
4. *Marginalizace* je situace, kdy jedince nemá mnoho možností nebo zájmu o udržování původní kultury a ani nemá zájem o udržování vztahů s ostatními lidmi v hostitelské zemi (často kvůli vyloučení nebo diskriminaci). Většinou se takovíto jedinci identifikují se subkulturou své skupiny, ve které nyní žijí.

Podle Berryho, Poortingy, Segalla a Dasena (2002) je důležité zmínit, že procesy asimilace a integrace jsou vzájemně protichůdné.

První rozměr Berryho modelu, „udržování kultury“ zůstává stabilní napříč výzkumy, zatímco druhá dimenze, " udržování vztahů s jinými skupinami " bývá někdy výslovně spojena s kontaktem nebo účastí na širší národní kultuře a rovněž byl zkoumán jako identifikace s národní kulturou (Ward, 2008).

Výsledkem akulturace nemusí být jen ovládnutí jedné skupiny druhou a také nemusí nutně dojít ke splynutí kultur a homogenizaci společnosti. Když k takovému splynutí ale dojde, hovoříme o asimilaci. Je také možné, aby odlišné kulturní skupiny žily vedle sebe v míru a ve vzájemné spolupráci. V tomto druhém případě hovoříme o integraci (Kolman, 2008).

Výše uváděné čtyři základní dimenze akulturace byly několikrát upravovány a v současnosti se jejich různou kombinací hovoří o osmi typech akulturace, které Kolman (2008) přehledně shrnuje do následující tabulky (Tabulka 1).

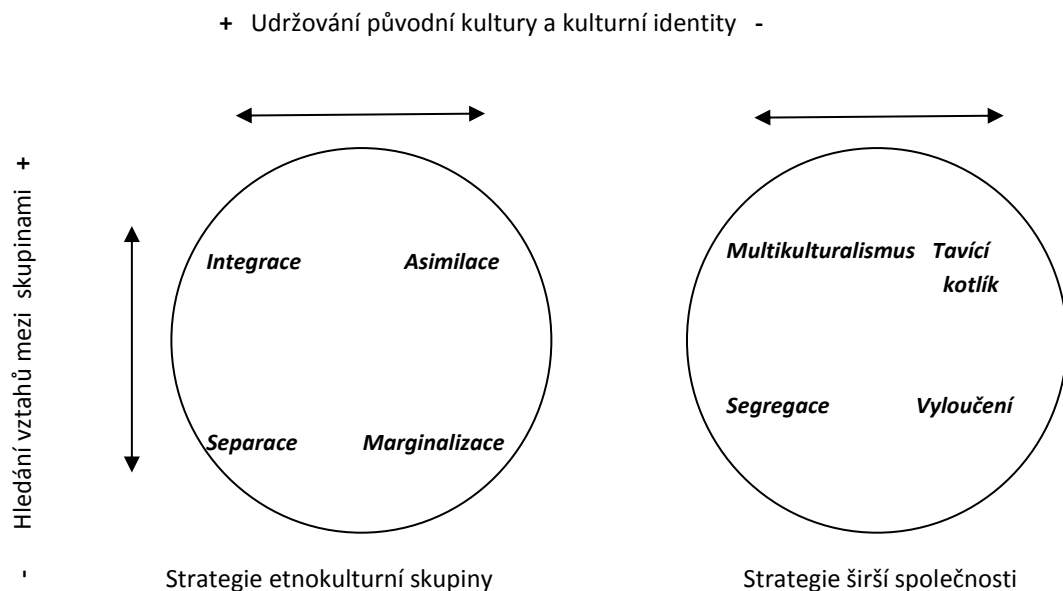
	<i>Udržování identity</i>	<i>Ztráta identity</i>	<i>Udržování identity</i>	<i>Ztráta identity</i>
<i>Hledání kontaktu</i>	Integrace	Asimilace	Multikulturní společnost	Tavící kotlík
<i>Vyhýbání se kontaktu</i>	Separace	Marginalizace	Segregace	Vyloučení
	Skupina		Širší společnost	

Tabulka 1: Strategie akulturace (Kolman, 2008, s. 3)

Dimenze akulturace bývají i graficky (viz Obrázek 6) znázorňovány jak s ohledem na strategie zaujímané jedincem vůči hostitelské kultuře, tak také ve vztahu většinové společnosti vůči němu (Berry, 2013, s. 1128).

Průběh akulturace a tedy také množství stresu, kterému jsou při ní dotyčné subjekty vystaveny, je ovlivňován řadou faktorů. Ukazuje se, že významným

prediktorem toho, jak se bude akulturace u konkrétních jedinců vyvíjet, jsou právě výše uvedené akulturační strategie. Z dalších faktorů se jako nejdůležitější jeví například věk a vzdělání. Některé osobnostní proměnné mohou proces akulturace usnadňovat, jiné jsou jeho překážkou. Mezi ty druhé patří zejména neuroticismus (Kolman, 2008).

Obrázek 7: Druhy interkulturních strategií v etnokulturní skupině a v širší společnosti (podle Berry, 2013, s. 1128)

Berryho model postojů k akulturaci se objevuje v obrovském množství výzkumů. V rámci těchto výzkumů existuje široké spektrum studií, které potvrzují: (1) dvě dimenze akulturace jsou nezávislé; (2) integrace je nejpreferovanější strategie u návštěvníků, přistěhovalců, uprchlíků a domorodých obyvatel; a (3) integrace je spojena s nejlepšími výsledky adaptace, včetně psychologické a sociokulturní adaptace (Ward, 2008).

Berry (2013) i ve svých novějších textech podporuje strategii udržování multikulturní politiky a programů, které jsou cílené na zlepšování interkulturních vztahů, s ohledem na vytváření dvojitého kulturního zapojení – jak s původní tak s hostitelskou kulturou.

„Imigranti sami většinou uplatňují strategii integrace, kdy si nechávají svoji vlastní kulturu a částečně přebírají i kulturu hostitelské země. Oproti tomu obyvatelé hostitelské země preferují strategii asimilace, opuštění původní kultury a přijetí

kultury hostitelské země. A z tohoto rozporu pak dochází k tomu, že čím více lpí imigranti na své etnické identitě, tím více jsou hostitelskou kulturou odmítáni“ (Gillernová, Kebza a Rymeš, 2011, s. 100).

Ward, Kennedy (1994) provedli výzkum vztahu akulturační strategie, psychologického přizpůsobení a sociokulturních kompetencí během interkulturní výměny: Sojourners se silnou identifikací s hostitelskou kulturou zažívají menší sociokulturní obtíže s adaptací. U sociokulturní adaptace zažívali největší míru sociálních obtíží sojourners, kteří zastávali separatistickou pozici, nejmenší obtíže ti, kteří se asimilovali nebo integrovali. V rámci psychologické adaptace byla u integrovaných sojourners zachycena nižší míra deprese než u asimilovaných, ale mezi všemi čtyřmi skupinami nebyly nalezeny žádné statisticky významné rozdíly.

Ward ve své přednášce z roku 2008 kriticky poznamenává, že ačkoli bylo Berryho pojetí (akulturační strategie znázorněné jako krabičky – boxy) zpočátku inspirující a v mnohém směřovalo interkulturní výzkum, může tato stejná koncepce vědce v nejrůznějších směrech svazovat. Že takovýto čistý a jednoznačný rámec akulturačních strategií bude v praxi spíše difúzní, v každém případě pak půjde o proces a ne o statický jev. V poznámce pod čarou připouští, že Berry se od zcela původního modelu akulturačních strategií, který připomínal „krabičky - boxy“, posouvá spíše k modernějšímu pojetí - modelu ve tvaru kruhu.

Výzkum akulturace se během svého vývoje dopracoval k určité míře uniformity, která pozastavila budování nové teorie. V jejím rámci byla zdůrazňována potřeba inovace konceptu, bylo navrhováno provést kontextuální analýzu, bylo doporučováno více diverzifikovat používanou metodologii a multidisciplinární perspektivu, používat kvalitativní výzkumné metody ke zkoumání specifických kognitivně-afektivních odpovědí na kulturní změnu v reálném životě (Barker, 2015).

3. Významné výzkumy v interkulturní psychologii

Mezi klasické a zřejmě nejčastěji citované výzkumy v interkulturní psychologii patří Hofstedeho výzkum kulturních dimenzí, kulturních hodnot. Poznání kulturních dimenzí je lákavé pro vzájemné snadnější porovnání různých národů mezi sebou.

3.1 Hofstedeho výzkum hodnot

Kultura je vždy jevem kolektivním, neboť je vždy alespoň zčásti sdílena lidmi, kteří žili nebo žijí ve stejném společenském prostředí, v němž si ji osvojili. Je to kolektivní programování mysli (software lidské mysli), které odlišuje příslušníky jedné skupiny nebo kategorie lidí od jiných (Hofstede, 1999).

Hofstede provedl srovnávací výzkum hodnot v národních kulturách, ve dvou hlavních vlnách – na konci 60. a na začátku 70. let. Dotazníkového šetření se v téměř 50 zemích účastnilo více než 116 tisíc respondentů, pracovníků IBM. Z původního dotazníku vznikl Value Survey Inventory (VSM), který byl několikrát upravován a inovován, protože nevýhodou původních VSM byla závislost na víceméně náhodně poskládaných otázkách použitých ve výzkumu pro IBM. Aktuální verze je z roku 2008 – VSM08 (Hofstede, 2008).

Systém hodnot – dimenze hodnot mají vliv na fungování společnosti i pro jednotlivce v těchto skupinách. Hodnoty určují např. vztah k autoritě, sebepojetí jedince, způsoby zacházení s konflikty, zvládání agrese, vyjadřování citů (Kolman, 2008). Hofstede v jednom ze svých článků (1995) a také na svých webových stránkách (geerthofstede.nl) upozorňuje na meze využití své metody, zejména nedoporučuje jiné, než výzkumné využití – uvádí, že: „dimenze neexistují, ale mohou sloužit“.

Hofstede (2001; a Hofstede a Hofstede, 2006) popisují na základě svého výzkumu následující dimenze hodnot:

1. *Vzdálenost od moci (PDI)*

Indikuje, do jaké míry společnost akceptuje fakt, že je moc v institucích a organizacích nerovnoměrně rozložena. V zemích s vysokou vzdáleností od moci jsou nerovnosti mezi lidmi nejen očekávány a respektovány, ale také požadovány. V zemích s nízkou mírou vzdálenosti od moci se zdůrazňuje a prosazuje rovnost příležitostí.

Nejvýše jsou v tomto indexu zařazeny asijské země (Malajsie, Filipíny), východoevropské země (Slovensko, Rusko) a latinskoamerické (Guatemala, Mexiko) nejnižší jsou německy mluvící země (Rakousko, Německo, německá část Švýcarska), Izrael, severské země (Dánsko, Švédsko, Norsko, Finsko) a Velká Británie.

Česká republika má faktor PDI relativně vysoký, 57, to znamená, že lidé akceptují hierarchické uspořádání, jsou zvyklí na centralizaci moci a na to, že budou poslouchat nadřízené.

2. *Vyhýbání se nejistotě (UAI)*

Vyjadřuje, do jaké míry se společnost cítí být ohrožena nejistými životními situacemi, a proto se snaží těmto situacím vyhybat (vytváří více formálních pravidel, věří v absolutní pravdy atp.). Země s tolerancí nejistoty jsou liberální, minimalizují pravidla a předpisy, tolerují víceznačnost a odlišné názory. Země s vysokou mírou vyhýbání se nejistotě jsou konzervativní, na pracovišti precizní.

Jsou to především země Latinské Ameriky (Guatemala, Salvador, Uruguay), Řecko, Portugalsko, Belgie, Rusko, Japonsko a Jižní Korea. Vyhýbání se nejistotě je nejnižší v Singapuru, dále je nízké v Číně, Vietnamu, Indii a u anglicky mluvících zemí (Irsko, Velká Británie, Kanada, USA, Nový Zéland).

Česká republika získala v této dimenzi 74 bodů a má proto vysokou tendenci vyhýbat se nejistotě. Národy s takto vysokým skóre udržují pevné postupy chování, jsou netolerantní k neobvyklým postupům a nápadům, bezpečí je důležitý prvek individuální motivace.

3. *Individualismus x kolektivismus (IND)*

Vyjadřuje míru významu, který přikládá daná kultura osobnímu životu a vlastní identitě, osobnímu výkonu jedince nebo naopak charakteristikám skupiny. U kultur s vysokou mírou individualismu převažuje zájem jedince nad zájmem skupiny, je kladen důraz na nezávislost, svobodu a soběstačnost jedince. Kultury kolektivistické jsou založeny na širokých rodinách, převládá v nich zájem skupiny nad zájmy jedince, identita jedince je dána jeho příslušností ke skupině.

Nejvyšší index individualismu má USA, a další rozvinuté západní státy. Nejnižší je v Guatemale a jiných východních státech, Japonsko je umístěno na střední pozici. Česká republika skóruje v dimenzi Individualismu poměrně vysoko, s 58 body se jedná o individualistickou společnost. Očekává se, že lidé se postarají o sebe a svou užší rodinu.

4. *Maskulinita x feminita (MAS)*

Měří míru toho, jak je daná společnost maskulinní nebo femininní, jak je ve společnosti nahlíženo na rodové role. Ve vysoce maskulinních společnostech se od mužů očekává asertivita, ambicióznost a výkonnost, u žen péče o rodinu a mezilidské vztahy.

Slovensko skóruje v tomto indexu nejvýše, následováno Japonskem, Maďarskem, Rakouskem, Venezuelou, Itálií. Nejnižší je na této dimenzi Švédsko, ale nízko jsou také další severské země (Norsko, Dánsko, Finsko i Holandsko), Slovinsko.

Česká republika získala skóre 57, je tedy maskulinní společností. Lidé spatřují podstatu života v práci, manažeři mají řídit své podřízené a umět se prosadit, důraz je kladen na rovnost, soutěživost a výkon.

K výše uvedeným čtyřem základním dimenzím (založeným na výzkumu v IBM), byla na základě výzkumu se studiem čínských hodnot (Franke, Hofstede a Bond, 1991) přidána ještě pátá dimenze:

5. *Dlouhodobá x krátkodobá orientace (LTO)*

Takzvaná LTO (Long-term orientation) vyjadřuje míru významu osobní stability, šetrnosti, vytrvalosti a respektu vůči tradicím a koreluje s národním ekonomickým růstem.

Nejvyšší hodnotu indexu v této dimenzi získala Čína a další východoasijské země (Hongkong, Tchaj-wan, Japonsko, Vietnam, Jižní Korea, Indie, Thajsko). Nejnižší hodnotu naopak Pákistán (podle Hofstede a Hofstede, 2006 obsadila druhé nejnižší místo Česká republika), nízko skórovaly také anglicky mluvící země (USA, Kanada, Velká Británie, Nový Zéland).

Podle novějších pramenů (Itim International, 2015) je Česká republika v této dimenzi naopak velmi vysoko, dosahuje skóre 70, což by ukazovalo na pragmatickou kulturu, kde lidé věří, že pravda velice záleží na situaci, kontextu a čase. Jsou schopni adaptovat snadno tradice na měnící se podmínky, jsou houževnatí v dosahování výsledků.

Tato dimenze byla výzkumně ještě znovu ověřena Minkovem a Hofstedem (2012) analýzou World Values Survey (WVS) a z výsledků se zdá, že západní i čínské výzkumné nástroje docházejí k velmi podobným kulturním dimenzím.

6. *Dimenze – Požitkářství/benevolence versus zdrženlivost (IVR)*

Byla doplněna na základě novějších výzkumů, vychází ze socializačních postupů u malých dětí, a vymezuje rozsah, v němž lidé kontrolují svá přání a impulzy nebo naopak mohou volně uspokojovat své tužby a pocity. S nízkým skóre v této dimenzi (29) je Česká republika obecně málo shovívavá, lidé mají tendenci k cynismu a pesimismu, nekladou příliš velký důraz na volný čas a odpočinkové aktivity, mají spíše pocit, že dopřání si požitku je něco špatného (Hofstede, 2008; Itim International, 2015).

7. *Index Monumentalismu (MON)*

Monumentalismus/velkolepost je index, který označuje společnost odměňující lidi, kteří jsou jako monumenty – pyšní a neměnní. Jeho opak, Skromnost, je užíván pro společnosti, které kladně hodnotí plachost, nenápadnost a flexibilitu. Index Monumentalismu bude pravděpodobně negativně korelovat s Indexem dlouhodobé orientace, ale obsahuje i aspekty, který tento nepokrývá (Hofstede, 2008).

Hofstede do jisté míry podnítl řadu dalších výzkumníků, aby svými výzkumy jeho studie doplňovali, přesahovali jejich limity a nedostatky. Corbitt a kol (2004) kritizují rigiditu a uniformitu Hofstedeho dimenzí, domnívají se, že jimi není možné vysvětlit rozdílné chování lidí se stejnými kulturními kořeny a proto navrhují vlastní systém zkoumání interkulturních rozdílů pomocí kulturních kódů (konvencí, které nám na nevědomé rovině dávají smysl života). Mezi další patří například níže uvádění Schwartz, 1999 nebo House, 1993 a Trompenaars – Trompenaars, Hampden-Turner, 2012.

3.2 Kulturní dimenze podle Schwartze

Schwartz (1999) se zabývá srovnáním kulturních hodnot, které definuje jako představu žádoucího chování, které řídí způsoby sociálního fungování, hodnocení lidí a událostí a jejich porozumění.

Ptá se: „*Proč se někteří lidé pokoušejí změnit svět, zatímco jiní se do něj pokoušejí zapadnout? Proč se někdo žene za bohatstvím a mocí zatímco druhý dává přednost rovnosti? Proč někdo udržuje tradice, zatímco někdo se snaží objevovat nové a vzrušující?*“ (Schwartz, 1997, p. 69).

Všichni v sobě neseme vzorce myšlení, cítění a chování, které jsme získali v průběhu života. Jsou to Hofstedeho mentální programy, nebo to, co interkulturní psychologové a sociální antropologové označují jako kulturu. V rámci kulturních hodnot Schwartz předpokládal, že národy mohou být rozdělovány na dimenzích, které se liší od individuálních variací. Proto hledal témata, která jsou pravděpodobně podkladem dimenzí kulturních hodnot:

- vztah jedince a skupiny
- zajištění sociálně odpovědného chování
- role jedince v přírodním a sociálním světě (Schwartz, 1997).

Schwartz (1999) uvádí limity různých interkulturních výzkumů, včetně – podle něj – nejrozsáhlejšího a nejúplnějšího Hofstedova (nevalidizované metody, nedostatek dat z některých regionů, vyzdvihování jedince na úkor skupiny). V určitém smyslu na Hofsteda navazuje a tvrdí, že jeho teorie a výzkum tyto limity překonává. Na základě analýzy 49 zemí z celého světa stanovil následujících sedm hodnot, pomocí nichž lze porovnávat kultury. Tyto hodnoty jsou strukturovány okolo tří polárních dimenzí:

1. *Konzervatismus versus Intelektuální a afektivní autonomie*

Konzervativní kultury jsou blízké kolektivistickým, zastávají sociální řád, respekt k tradicím, zvykům.

Intelektuální autonomie je důležitá pro země, které prosazují toleranci, liberálnost, kreativitu, zvědavost.

Afektivní autonomie znamená možnost svobodně vyjadřovat své emoce a prožitky (vysoce koreluje s individualismem).

2. *Hierarchie versus rovnostářství*

Obdobně jako v Hofstedově dimenzi Vzdálenosti od moci, i v této kultury skórující vysoce na pólu hierarchie vyzdvihují význam nestejného rozdělení moci a zdrojů, zatímco kultury na opačném pólu oceňují spolupráci, odpovědnost, rovnost členů společnosti.

3. *Ovládání versus harmonie*

Tato dimenze koreluje s Hofstedeho dimenzí maskulinity. Kultury vysoce skórující na pólu ovládání jsou charakterizovány manipulací, nadvládou, kontrolou okolí. Kultury na opačném pólu této dimenze respektují jeden druhého, berou svět okolo sebe takový, jaký je, vyhýbají se konfliktům.

Tato struktura může být použita pro strategické roztrídění zemí, které by bylo vhodné podrobit výzkumu k testování hypotéz týkajících se některé konkrétní hodnoty. Výzkumníci by se měli předkládaného kontinua držet zejména v případě seskupení zemí podle dané hodnoty od nízké po vysokou a podle těchto výsledků pak mohou vytvořit profily významů hodnot pro všech sedm typů hodnot, které charakterizují národ, který chtějí studovat. Teorie a data představená autorem (Schwartz, 1999) poskytují novou sadu konceptuálních a empirických nástrojů pro výzkum národních rozdílů, zejména ve vztahu k práci, ale i k jiným proměnným.

3.3 *Trompenaarsův výzkum kulturních diferencí*

Již méně často nalezneme v základních učebnicích interkulturní psychologie Trompenaarsův výzkum kulturních diferencí z roku 1993 (Trompenaars, Hampden-Turner, 2012), nicméně pro vlnu citovanosti a návazných výzkumů (například Smith, Dugan a Trompenaars, 1996; Moon a Wooliams, 2000; French, Zeiss a Scherer, 2001) jej určitě stojí za to stručně připomenout. Tento výzkum, provedený na patnácti tisících

manažerech z dvaceti osmi zemí světa, který byl doplněn Hampden-Turnerem v roce 1998 (například Moon a Wooliams, 2000) na padesát tisíc případů ze stovky zemí, rozlišuje následující základní dimenze:

1. *Univerzalizmus versus partikularismus*

Tato dimenze určuje, jak se společnost řídí podle přesných pravidel (univerzálních) a jak relevantní jsou osobní vztahy. Lze jej stručně charakterizovat slovy: „Vždy můžeme odlišit dobré od špatného a to rozlišení vždy platí“

2. *Individualismus versus kolektivismus*

Dimenze je podobná výše popisované dimenzi Hofstedově. V organizacích je typická individuální versus skupinová zodpovědnost. Je důležité, zda se lidé vnímají spíše jako individuality, nebo spíše jako součást skupiny.

3. *Neutralismus versus afektivní vztahy*

Dimenze vyjadřuje, jak intenzivně se v dané společnosti vyjadřují emoce. Je možné, aby naše interakce byly v zásadě objektivní a nezaujaté, nebo je přijatelné vyjadřovat příslušné emoce?

4. *Specifické versus difuzní vztahy*

Tato dimenze určuje, jak silně jsou lidé začleněni do vztahů organizace, nebo jak si udržují v osobním životě od profesního odstup. Když je do pracovního vztahu zainteresován člověk jako takový, pak je kontakt opravdový, osobní; na rozdíl od kontaktů předepsaných smlouvou.

5. *Výkon versus přisuzování*

Dimenze popisující míru orientace na výkon ve společnosti v protikladu ke společností, kde je status založen na společenské pozici a věku. Ve společnosti, která je orientovaná na výkon, se vás zeptají, co jste studoval, ale ve společnosti orientované na přisuzování se zeptají, kde jste studoval.

Následně ještě Smith, Dugan a Trompenaars (1996) provedli rozsahem, oproti výše uvedeným, výrazně menší (i když téměř 9 tisíc osob ze 43 zemí je ovšem stále velmi úctyhodný soubor), nicméně také velice zajímavý výzkum hodnot. Otázky v dotazníku se primárně zaměřovaly na měření dimenzí: univerzalizmus - partikularismus, výkon - přisuzování, a individualismus - kolektivismus. Studie potvrdila existenci trvalých a podstatných rozdílů v kulturních hodnotách jedinců a také to, že jsou do velké míry konzistentní s odlišnostmi pozorovanými druhými. Autoři navrhují Hofstedovy dimenze individualismus - kolektivismus a vzdálenost od moci lépe vymezit jako reprezentující různé orientace na kontinuu příslušnosti ke skupině (loajalita/utilitářství) a různé intenzity orientace vzhledem k povinnostem plynoucím ze sociálního vztahu (konzervatismus/rovnostářství).

3.4 GLOBE

V roce 1993 Robert J. House z University of Pennsylvania částečně navázal na Hofstedeho metodologii výzkumem GLOBE (Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness Research Project) – kombinací kvalitativních i kvantitativních výzkumných metod pro studium interkulturních aspektů leadershipu a organizačních procesů a efektivity těchto procesů. Dotazník obsahuje 112 atributů leadershipu, které byly odvozené od teorií, focus groups, rozhovorů a analýz. Výzkumníci vedení Housem se snažili formulovat empiricky podloženou teorii, popisující, vysvětlující a predikující dopady kulturních proměnných na leadership a organizační procesy (House a kol., 1999). I tento výzkum čelil kritice ze strany jiných akademických pracovníků: Hofstede (2006) GLOBE řadí mezi čtyři hlavní interkulturní výzkumné projekty, označuje jej impresivní mezinárodní výzkumnou snahu a poznamenává, že v zásadě rozšiřuje Hofstedeho pětidimenzionální model národních kultur na 18. House ale kritice intenzivně oponoval a vyzdvihoval jeho praktické přínosy (House a kol., 2006).

V původním výzkumu byly zahrnuty i některé země střední a východní Evropy, včetně České republiky, v roce 2006 bylo doplněno Rumunsko. Výzkum ve Slovenské republice, která jediná z Visegrádské čtyřky chyběla, se v tomto ohledu pokoušel provést Bauer (2015).

Mezi další z nejvýznamnějších studií hodnot Hofstede (2006) řadí také World Values Survey, která je koordinována americkým politickým vědcem Ronaldem

Inglehartem. Je založena na výzkumu trhu ve stále rostoucím počtu zemí (nedávno jich bylo 81). Inglehartova a Schwartzova teorie hodnot byla porovnávána (Datler, Jagodzinski, Schmidt, 2013), protože se jedná o dvě vedoucí teorie hodnot v mezinárodním výzkumu. U obou byla posouzena interní i externí validita, kdy u Inglehartova konceptu je nižší interní a slabší konstruktová validita, zatímco u Schwartzovy teorie je o něco méně konzistentní v prediktivní validitě.

Nový a Schroll – Machlová (2003) ve své práci shrnují řadu z kritik konceptu kulturních standardů obecně, které obvykle pramení z přílišné stereotypizace, silné redukci složité sociální situace a absence dynamiky kulturních standardů.

Zdá se, že s rostoucí vzdáleností nebo odlišností kultur se nejen znesnadňuje možnost dosáhnout integraci, ale také se zvyšuje akulturační stres a negativně ovlivňuje psychologickou a sociokulturní adaptaci (Ward and Geeraert, 2016).

4. Specifika sojourners - zahraničních studentů

Spolu s narůstající globalizací hledají budoucí zaměstnavatelé vynikající studenty, kteří mají za sebou nějakou zahraniční zkušenost. Vzhledem k současné světové ekonomické situaci a vysokému množství nezaměstnaných mezi čerstvými absolventy se studenti musejí během studia rozhlížet po možnostech získat mezinárodní zkušenost, aby měli oproti ostatním konkurenční výhodu. Výsledkem je vzrůstající množství studentů, kteří studují v zahraničí, aby zvýšili svou atraktivitu pro mezinárodní společnosti (Rienties, Luchoomun a Tempelaar, 2014).

I o studium na českých vysokých školách je ze strany cizinců stále větší zájem. Studenti přijíždějí jak v rámci mezinárodních krátkodobých výměnných studijních pobytů, tak i v akreditovaných programech v českém nebo cizím, většinou anglickém jazyce. Vzhledem k významu této skupiny sojournerů se jim budeme věnovat ve výzkumné části předkládané práce a v následující kapitole budou proto popsána specifika těchto kulturních cestovatelů.

Nejnámějším evropským programem na podporu mobility a spolupráce v rámci evropského vysokoškolského vzdělání je program Erasmus+, který za 26 let fungování ho využilo už přes 3 miliony vysokoškolských studentů, kteří v rámci jeho podpory absolvovali studium nebo stáž v zahraničí. Studijní pobyt Erasmus+ trvá tři až dvanáct měsíců a započítává se do studia na domovské vysoké škole. Od roku 1997 je program Erasmus+ provozován i v rámci zemí přidružených k Evropské (Národní agentura pro evropské vzdělávací programy, 2015).

Studenti v akreditovaných programech se dělí na dvě skupiny – na studenty studující v českém jazyce, nebo v jazyce cizím, zpravidla v angličtině. Zatímco v českých studijních programech mají cizinci stejné podmínky jako čeští studenti a nemusejí tak za studium platit, výuka v akreditovaných programech v cizím jazyce je studentům zpoplatněna bez ohledu na státní příslušnost. V členských zemích EU mají cizinci právo na přístup ke vzdělání za stejných podmínek jako občané hostitelské země. Pro Českou republiku je závazná od našeho vstupu do EU v roce 2004, takže i u nás se na zahraniční studenty vztahují stejné podmínky jako na studenty české (CEECEC, 1992).

Podle údajů Českého statistického úřadu (CSU online, 2013) se počet zahraničních studentů na českých vysokých školách od roku 2003/2004 třikrát zvýšil, v roce 2012 tvořil podíl zahraničních studentů na vysokých školách v ČR téměř deset procent všech studentů, tj. 38942 osob. V současnosti studují v České republice studenti ze 151 zemí světa. V roce 2012 bylo jen na Karlově univerzitě 7500 zahraničních studentů (Hájek, 2013), na České zemědělské univerzitě ve stejném roce studovalo 1701 studentů ze zahraničí (Kokavec, 2012). Počty studentů ze zemí EU jsou ale stále ještě vyšší než počty studentů ze třetích zemí. Jejich podíl je 66,6 %. Po Slovenské republice přichází nejvíce studentů ze Spojeného království, Německa, Portugalska a Polska. Cizinci ze třetích zemí jsou nejvíce zastoupeni státními příslušníky Ruska, Ukrajiny a Kazachstánu. Z celkového počtu cizinců studujících na českých vysokých školách 80,4 % upřednostnilo studium na školách veřejných (Odbor azylové a migrační politiky, 2016).

Nábor zahraničních studentů se stal i pro své ekonomické hledisko předmětem soutěže mezi univerzitami. S rostoucím počtem zahraničních studentů je ale důležité všimnout si všech dimenzí jejich prožitku adaptace na jiné prostředí, aby jim mohla být nabídnuta odpovídající podpora ze strany hostitelské univerzity (Brown a Brown, 2013).

Pro studenty-sojournery je specifické to, že kromě problémů, se kterými se musí vypořádat také ostatní sojourneři, musí navíc ještě řešit témata jako interpersonální vztahy, vnitroskupinovou dynamiku, obtíže spojené se studiem v zahraničí, akademické otázky v mezinárodní třídě, dočasné změny v psychologické, sociokulturní a akademické adaptaci (Ward, Bochner a Furnham, 2001).

Přesun do nového kulturního prostředí je Brownovou a Hollowayovou (2008) vnímán jako jedna z nejtraumatičtějších událostí v životě jedince a u většiny sojourners-studentů je určitá míra kulturního šoku nevyhnutelná. Autorky upozorňují, že příznaky kulturního šoku jsou široce zdokumentovány a potvrzeny mnoha empirickými studiemi, které také identifikovaly zdroje zátěže, včetně rozdílného počasí, stravování, jazykové zdatnosti, problémů s ubytováním, finanční problémy a v neposlední řadě akademické obtíže. Fan a Wanous (2008) také vnímají vstup sojournerů do nové země jako extrémně zatěžující dobu, neboť musí zároveň čelit dvěma socializačním prvkům – organizačnímu a kulturnímu. Se vstupem do nové organizace je spojeno učení se novým

požadavkům, novým rolím a stávání se plnohodnotným členem nové organizace. Z pohledu vstupu do nové kultury je třeba naučit se normám a zvykům hostitelské kultury, používat cizí řeč, naučit se kulturně adekvátní vzorce chování, být případně konfrontován s rasovou diskriminací a adaptovat se na nové podmínky života obecně. Proto není překvapivé, že většina modelů týkajících se přizpůsobování zahraničních studentů bere jako klíčový faktor vliv stresu. Příliš velká míra stresu je pravděpodobně také příčinou špatných výstupů z procesu přizpůsobení.

4.1 Problémy zahraničních studentů

Zahraníční studenti musí čelit čtyřem druhům problémů, z nichž pouze dva jsou vázány výlučně na jejich status cizince. Jakožto sojourner-student, zažívají mnoho obtíží, které jsou běžné i u ostatních kulturních cestovatelů: jako nedostatečné jazykové a sociální dovednosti, předsudky, diskriminace, stýskání a opuštěnost. Také jsou vystaveni tlaku spojenému s rolí „zahraničního velvyslance“ v jejich interakci se studenty z hostitelské kultury. Kromě těchto obtíží, ovšem ještě zažívají problémy podobné těm, které zažívají místní studenti, včetně hledání vlastní identity spojené s vývojem v pozdní adolescenci a rané dospělosti, akademickými výzvami, hledáním priorit ve vztahu akademický-neakademický život, vytvářením vhodných studijních návyků a stresorů plynoucích z přechodu na novou školu (Ward, Bochner a Furnham, 2001).

U studentů, kteří studují ve svém mateřském jazyce, ve své vlastní kultuře, byl mnoha výzkumy skutečně zachycen stres ve zvýšené míře. Tento stres je spojený s mnoha požadavky kladenými na vysokoškolské studenty během jejich standardního studia; vede obvykle k vnímané vysoké úrovni distresu, diskomfortu a celkové nespokojenosti. Tato problematika, se zaměřením na strategie zvládnání stresu a jejich vliv na zdravé způsoby chování u populace vysokoškolských studentů byla podrobně zkoumána v Chýlová, Natovová a Kolman (2012), Natovová a Chýlová (2012), Chamoutová a Chýlová (2008). Výsledkem těchto problémů spojených s adaptací na vysokoškolské prostředí je negativní nastavení, které často zapříčiňuje nízké akademické výkony (Cicognani, 2011; Kausar, 2010; Nickerson, Diener a Schwarz, 2011). U studentů studujících v zahraničí je nutné očekávat tuto míru stresu zvýšenou ještě o specifika vázaná na přechod do nového kulturního prostředí.

Studenti navštěvující univerzity v kultuře, která se liší od jejich vlastní, se musí potýkat s novými sociálními a vzdělávacími systémy, odlišným chováním a očekáváním – k tomu se musí vyrovnat s problémy adaptace společnými pro studenty obecně. To je dost obtížné, i pokud si je nováček vědom rozdílů mezi kulturami v předstihu, ale ještě těžší, když to nováček netuší a mylně předpokládá, že nová společnost funguje obdobně jako jeho domovská země (Zhou a kol., 2008). Z toho důvodu je důležité věnovat pozornost přípravě zahraničních studentů na pobyt v hostitelské zemi, ať už před odjezdem, nebo po příjezdu.

Mnoho výzkumů potvrdilo, že pedagogické a vzdělávací postupy na vysokých školách se od sebe dosti podstatně liší i v rámci Evropy, takže přesuny mezi nimi vždy vyžadují přizpůsobit se jinému stylu učení a jinému přístupu (Rienties, Luchoomun a Tempelaar, 2014).

Furnham (2005) připomíná některé důležité charakteristiky zahraničních studentů, kterými se odlišují od jiných sojournerů. Od expatriotů z oblasti businessu se liší jednak nižším věkem, jednak obvykle delší dobou pobytu, mívají slabší podporu a sponzoring, nemají tak přesně strukturovaný pracovní program a navíc obyčejně nejsou na výjezd předem připraveni. Z těchto důvodů bývá adaptace studentů obtížnější, než u lidí z obchodu na zahraničním pracovním pobytu.

Ačkoli zahraniční studenti vnímají své omezené jazykové dovednosti jako nejvýznamnější zdroj akademických obtíží, a jazyková zdatnost má vztah k akademickému výkonu, existuje ještě celá řada dalších faktorů, které se dotýkají akademického úspěchu a spokojenosti. Individuální zvláštnosti mají vliv na styly učení a akademický výkon a faktory, které jsou známé tím, že se napříč kulturami mění, jako je relativní význam vnitřní nebo vnější motivace, úroveň závislosti na poli, preference spolupráce, soutěživosti a individualistických stylů učení a dokonce i vnímání inteligence. Především pak interkulturní rozdíly v očekáváních od vzdělání, včetně komunikace ve třídě (Ward, Bochner a Furnham, 2001).

Kulturní vzdálenost

Kulturní vzdálenost je obvykle vymezována jako vnímaná podobnost a rozdílnost mezi kulturou původu a kulturou hostitelskou. Přístup kulturního učení

předpokládá, že interkulturní přesuny jsou snazší tam, kde jsou si kultury podobnější. Výzkumy provedené ve Velké Británii na skupině mezinárodních studentů ukázaly, že sociální adaptace je funkcí kulturní vzdálenosti. Konkrétně studenti ze skupiny „kulturně vzdálené“ (Střední Východ, Asie) zažívali více sociokulturních obtíží než studenti ze „středně kulturně vzdálené“ skupiny (Jižní Evropa, Jižní Amerika) a z „kulturně blízké“ skupiny (Severní Evropa). Tento efekt kulturní vzdálenosti byl prokázán opakovaně, v různých studiích (Masgoret a Ward, 2006).

Kulturní vzdálenost mezi hostitelskou kulturou a kulturou, ze které sojourner přijíždí, má zřejmě vliv na to, jaké dovednosti hrají roli jak v množství, tak ve způsobech zvládnání stresu. Ve výzkumu zaměřeném na vliv kulturní vzdálenosti jako mediačního faktoru mezi stresem a interkulturními kompetencemi u zahraničních studentů (Redmond, 2000) se ukázalo, že v rámci úrovně stresu, kterou respondenti hlásili, bylo více dovedností významně přispívajících k jeho snížení pro ty, kteří byli kulturně nejbliže hostitelské kultuře ve zvládnání nejistoty a maskulinitě. Většina variance v množství stresu byla vysvětlena adaptačními a sociálními dovednostmi, zatímco většina variance ve zvládnání stresu byla vztažena k adaptační a komunikační efektivnosti.

Dalším důležitým faktorem, který se podílí na zvládnání přechodu do jiné kultury je bezesporu vnímaná úroveň jazykových dovedností. Ukázala se jako významný prediktor, který je zodpovědný za vysvětlení většiny rozdílů v akulturačním stresu u různých osob. Vnímané jazykové dovednosti v anglickém jazyce byly významným prediktorem psychologického i sociokulturního přizpůsobení a sociokulturního stresu, ve studii provedené na skupině studentů z jihovýchodní Asie (Lee, 2008).

Vzdělávací postupy odrážejí interkulturní diverzitu a Hofstedeho výzkum hodnot i Triandisova kritická analýza kulturní variability poskytují vhodný interpretační rámec pro tyto rozdíly. Dvě dimenze, které významně ovlivňují komunikaci a interakci ve třídě jsou individualismus-kolektivismus a vzdálenost od moci. V nejširším smyslu studenti z individualistických kultur pravděpodobně spíše vyniknou ve třídě, budou klást otázky, debatovat, jsou často soutěživí. Naproti tomu, studenti z kolektivistické kultury jsou častěji motivováni k tomu, aby „zapadli“, spíše nebudou verbálně aktivní a nebudou na sebe chtít přitáhnout pozornost. Kolektivismus má silný vztah ke vzdálenosti od moci a studenti pocházející z kultur s vysokou vzdáleností od moci se

pravděpodobně nebudou zapojovat do debat, neboť by to pro ně znamenalo neadekvátní vyzývání učitele, spíše mají tendenci ukazovat vyučujícímu respekt a udržovat formální vztahy. Tyto rozdíly pochopitelně mohou vést k mnoha nedorozuměním mezi kulturními skupinami (Ward, Bochner a Furnham, 2001).

Obdobně tato specifika ve školní komunikaci v různých kulturách popisuje Průcha (2010), který také jako jeden z hlavních vysvětlujících momentů jmenuje dimenzi Individualismu a kolektivismu národních kultur. Zatímco ve školách kolektivistické kultury je důležité zachovat harmonii a vyvarovat se konfliktům nebo konfrontacím, učitel se studenty zachází jako se členy skupiny (nikoli izolovanými jednotlivci). V individualistické kultuře předpokládají studenti, že s nimi bude zacházeno jako samostatnými jednotlivci, diskuse a konfrontace je považována za normální. Pro českou školní komunikaci je typické, že má některé rysy blízké oběma uvedeným pólům, je poměrně demokratická, studenti mají prostor pro vyjádření svých postojů, ale zachovávají určitý řád a formálnost v jednání s učiteli.

Ve své nedávné studii věnované akademické a sociální integraci studentů uvádějí Rienties, Luchoomun a Tempelaar (2014) Hofstedeho kulturní dimenze jako významný prediktor stylů učení, který dále empiricky ověřovali. Vzdělávání zaměřené na studenta je podle nich výborným příkladem paradigmatu, které vyhovuje studentům s nízkou mírou vzdálenosti od moci a slabou tendencí vyhýbat se nejistotě, jako je například Británie nebo Nizozemí. Na rozdíl od těchto zemí pak opačné paradigma – zaměřené na učitele – nejlépe vyhovuje vysoké míře vzdálenosti od moci, silnému vyhýbání se nejistotě, jako je tomu ve Východní Evropě a v zemích Latinské Ameriky. Ve vysoce maskulinních zemích (Německo, Japonsko) je vzdělávání charakteristické soutěživostí, otevřeným bojem o excelování, považování toho nejlepšího za normu a jakékoli selhání za katastrofu. Ve feminních zemích (Severní Evropa, Nizozemí) je naopak normou průměr, excelence je něčím, co si jedinec nechá pro sebe a selhání se bere jako ponaučení pro příště.

Výzkum (Furnham a Bochner, 1986) ukázal, že ačkoli podnikatelé, kteří cestují mezi různými zeměmi, zažívají různou míru distresu a problémů s přizpůsobením, zdá se, že mají menší potíže, než studenti vysokých škol a další návštěvníci nebo hosté. Na základě studia vědecké literatury došli k tomu, že zkušenost obchodních cestujících je podobná situaci turistů – relativně bez stresu ve srovnání se studenty, migranty a

dobrovolníky mírových sborů. Jak u studentů, tak i u obchodních cestujících je jejich pobyt poměrně krátký, jsou vysíláni na předem daný, časově ohraničený úsek s konkrétním úkolem, který mají zvládnout. Jsou ale ušetřeni běžných denních starostí, jako je doprava, bydlení a zažívají menší míru zátěže spojené s udržováním domácnosti, než studenti. Kromě toho má většina firemních cestovatelů místní protějšky, kteří fungují jako zprostředkovatelé a přátelé z místní kultury, což, jak se ukazuje, také usnadňuje mezikulturní přizpůsobení. Vzhledem k tomu, že obchodní cestující obvykle komunikují se svými hostitelskými kolegy na stejné úrovni, je větší pravděpodobnost, že kontakt povede k "lepšímu vzájemnému porozumění a obohatí mezikulturní vztahy" (Furnham a Bochner, 1986, s. 158). Konečně, pracovní umístění v zahraničí je obvykle finančně přínosné, poskytuje příležitosti pro povýšení a profesní rozvoj, což lze považovat za adekvátní náhradu za kulturní nepohodlí při pobytu a tudíž jej učiní přijatelnějším. V neposlední řadě jsou obvykle obchodníci zralejší a mají rutinní známou práci, která jim pomáhá situaci zvládat.

4.2 Akulturační stres u zahraničních studentů

Když je situace hodnocena jako problematická, to znamená, že vyvolává stres, jednotlivci využívají strategie zvládání s cílem zmírnit stres (Lazarus a Folkman, 1984). Zatímco některé strategie zvládání mohou mít krátkodobé přínosy, nejsou účinné při snižování stresu v dlouhodobé perspektivě. V literatuře je popsána řada různých modelů zvládání stresu. Jedno z nejčastěji používaných je rozlišování na funkční a dysfunkční typy. Strategie zaměřené na problém a strategie zaměřené na emoce rozlišují mezi strategií, které řeší a cílí přímo na problém a na strategie, jejichž cílem je řešit příznaky (tj. napětí) způsobené problémem (Demes, Geeraert, 2015).

Akulturační výzkumy se primárně věnují jedincům trvale nebo alespoň dlouhodobě usazeným v cizích zemích (například imigranti nebo uprchlíci) a tyto koncepty tak nemusejí plně odpovídat situaci jedinců žijících v cizím prostředí jen dočasně. Plná akulturace nemusí například u zahraničních studentů vůbec nastat, vzhledem k očekávání omezeného času v cizí zemi a také kvůli omezenému funkčnímu významu plné integrace do hostitelské kultury. Výše uvedené se vztahuje zejména na studenty studující v cizí kultuře. Výzkumy potvrdily specifický vzorec přizpůsobení se u zahraničních studentů, kteří žijí dočasně v cizí zemi. Zejména u kulturních cestovatelů, kteří zažívají nejvyšší rozdíl mezi kulturou jejich země a hostitelské země

pociťují obtíže při adaptaci na hostitelskou kulturu. Mezi studenty, kteří žijí v zahraničí, byl zachycen vztah mezi kulturní vzdáleností jejich kultury a hostitelské kultury a sociálními obtížemi, neuspokojivými vztahy se členy hostitelské kultury; špatné jazykové dovednosti způsobovaly sociální obtíže, omezené sociokulturní přizpůsobení (Pedersen a kol., 2011). Z pozitivní stránky je důležité zdůraznit, že víra ve vlastní schopnost zvládat zátěžové události, používání účinných strategií zvládnutí stresu a zvyšování celkové spokojenosti se životem (well-being) mají nesporně příznivý vliv na zvládnutí a proto by také měly být v ohnisku zájmu pedagogických a vědeckých pracovníků (Wardová, Bochner a Furnham, 2001).

Etnografická studie provedená na zahraničních postgraduálních studentech ve Velké Británii v roce 2008 (Brown a Holloway, 2008a) se snažila prokázat vztah mezi časovou linkou a postupným poklesem akulturačního stresu. Nicméně se ukázalo, že tento vztah není možné jednoznačně zobecnit – výzkumníci spíše uzavírají, že proces přizpůsobování je nepředpověditelný dynamický proces, který každý ze sojourners zažívá odlišně.

V jiné studii se stejní autoři (Brown a Holloway, 2008b) zabývali otázkou, zda se zkušenosti studentů s počáteční fází adaptace na novou kulturu dají charakterizovat spíše pocity euforie a fascinace ve shodě s teoriemi Lysgaard (1955) a Oberg (1960), nebo zda je právě v této fázi přizpůsobení student vystaven nejvyšší míře stresu (například Wardová a kol., 2001). Na základě hloubkových rozhovorů dospěli k závěru, že první fáze (několik týdnů na počátku pobytu) adaptace je pro studenty převážně stresující a i ojedinělé pozitivní podněty jsou těmi zátěžovými významně převáženy.

Wang a Heppner (2012) studovali Čínské zahraniční studenty ve Spojených státech a snažili se identifikovat jednotlivé trajektorie psychologického distresu měřeného ve čtyřech časových bodech. Vymezili čtyři podskupiny osob: „dobře přizpůsobené“, kteří hlásili trvale nízkou hladinu distresu; skupinu zažívající „kulturní šok“ se špičkou distresu během prvního semestru; „uvolněnou“ skupinu, která pociťovala pokles distresu mezi odjezdem na pobyt a prvním semestrem a konečně „konstantně stresovanou“ skupinu. Bylo zjištěno, že je možné jedince k těmto skupinám přiřadit na základě proměnných měřených před a po odjezdu do Spojených států. Mezi tyto proměnné byl zařazen například perfekcionismus, sebehodnocení a copingové strategie.

Czerwionka, Artamonova a Barbosa (2015) vedly rozhovory se studenty na krátkodobějších (cca šestitýdenních) studijních pobytech v zahraničí, zaměřených především na prohlubování jazykových kompetencí. Ukázalo se, že i v rámci těchto pobytů se prohloubila interkulturní komunikační kompetence studentů, nicméně výsledné znalosti a schopnosti byly individuálně velmi rozdílné.

Ve shodě s dříve popisovaným modelem sítě přátel (Bochner, 2006) uvádí Zhou a kol. (2008), že zahraniční studenti mohou těžit z interakce s členy hostitelské kultury jak sociálně, tak psychologicky i akademicky. Výzkumy (např. Searle a Ward, 1990; nebo Ward a Kennedy, 1993 a další) potvrdily, že větší množství interakcí se členy hostitelské kultury přináší snížení množství sociálních a akademických problémů, zvyšuje úroveň komunikačních kompetencí a zlepšuje celkovou adaptaci na život v zahraničí. Dále se ukázalo, že kontakt a přátelství s místními studenty jsou spojeny s emočními přínosy, jako je spokojenost zahraničních studentů a nižší míra stresu a lepší psychologické přizpůsobení. Zhou a kol. (2008) ale připomíná, že navzdory všem přínosům interakce hostitel-sojourner jsou tyto interakce v praxi velice omezené, zahraniční studenti se obvykle nejvíce přátelí se studenty ze stejné kultury. Stejně tak sociální opora ovlivňuje afektivní výstupy – může zvýšit well-being studentů, snižuje stesk po domově (Tanaka a kol., 1997). Chavajay (2013) věnoval studii vnímané sociální opoře mezi zahraničními studenty. Studenti uváděli větší socioemocionální a materiální podporu od ostatních mezinárodních studentů, než od studentů z hostitelské kultury – Američanů. Rienties, Luchoomun a Tempelaar (2014) uvádějí, že se obvykle očekává výrazné zvýšení akademického úspěchu, když jsou student i univerzita vzájemně spjati. Proto se instituce většinou snaží zvyšovat well-being studentů a jejich sociální interakci s vidinou toho, že tím podpoří jejich akademický výkon. Není ale zcela jasné, jak funguje vztah mezi psychologickým přizpůsobením a akademickou adaptací – Zhou a kol. (2008) doporučuje provést další výzkum, který by se měl zabývat tím, jak psychologický well-being a sociokulturní adaptace zahraničních studentů zhoršují nebo zlepšují jejich akademický úspěch.

V rámci kognitivní adaptace bylo studováno také to, jak studenti rozvíjeli meziskupinovou percepci a vztahy. V rámci tohoto zaměření se v některých případech objevily případy diskriminace a předsudků, v jiných dokonce zhoršení a vyostření

negativních meziskupinových stereotypů, což by bylo proti smyslu kontaktních teorií, které tedy zřejmě fungují jen za určitých okolností (Zhou a kol., 2008).

Někteří autoři (například Udrea a kol., 2015) zdůrazňují roli hostitelských univerzit v usnadnění interkulturní adaptace studentů přijíždějících na studijní pobyt. Ukazuje se, že hostitelské univerzity vykazují spíše nízkou míru zapojení do adaptačního procesu, ačkoli autoři zdůrazňují nutnost aktivně se na něm podílet, s ohledem na žádoucí oboustranný přínos pro zúčastněné strany.

Vliv zahraničních studentů na členy hostitelské společnosti popisuje například také Bochner (2006), který připomíná, že původní vysílání studentů do rozvojových zemí z funkčních důvodů se nyní významně posunulo, minimálně ekonomicky a technicky. Zahraniční studenti už neslouží jako agenti ekonomické pomoci nebo technické rekonstrukce, ale jsou nyní „trhem“ sami o sobě. Západní univerzity prodávají své kurzy a tituly bohatým elitám rozvojového světa, které mají různé důvody pro to, aby vyslaly své děti studovat za hranice. Ironicky se tak zahraniční studenti stávají součástí vývozního průmyslu těch samých zemí, které dříve platily jejich účty. Mnoho institucí vyššího vzdělávání se stalo z velké části závislých na příjmu generovaném tímto způsobem. Ve všech zemích, které přitahují vysoké počty zahraničních studentů, se ale zároveň vyskytl také negativní jev zvaný „zločin z nenávisti“, který variuje od fyzického nebo slovního napadání k obtěžování, vyhrožování nebo diskriminaci. Přestože tyto útoky zpravidla vycházejí od členů širší společnosti, nejsou výjimkou útoky ani od spolustudentů.

Protože se opakovaně ukazuje, že stres sojournerů významně ovlivňuje akademické přizpůsobení, zaměřují se mnohé tréninkové programy, určené ke zlepšení adaptace sojournerů, na tento mediační charakter snižování úrovně stresu. Předpokládá se, že redukce stresu je hlavním psychologickým mechanismem, který je třeba ovlivňovat, ačkoli jeho působení v průběhu času není triviální a zřejmě je spoluovlivňováno dalšími činiteli. Fan a Wanous (2008) během svého studia přizpůsobování sojournerů-studentů zaznamenali plynulý pokles úrovně stresu sojournerů až do 6. měsíce pobytu, kdy se míra stresu začala mírně zvyšovat až k 9. měsíci, což vysvětlují pravděpodobným novým výskytem dalších stresprodukcujících faktorů, které jsou spojeny s koncem akademického roku (zkoušky, plánování cesty domů, hledání letních brigád, apod.).

Navzdory významu přizpůsobení sojournerů je výzkumu akulturace stále kritizován za nedostatky adekvátních výzkumných metod. Pedersen a kol. (2011) navrhli škálu SAM – Sojourner Adjustment Method, která měří různé ukazatele přizpůsobení (Sociální interakci s hostiteli, kulturní porozumění a participaci, jazykové dovednosti a využití jazyka, identifikaci s hostitelskou kulturou, sociální interakci s příslušníky stejného národa, stesk po domově).

4.3 Subjektivní well-being

V posledních třech desetiletích je, zejména ve spojení s prolínáním kultur, možné zaznamenat dramatické zvýšení zájmu o výzkum konstruktů subjektivního well-beingu (Pavot, Diener, 2008). Well-being bývá definován různě, v podstatných prvcích se však autoři shodují. Diener a Diener (1996) popisují subjektivní well-being zejména jako zhodnocení svého vlastního života.

V češtině je obvykle subjektivní well-being používán buď v původní anglické podobě, nebo různě překládán². Kebza (2005) jej překládá jako *prožitek osobní pohody* a pokládá tento termín za nejvhodnější, neboť v sobě zahrnuje jak duševní, tak tělesnou, sociální a spirituální dimenzi. Křivohlavý (2004) obvykle používá namísto anglického pojmu český termín *životní pohoda*. Z anglického termínu subjective well-being (SWB) vyplývá, že se jedná o subjektivní posouzení vlastní pohody. „Člověk sám je jediný kompetentní posoudit, zda je v životě spokojený, či nikoli a žádný objektivní přístup nemůže jeho mínění vyvrátit“ (Dosedlová a kol., 2008, s. 40). Slezáčková (2012) mluví o *osobní pohodě*, ale připomíná, že se jedná o sémanticky velice obsáhlý a zároveň minimálně specifický výraz, ve kterém se scházejí další příbuzné pojmy používané k popisu pozitivních pocitů zažívaných v každodenním životě – například pocit štěstí, radosti, blaha nebo dobré nálady. Tyto pocity jsou velmi individuální záležitostí a pro každého mají poměrně jiný význam, stejně jako způsoby jejich dosažení. Paulík (2010) well-being užívá v anglickém tvaru a uvádí, že může být chápán jako obecný pojem odkazující na subjektivní duševní zdraví a pohodu, kdy právě důrazem na subjektivní vnímání může být konstrukt považován za převážně psychologický.

² V textu bude používán jak anglický termín „well-being“, tak „subjektivní well-being“, tak podle potřeby také český výraz „osobní pohoda“ a „subjektivní osobní pohoda“ ve stejném významu. Kde by se jednalo o „objektivní osobní pohodu“, bude to výslovně uvedeno.

V řadě studií bývá osobní pohoda chápána jako součást kvality života, předpokládá se, že kvalita života má dvě základní dimenze – subjektivní osobní pohodu a objektivní osobní pohodu (funkční kapacitu organismu, zdravotní stav, socioekonomický status) (Kebza a Šolcová, 2005).

Brownová a Brownová (2013) uvádějí vymezení britské strategie duševního zdraví, která well-being chápe jako pozitivní stav mysli a těla, pocitu bezpečí, schopnosti zvládat a zapojení s ostatními, s komunitou a s širším prostředím. Pontionová na kol. (2013) se domnívají, že subjektivní well-being je snad nejlépe vymezen jako stav, v němž je jedinec schopen rozvíjet svůj potenciál, pracovat produktivně a kreativně, budovat silné a pozitivní vztahy s ostatními a být prospěšný společnosti.

Diener (2010) zmiňuje tendenci mnoha vědců a autorů užívat pojem věda o štěstí (happiness) namísto pojmu well-being. Nicméně s ohledem na různorodost celé oblasti well-beingu zahrnuje toto označení jako nepřesné. Otázky štěstí se vždy týkají well-beingu, ale ne vice versa. Well-being zahrnuje také oblasti hodnocení života (životní spokojenost), pracovní spokojenost, pozitivní pocity a absenci negativních pocitů. Podobně se k blízkosti, ne však shodnosti těchto pojmů vyslovuje i Kebza (2005), který zmiňuje kulturní rozdíly v pocitech osobní pohody (well-beingu) zejména ve spojitosti s Hofstedeho dimenzí individualismus-kolektivismus.

Vzájemný vztah příbuzných pojmů z oblasti pozitivní psychologie bývá někdy vymežován z hlediska časového - well-being a spokojenost se životem jsou řazeny do minulosti, pocit štěstí a momentálního extatického nadšení k současnosti, k budoucnosti pak naděje a optimismus (Kebza a Šolcová, 2005). Martin Seligman (2011) well-being ve svém nejnovějším pojetí teorie štěstí dokonce nadřadil jak samotnému štěstí, tak dalším složkám svého konceptu PERMA (positive emotions, engagement, meaning, positive relationships, and accomplishment).

Za nejbližší synonymum subjektivního well-beingu bývá považován pojem *life satisfaction* neboli *životní spokojenost*. Různí autoři pak používají významově podobné pojmy jako například prosperity (úspěšnost), quality of life (kvalita života), health nebo mental health (zdraví či duševní zdraví) a pleasure (potěšení, radost). Příbuzným pojmem, se kterým bývá subjective well-being často ztotožňován je kvalita života. Oba

termíny spolu sice blízce souvisí, kvalita života však kromě vnitřních ukazatelů obsahuje další objektivní podmínky (materiální i společenské), které mohou spokojenost člověka s vlastním životem ovlivňovat. Lidé však hodnotí různé situace, předměty a zážitky rozdílně, proto může za stejných objektivních podmínek být jeden člověk šťastný a jiný zažívat nepohodu (Řehulková, Řehulka, 2008).

Jakkoli bývá well-being považován za součást rozsáhlejších teoretických komplexů, např.: self-efficacy (Bandura, 1997; Bandura a Locke, 2003) nebo konceptu nazvaného “kvalita života” (Džuka, 2012; Diener a Suh, 1997), je well-being také důležitou intervenující proměnnou sám o sobě (Cicognani, 2011). I někteří další autoři jej chápou jako klíčový faktor, proto jej doporučují standardně sledovat v různých kontextech (Kebza, 2005; Hlaváčková a kol., 2010).

Dlouhodobě se výzkumem well-beingu (osobní pohody) a také jeho interkulturními souvislostmi zabývá kalifornský psycholog Ed Diener (Diener, Helliwell a Kahneman, 2010), který také vytvořil škálu osobní pohody-spokojenosti se životem (Diener, 2000). Pojmem osobní pohoda rozumí výsledek racionálního a emocionálního zhodnocení vlastního života. Diener (2009) vydává jako editor sebrané práce týkající se vztahu well-beingu a interkulturních diferencí, neboť zdůrazňuje, že oblasti well-beingu nemůžeme plně porozumět bez pochopení vlivu kultury, abychom odlišili to, co je univerzální a co je kulturně specifické.

K tématu osobní pohody, i ve spojitosti s pracovním výkonem, se z pohledu pozitivní psychologie u nás vyslovuje například Slezáčková (2012), která Dienera považuje za klíčovou osobnost pozitivní psychologie vůbec.

Pokud se zaměříme konkrétně na pracovní spokojenost a její souvislost s výkonem, upozorňuje Rymeš (in Štikar a kol., 1996) na nejednoznačnost propojení vysoké pracovní spokojenosti a pozitivního pracovní chování, zejména vysoké pracovní produktivity. Spíše je možné nalézt vztah mezi vysokou mírou pracovní spokojenosti a stability pracovníků, nízké míry absentérství a fluktuace.

Osobní pohoda je čím dál tím častěji považována za důležitý cíl lidského snažení. Je spojena nejen s pocitem štěstí a radosti, ale i s určitou úctou k životu a její pozitivní účinky mohou ovlivnit všechny směry lidského života. Jedinci s vyšší mírou

osobní pohody bývají společenšší s kvalitnějšími sociálními vztahy, získávají lepší pracovní pozice, bývají spokojenější v manželství a partnerských vztazích a rádi pomáhají druhým lidem. Navíc jsou zdravější, mívají silnější imunitní systém, více sportují a snaží se žít zdravým životním stylem. Byla také prokázána souvislost mezi vyšší mírou osobní pohody a lepšími pracovními výsledky u pracujících jedinců, kteří bývají více produktivní, flexibilní a mají pozitivní přístup k práci (Dosedlová a kol., 2008).

Z tohoto pohledu jsou optimističtější právě pozitivní psychologové (Slezáčková, 2012), kteří tvrdí, že platí: spokojený pracovník = dobrý pracovník a na základě výzkumů mohou dokladovat, že pozitivně naladěni pracovníci skutečně odvádějí efektivnější práci, a pochopitelně mají méně absencí a neprojevují tendenci přecházet ke konkurenci.

4.3.1 Složky subjektivního well-beingu

Subjektivní pohoda je tvořena dvěma hlavními složkami - emoční a kognitivní. Emoční složku je souhrn nálad, emocí a afektů, jež mohou být příjemné či nepříjemné. Kognitivní složka ukazuje, jak člověk vědomě hodnotí svůj život, celkové životní naplnění a spokojenost ve významných oblastech života. Obě tyto dimenze osobní pohody jsou velmi úzce propojeny. To znamená, že kognitivní hodnocení je vždy ovlivněno emocemi a naopak (Blatný, 2005, Diener a kol., 1999 nebo Eroğlu, 2012).

Podle Dienera a kol. (1985; nebo také Pavot a Diener, 1993) je možné izolovat komponenty subjektivního well-beingu – afektivní, emocionální aspekt (pozitivní a negativní afekt) a kognitivní, hodnotící aspekt – spokojenost se životem. Hodnocení spokojenosti se životem je závislé na subjektivním porovnávání aktuální situace a daných okolností s tím, co jedinec považuje za přiměřený standard.

Také Kebza a Šolcová (2005) rozdělují psychickou osobní pohodu na různé emoční a kognitivní dimenze a dále dělí subjektivní pocit osobní pohody na čtyři komponenty - psychická osobní pohoda v užším slova smyslu, sebeúcta (self-esteem), sebeuplatnění (self-efficacy, které se budeme věnovat podrobněji v samostatné kapitole), osobní zvládnání (personal control, mastery).

Někteří autoři (Pontinová a kol., 2013) uvažují o třech dimenzích, které jsou podkladem pro subjektivní well-being – dimenze psychologická, dimenze fyzického zdraví a mezilidských vztahů. Toto tvrzení dokládají výstupem z masivního výzkumu provedeného pomocí BBC ve Velké Británii, kde všechny tři dimenze vykázaly dobrou vnitřní konzistenci, a významnou souběžnou validitu.

Ve svém článku “Most People Are Happy” Diener a Diener (1996) tvrdí, že lidé jsou zřejmě motivováni k udržování pozitivního stavu a vyhýbání se nepříjemným stavům, proto mají tendenci využívat především pozitivní strategie zvládnání a ve výsledku tak být převážně šťastní.

Raila, Scholl a Gruber (2015) dospěli na základě výzkumu k závěru, že lidé, kteří jsou šťastní a spokojení se životem (spokojenost se životem byla měřena pomocí škály SWLS Dienera, kognitivní vyladění a selektivita pozornosti byly sledovány také za pomoci eye-trackingu) mají tendenci vnímat svět okolo sebe pozitivně – tzv. „skrze růžové brýle“. Kausalitu zjištěného vztahu mezi selektivitou pozornosti a štěstím a spokojeností se životem by chtěli autoři ještě zkoumat podrobněji, nicméně se zdá, že je dostatečně robustní napříč různými pozitivními stimuly a není dán pouze pozitivním nebo negativním afektem.

Ačkoliv se v literatuře vyskytují různá pojetí osobní pohody i různé názory na dimenze osobní pohody, většina odborníků se shoduje s následujícími třemi nezávislými faktory SWB, kterými jsou: pozitivní afektivita, negativní afektivita a životní spokojenost (Dosedlová a kol., 2008). Diener (2009) se domnívá, že životní spokojenost je respondenty posuzována jako konstrukt vytvářený na základě aktuálně nejvýraznější informace. Pozitivně můžeme uzavřít, že měření negativních reakcí, jako je deprese nebo úzkost, poskytuje neúplný obraz o well-beingu, a proto je nutné měřit životní spokojenost a také pozitivní emoce.

4.3.2 Faktory ovlivňující subjektivní well-being

V rámci výzkumů subjektivního well-beingu se psychologové snažili odhalit faktory, které jej ovlivňují. Tyto faktory pak rozdělili do několika kategorií, kterými jsou demografické a socioekonomické faktory, osobnostní dispozice, sociální vztahy a nesoulad či shoda mezi osobními očekávaními a realitou (Šolcová a Kebza, 2005).

Diener a Seligman (2002) uvádějí například také vysoké korelace well-beingu s náboženstvím a tělesným cvičením. Eroğlu (2012) jmenuje mezi faktory ovlivňující well-being biosociální faktory (věk a pohlaví), osobnostní rysy (extraverze a sebehodnocení), sociální oporu (proměnné jako rodinu a spokojenost s prací).

Demografické a socioekonomické faktory

Mezi demografické a socioekonomické faktory patří pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, rodinný stav, sociální a ekonomický status, zdravotní stav, fyzická atraktivita, víra a příslušnost k rase či etniku. Většina výzkumů potvrdila, že tyto faktory vysvětlují pouze přibližně dvacet procent osobní pohody a ovlivňují ji tak daleko méně, než by se dalo očekávat. Je ovšem nutné si uvědomit, že tyto závěry pocházejí z výzkumů prováděných v relativně bohatých západních zemích (Dosedlová a kol., 2008).

Vztahem mezi osobní pohodou a ekonomickou situací se zabýval také Diener, který tvrdil, že nedostatek financí může vést ke stavům nepohody, ale že zároveň lepší finanční podmínky ještě nejsou automaticky zárukou vyšší životní spokojenosti. Souvislost mezi ekonomickou situací a osobní pohodou je více zřejmá v chudších zemích, kde jsou pro osobní pohodu nejpodstatnější základní lidské potřeby (Diener a Suh, 1997). Nicméně tento vztah není tak zcela jednoduchý, jak by se mohlo zdát – v zemích, kde se lidé mají relativně dobře (USA, Evropa, Japonsko) se navzdory významně rostoucímu kapitálu „na hlavu“ od druhé světové války nijak významně index subjektivního well-beingu nezvýšil. Di Tella a MacCulloch (2010) tedy spíše předpokládají, že jakmile je dosaženo dostatečného bohatství k uspokojení základních potřeb, nemá již další příjem na štěstí vliv.

Kebza a Šolcová (2005) na základě studie provedené na české populaci dospěli k tomu, že s vyšší úrovní vzdělání, jako významné složky socioekonomického statusu, se zvyšuje úroveň osobní pohody, a to zejména v dimenzi smysl života (platí u obou pohlaví). U žen se kromě toho prokázal významný vliv vzdělání na dimenze zvládnání prostředí, vztahy s druhými a sebezřetivost. S nižším postavením na společenském žebříčku klesá pravděpodobnost prožívání pocitu osobní pohody. Dále bylo prokázáno, že univerzitní vzdělání zvyšuje pocit osobní pohody oproti vzdělání základnímu až 1,5 krát.

Pozitivní vztah mezi manželstvím a zdravím byl prokázán již ve studii Priorové a Hayesové (2003, nebo Kebza a Šolcová, 2005), podle níž lidé žijící v manželském vztahu vykazovali v průběhu sledování méně potřeb zdravotní a sociální péče, než lidé žijící osaměle. U osaměle žijících osob byla navíc zjištěna narůstající vulnerabilita ovdovělých žen starších 65 let a neprovdaných žen produktivního věku.

Vztah věku a subjektivního well-being není jednoznačný. Zřejmě platí, že subjektivní well-being s věkem mírně narůstá ve většině oblastí života (vyjma fyzického zdraví), (Diener a Suh, 1997).

Diener a Seligman (2002) uvádějí například také vysoké korelace well-beingu s náboženstvím a tělesným cvičením.

Osobnostní dispozice

Z osobnostních dispozic zřejmě subjektivní well-being ovlivňují zejména temperamentové charakteristiky, především extroverze-introverze, stabilita-labilita a další faktory velké pětky. Dále je uváděn optimismus, který ovlivňuje jak emoční, tak kognitivní komponenty (Dosedlová a kol., 2008). Blatný zmiňuje pozitivní korelaci s impulzivitou, spokojeného člověka charakterizuje jako neemotivního, aktivního a prakticky orientovaného (Blatný, 2005). Úroveň a strukturu osobní pohody ovlivňují také protektivní faktory, které se objevují také v koncepcích psychické odolnosti - hardiness, sense of coherence a již zmiňovaná self-efficacy (Kebza, 2005). Z mnoha dalších osobnostních faktorů souvisejících s vyšším subjektivním well-beingem je uváděna také self-efficacy, odolnost a naděje. Slezáčková (2012) naději vyzdvihuje jako obzvlášť důležitý osobnostní faktor, protože pomáhá vyrovnat se s náročnou situací díky víře v pozitivní výsledek.

Sociální vztahy

Dobré sociální vztahy shledává jako nezbytný předpoklad well-beingu a štěstí Diener a Seligman, na základě výstupů z výzkumu velmi šťastných lidí – *very happy people* (2002). Pozitivní vztah sociální opory ke zvládnutí zátěžových situací, vyrovnání se se stresem a celkové duševní pohodě je dokladován například v pracích Kebzy a Šolcové (2005), Křivohlavého (2001) nebo Slezáčkové (2012) a mnohých dalších.

Diskrepance či shoda v očekáváních

V rámci této teorie existují dvě oblasti srovnávání, a to sociální a aspirační úroveň. Sociální srovnávání zahrnuje hledání shod a rozdílů mezi sebou a druhými lidmi, přičemž to nemusí být jen osoby z blízkého okolí, ale může se jednat i o osoby, o kterých jedinec pouze četl nebo slyšel. Zvýšení životní spokojenosti přichází, porovnává-li se člověk s někým horším. Tuto tendenci mívají spíše spokojení a optimističtí lidé. Naopak pokud jsou na tom ostatní lépe, vede to k nespokojenosti jedince (Diener a Suh, 1997).

Diener, Sapyta a Suh (1998) cítili potřebu kriticky reagovat na škálu well-beingu vytvořenou Ryffovou (1995). Tato je zaměřena pozitivně, týká se hodnot, které by měly být univerzálními prekuzory zdraví obecně, napříč kulturami a různými situacemi. Ryffová a Singer (1996) vymezuje šest dimenzí osobní pohody, které jsou hodnoceny na sebehodnotící škále:

1) Sebe přijetí

- zahrnuje pozitivní postoj k vlastní osobě, kladné hodnocení sebe sama a vlastního života, spokojenost se sebou, schopnost uvědomit si a přijmout všechny své špatné i dobré vlastnosti, a také vyrovnání se s vlastní minulostí

2) Osobnostní růst

- v této dimenzi je obsažena potřeba stálého osobního rozvoje, využívání vlastního potenciálu a získávání nových zkušeností

- tato složka má většinou sestupnou tendenci - mladí jedinci dosahují vyšších výsledků než osoby starší

3) Smysl života

- zahrnuje pocit naplňování životních plánů a cílů; pocit, že současný život má svůj smysl a účel, složka umožňuje pozitivní hodnocení vlastní minulosti

- stejně jako předchozí dimenze vykazuje v průběhu života sestupnou tendenci

4) Pozitivní vztahy s druhými

- tato složka zahrnuje naplňující sociální kontakty a zájem o druhé, schopnost empatie a porozumění interpersonálním vztahům

- vývoj této dimenze se v jednotlivých výzkumech liší, nelze tedy přesně určit jeho tendenci

5) Zvládání vlivů prostředí

- zde se projevuje schopnost orientace v prostředí, zvládání běžných úkolů každodenního života, schopnost mít přehled o okolním dění a účinně ovládat vlastní život

- tato oblast vykazuje v průběhu života vzestupnou tendenci – lepší výsledky mají starší lidé

6) Autonomie

- zahrnuje nezávislost, vlastní názor, pocit vlastního sebeurčení, schopnost odolávat tlaku okolí a hodnotit sebe sama nezávisle na druhých

- taktéž vykazuje vzestupnou tendenci, především od období adolescence po střední dospělost.

Diener, Sapyta a Suh (1998) ale namítají, že neklade dostatečný důraz na subjektivní well-being, emoce, hodnocení lidí, že je příliš zaměřená na zdravotní stránku věci. Tvrdí, že mezi nimi chybí další podstatné hodnoty a zejména subjektivní well-being. Zároveň připomínají Schwartzův seznam hodnot, kam by bylo možné hodnoty Ryffové přiřadit. Ryffová a Singer (1998) za tuto a podobné kritiky svým „vzdělaným a přemýšlivým“ komentátorům děkují, vůči této kritice se vymezují a využívají ji k připomenutí klíčových prvků pozitivního lidského zdraví.

4.3.3 Subjektivní well-being a kulturní rozdíly

Rozdíly v úrovni osobní pohody ve vztahu k interkulturním rozdílům byly studovány, ale speciálních studií ještě není dostatek (Kebza a Šolcová, 2005). Casas,

Tiliouine a Figuer (2014) se zaměřovali na studie porovnávající subjektivní osobní pohodu adolescentů v různých zemích a kulturách a také svou analýzu uzavírali s tím, že je této oblasti věnováno velice málo vědeckého výzkumu. Oishi (2010) upozorňuje také na to, že zatímco velké množství výzkumů se zaměřuje na koreláty well-beingu, relativně málo studií se věnuje jeho následkům. Totéž platí také pro interkulturní výzkum well-beingu, kde byl well-being a štěstí dlouho považován za vrcholný cíl a proto se výzkumníci neptali na následky dosažení toho vrcholného cíle. Jen výjimečně byly proto uveřejněny výsledky, které ale hovoří o následcích v pozitivním smyslu – šťastní a spokojení lidé žijí déle, mají lepší sociální vztahy, lépe pracují a více si vydělají. Pro co nejlepší výkon v oblasti vzdělání a později vydělaných finančních prostředků je zřejmě nutná „optimální“ = přiměřená úroveň spokojenosti se životem.

Význam predikce mezinárodních rozdílů v subjektivním well-beingu (SWB) na základě Hofstedeho dimenzí národních kultur byl podroben důkladné analýze, ke které byly použity údaje shromážděné v 36 zemích. Celkově lze říci, že země s nízkými skóry na dimenzi maskulinity hlásí nejvyšší úroveň subjektivního well-beingu (Arrindell a kol., 1997). Meadows a kol. (2002) posuzovali vliv Hofstedeho dimenze individualismus-kolektivismus na úroveň osobní pohody. Data byla sebrána na souborech v USA a v Severní Koreji. Výsledky ukazovaly, že osoby ze „západního“ kulturního prostředí vykazovaly vyšší hodnoty pocitů osobní pohody. Korejci skórovali nejvýše v dimenzích pozitivních vztahů s druhými, nejniže v dimenzích sebezpřijetí a osobního rozvoje. Američané dosahovali nejvýše v úrovni osobního rozvoje. U obou souborů skórovaly ženy výše než muži v dimenzi pozitivních vztahů a osobního rozvoje.

Slezáčková (2012) v této souvislosti zmiňuje výstupy výzkumů, podle nichž příslušníci individualistických kultur obvykle vnímají sami sebe jako nezávislé bytosti a jsou ochotni dosahovat svých potřeb a cílů i na úkor cílů a potřeb ostatních. Naopak v kolektivistických kulturách je blaho skupiny důležitější, než štěstí jednotlivce. Západoevropané a Američané se při své cestě za štěstím obvykle vrhají do vzrušujících a zábavných aktivit, zatímco Asiaté dávají přednost spíše harmonizující činnosti. Většinou jsou to právě příslušníci individualistických kultur, kteří se ocitají na špičce žebříčku nejšťastnějších národů. O první a druhé místo se v roce 2012 v tomto žebříčku dělilo Dánsko se Švýcarskem, Česká republika byla na 77- místě, Slovensko na 129., ze

190 sledovaných zemí. V roce 2015 se ČR posouvá na 31. místo (World happiness report, 2015).

Diener (2000) se snažil sestavit národní indexy well-beingu, pomocí nichž by se dalo provést mezinárodní srovnání žádoucí vyváženosti mezi prací, mezilidskými vztahy, volným časem atd. Shigehiro, Diener a Lucas (2015) po patnácti letech shrnují dosavadní hodnocení tohoto národního indexu well-beingu, který by měl doplnit již existující ekonomické a sociální indikátory kvality života národů. Jako pozitivní hodnotí jeho vytvoření a rozsáhlé využívání ve 40 zemích (mezi něž se zapojila i Česká republika).

Nepřetržitý interkulturní kontakt vede ke změnám ale i k výzvám. Jako součást tohoto procesu, se musí akulturuující se jedinec vyrovnat s akulturačními stresory, jejichž negativní dopad na well-being může být utlumen nebo zvýrazněn copingovými reakcemi. Druhá složka procesu akulturace zahrnuje získání, udržení a změnu kulturního chování, hodnot a identity spojenými s dědictvím a usazením se kultur. Oboje, akulturační stres a akulturační změny, se vždy odehrávají v kontextu prostředí (Ward and Geeraert, 2016). Cemalcilar a Falbo (2008) prováděli longitudinální studii na mezinárodních studentech univerzity ve spojených státech, zkoumali vliv počáteční interkulturní adaptace na jejich psychologický well-being a sociální a akademickou adaptaci. Výsledky ukázaly významný pokles subjektivně vnímaného psychologického well-beingu, postupný nárůst identifikace s hostitelskou kulturou a stabilní identifikaci s domovskou kulturou.

V několika svých studiích z poslední doby Diener (Nickerson, Diener a Schwarz, 2011; Diener a kol., 2002) věnuje pozornost vztahu pozitivního afektu a školního úspěchu, respektive pracovních výsledků a dochází k vzájemnému pozitivnímu ovlivnění. Na druhé straně jsou ale jiné empirické studie věnující se důkazům o vztahu mezi spokojeností a výkonem přinejmenším nejednoznačné (např.: Kao a Sek-Hong, 1997).

Na významné rozdíly v hodnotové orientaci mezi různými kulturami v rámci evropských zemí poukazují například Hofstede (2001) nebo Kolman, Noordhaven, Hofstede a Dienes (2003), (in Kebza a Šolcová, 2005).

Diener (2012) uvádí, že některé kulturní oblasti mají tendenci být šťastnější, než jiné, i pokud se kontrolují takové proměnné, jako je například příjem. V tomto ohledu například Latinská Amerika hlásí vyšší subjektivní well-being než národy Východní Asie, kde jsou srovnatelné materiální podmínky. Můžeme to možná vysvětlit kulturními standardy pro city a vyjadřování pozitivních emocí, rozdíly v sociální opoře a rozdíly v pozitivitě. Sociální okolnosti mohou být asociovány velmi významnými rozdíly v SWB, které jsou dané jak objektivními podmínkami, tak dalšími kulturními faktory.

4.4 Subjektivně vnímaná výkonnost a self-efficacy

Ve spojitosti s adaptací na nové kulturní prostředí, zejména v rámci chápání akulturace ve smyslu teorie sociálního učení, se objevuje zajímavý koncept tzv. Self-efficacy³, který se zřejmě významnou měrou podílí na průběhu procesu akulturace a na jeho výstupech. Self-efficacy je přesvědčení o vlastní účinnosti, přesvědčení o vlastních schopnostech dosáhnout určených úrovní výkonu, které ovlivňují události působící na náš život. Přesvědčení o vlastní účinnosti určuje, jak lidé cítí, myslí, motivují sami sebe, a jak se chovají. Vysoká úroveň self-efficacy vede jedince k delšímu a vytrvalejšímu napodobování modelového chování a vyšší vůli snažit se nové chování imitovat. Tito jedinci se budou více snažit napodobit nové chování i v nové kultuře (Bandura, 1997). Na různých účincích tohoto přesvědčení se podílejí čtyři hlavní procesy. Patří k nim kognitivní, motivační, afektivní a selektivní procesy. Silný pocit vlastní účinnosti zvyšuje výkony lidí a duševní pohodu v mnoha aspektech. Lidé s důvěrou ve vlastní schopnosti přistupují k obtížným úkolům spíše jako k výzvam, které je třeba zvládnout, než jako k hrozbám, kterým by se měli vyhnout. Takový účinný životní postoj pomáhá rozvíjet skutečný vnitřní zájem o činnosti a hluboké zaujetí činnostmi. Stanovují si náročné cíle a vytrvale usilují o jejich dosažení. Tváří v tvář neúspěchu své úsilí zvýší a pokračují v něm. Po neúspěchu nebo zdolávání překážek pocit vlastní účinnosti rychle nabydou zpět. Neúspěch přisuzují nedostatečnému úsilí nebo nízké úrovni znalostí a dovedností, které je možné si osvojit. K situacím, které jsou pro ně ohrožující, přistupují s jistotou, že je dostanou pod kontrolu. Takový účinný životní postoj vede k osobním úspěchům, mírní stres a snižuje náchylnost k depresi (Bandura, 1994). Naopak lidé s nízkou mírou vlastní vnímané účinnosti vnímají nejisté situace jako riskantní a mají

³ Dále v textu budeme používat označení „self-efficacy“ a „vnímaná vlastní účinnost“ ve stejném významu.

tendenci představovat si neúspěšné scénáře. V tomto ohledu očekávaná self-efficacy určuje, jako velké úsilí budou lidé vykonávat a jak dlouho se budou snažit tvář v tvář překážkám a nepříjemným zážitkům. Vysoká úroveň self-efficacy zvyšuje účinnost učení a výkon studentů u zkoušky (van der Westhuizen, de Beer a Bekwa, 2011).

U nás se studiu Bandurova konceptu detailně věnoval Janoušek (1992). Podle něj proces self-efficacy (sebeuplatnění) vyplývá z širšího pojetí lidského působení. Self-efficacy představuje (ve shodě s Bandurovým popisem) jednak faktickou účinnost při zvládnání vlastního prostředí, jednak zobecněnou schopnost projevující se v percepci sebeuplatnění, víře v ně, případně v usuzování o něm. Usuzování o sebeuplatnění je založeno na čtyřech zdrojích informace. Nejefektivnější je autentická zkušenost se zvládnutím úkolové činnosti - úspěch posiluje sebedůvěru. Druhým zdrojem je zástupná zkušenost s výsledky činnosti jiných lidí jako vzorů. Schopné vzory dodávají pozorovatelům efektivní postupy pro zvládnání různých situací. Lidé posuzují částečně své schopnosti srovnáváním s jinými. Třetím zdrojem je přesvědčování lidí o tom, že mají potřebné schopnosti. Konečně čtvrtým zdrojem je úsudek o vlastním fyziologickém stavu. Zvyšování sebedůvěry ve vlastní účinnost lze proto dosahovat zlepšováním fyzického stavu, redukcí stresu, měněním dysfunkčních konstrukcí somatické informace.

Většina výzkumů zaměřených na sojourners obvykle klade důraz na psychologický well-being a duševní zdraví při jejich setkání s požadavky neznámého prostředí hostitelské kultury. Tyto studie mají tendenci nahlížet na sojourn z hlediska problému, obvykle proto, aby byl tento možný předpovědět ještě před pobytem v zahraničí a nebyl tak negativně ovlivněn výkon sojourners. Furnham (2005) zkoumá sojourn v rámci orientace na kulturní šok jako na zážitek, který může být následován změnou, rozvojem, s potenciálem k vnitřnímu růstu (také Milstein, 2003). Z tohoto úhlu pohledu může být sojourn vnímán jako potenciální zdroj zkušenosti zvládnutí (mastery) a přispět ke zdrojům self-efficacy – proto se výzkum zaměřuje také nejen na to, jak self-efficacy ovlivňuje zvládnutí sojournu, ale naopak i na to, jak sojourn ovlivňuje výslednou úroveň self-efficacy, nezávisle na její vstupní úrovni. Předpokládá se, že ačkoli je self-efficacy sycena čtyřmi zdroji, mastery zážitek je nejsilnějším zdrojem a proto i zážitek sojournu by měl mít nejsilnější vliv (Milstein, 2003). Bandura (1997) vysvětluje vývoj pocitu self-efficacy skrze mastery zážitek, který se liší od přijímání

hotových zvyklostí, ale zahrnuje nabytí kognitivních, behaviorálních a sebe-regulačních mechanismů k vytvoření a vykonávání příslušných aktivit, nutných ke zvládnutí neustále se měnících životních okolností.

Black a Mendenhall (1991) dokonce předpokládají, že jedinci s nižší mírou self-efficacy častěji ukončí svůj plánovaný sojourn pro nezdar a také, že čím vyšší bude míra self-efficacy sojournů, tím rychleji se adaptují na nové kulturní prostředí.

Vnímanou vlastní účinností se ve vztahu ke zvládnutí specifických úkolů se u nás zabýval například také Lukeš (2005), který ji zkoumal především ve vztahu k podnikání a zakládání nové firmy, kde vysoká míra vnímané účinnosti pomáhá úspěšně překonat počáteční fázi podnikání. Autoři realizovali v České republice výzkum, ve kterém byli porovnání čeští podnikatelé a čeští univerzitní studenti. Podnikatelé dosáhli statisticky významně vyšších hodnot self-efficacy (31,02 bodů oproti 27,36 bodům).

4.4.1 Self-efficacy v období adolescence

Bandura (1997) nahlíží na období adolescence skrze optiku vývoje self-efficacy. Vidí zde nové požadavky na kompetenci a výzvy ke zvládnutí, které jsou pro adolescenci typické. Adolescent musí začít vážně zvažovat, co udělá se svým životem a během té doby se zároveň musí naučit mnoho dovedností a způsobů chování ze společnosti dospělých. Způsob, jakým adolescent utvoří svou osobní self-efficacy během tohoto období, hraje podle Bandury klíčovou roli v dalším životě. Adolescent musí zvládnout nejen náročné pubertální a postpubertální změny, ale také obtížný posun ve způsobu vzdělávání. V tomto období dochází k přestupu z individuálně a spíše rodinně vedených škol do institucí, které zajišťují jeho další vzdělávání a kde si musí vytvořit nové sítě známých a přátel, znovu získat pocit sebedůvěry, zvyknout si na střídání tříd, učitelů, spolužáků. Během této adaptační doby často mladý adolescent vnímá ztrátu kontroly nad situací, ztrácí sebedůvěru a je citlivější k sociálnímu hodnocení. Jako každá jiná změna, i tato může mít na self-efficacy jak pozitivní tak negativní vliv. Víra těchto studentů ve vlastní self-efficacy v sociálním a akademickém světě ovlivňuje jejich emocionální well-being a také jejich vývoj.

Mills, Pajares, a Herron (2007) sledovali vliv self-efficacy na výkonnost studentů a motivaci ke studiu. Obdobně Yaping a Fan (2006) v longitudinální studii

zjišťovali vzájemný vztah akademické self-efficacy sojournerů a akademického přizpůsobení, kdy akademické přizpůsobení bylo pozitivně vztaženo k průměrné získané známce. Autoři upozorňují na to, že ačkoli v psychologii práce a organizace se obvykle zkoumá výkon ve vztahu k self-efficacy a v pedagogické nebo sociální psychologii naopak obvykle běží linka zkoumání opačně – vztah self-efficacy k výkonu, oni se ve svém výzkumu zaměřují na reciproční vztah mezi self-efficacy a výkonem.

4.4.2 Vliv self-efficacy na akademický výkon

Koncept self-efficacy se se zvládáním a pracovními nebo studijními výsledky spojuje velice často. Self-efficacy odráží úroveň víry ve vlastní schopnosti, vnímanou vlastní účinnost – vnímání a hodnocení úrovně self-efficacy vychází z: úspěšnosti výkonu, fyziologických stavů, verbálního přesvědčování a zástupné zkušenosti (Bandura, 1995). Albert Bandura (1997, Bandura a Locke, 2003), jakožto tvůrce konceptu self-efficacy, stručně určuje self-efficacy jako víru v to, zda jedinec může vykonat určité akce, zda je schopen uspět v určité situaci.

Slezáčková (2012) uvádí, že výsledky řady studií ukazují na významnou ochrannou roli self-efficacy proti působícímu stresu, na její úzkou spojitost s kvalitou života, úspěšným zvládáním těžkostí a dalšími žádoucími proměnnými a také poukazuje na její uplatnění při nácviku zvládání stresu. Křivohlavý (2001) self-efficacy překládá jako vnímanou osobní zdatnost a dává ji jednak do spojitosti s lepším zvládáním životních těžkostí, a také s kvalitou života a také i se zlepšenou formou zvládání kognitivních úkolů -intelektuálních zkoušek. Podle Griffina a Clarka (2011) zmírňuje vysoká úroveň self-efficacy negativní následky pracovního zatížení.

Bandurův koncept self-efficacy (1993), se v současnosti dostává do středu zájmu v různých oblastech aplikace, ať už bychom uváděli výkon například v podnikatelské činnosti (Nový a kol., 2012; Lukeš 2005), nebo dopady na celkové zdraví jedince (Kebza, 2005). Bandura (1997) popisuje přesvědčení o self-efficacy také jako determinanty toho, jak lidé myslí, cítí a navíc i jako dobré prediktory stejného chování. To může být významným důvodem, proč se self-efficacy stala jedním z nejvíce studovaných témat psychologického a pedagogického výzkumu – může mít vliv na všechno, od psychologických stavů až po motivaci a chování. Luszczynska, Gutierrez-Dona a Schwarzer (2005) vymezují obecnou self-efficacy (GSES) jako víru jedince, že

zvládne nové úkoly a problémové situace v nejšířším smyslu stresujících nebo náročných setkání, v protikladu ke specifické self-efficacy, která je omezená na konkrétní úkol.

4.4.1 Self-efficacy ve vztahu ke zvládnání stresu a well-beingu

Vztah self-efficacy, osobnostních faktorů a well-beingu, hodnocení stresových situací, sociálních vztahů a výkonu napříč různými zeměmi byl empiricky studován. Výsledky ukazují na to, že nejvýše spolu pozitivně koreluje akademický výkon a self-efficacy. Mezi dalšími studii zabývajícími se souvislostí self-efficacy s různými výstupy týkajícími se zvládnání a výkonu jmenujme například studii věnovanou zvládnání běžných zátěžových situací u mládeže v souvislosti se self-efficacy a sociální oporou a jejich vliv na well-being zúčastněných (Cicognani, 2011).

Výzkum postgraduálních studentů odhalil, že ze sledovaných faktorů to byla právě self-efficacy, která významně predikovala akademický výkon. Ačkoli praktický význam tohoto zjištění je zřejmě malý, zdá se, že přesvědčení studentů o jejich vlastním potenciálu a schopnostech v rámci výzkumu může ovlivnit jejich úspěch a proto autoři doporučují self-efficacy, spolu s dalšími psychologickými faktory, dále zkoumat (van der Westhuizen, de Beer a Bekwa, 2011).

Peterson a kol. (2011) se pokoušeli dostat za rámec studií, které primárně pracují s psychologickým well-beingem sojourners v mezích efektivity při setkávání s požadavky neznámého prostředí hostitelské kultury, ačkoli uznávají význam takovýchto prací v tom, že uvádějí psychologický well-being (ve vztahu k napětí, depresi, zlosti, zmatenosti apod.) jako jeden z klíčových prvků adaptace. Výzkumníci se snažili vyvinout a validizovat škálu self-efficacy pro komunikaci v mezinárodních situacích, která by zachytila vztah mezi self-efficacy, komunikací a sojourn. Ukázalo se, že self-efficacy pozitivně koreluje s akademickým výkonem (například učení se cizím jazykům) i se sebedůvěrou v komunikaci v různých sociálních situacích. Zdá se, že self-efficacy pozitivně ovlivňuje interkulturní adaptaci napříč různými národnostmi.

Self-efficacy je vztaženo jak k pozitivním, tak k negativním emocím. Jedním ze zdrojů self-efficacy je emoční vybuzení, což znamená, že jedinec může pociťovat nízkou úroveň negativních emocí v situaci hrozby, a jako výsledek se bude cítit schopen

tu situaci zvládnout (Bandura, 1997). Self-efficacy vede k efektivnímu řešení problémů, s následkem zvýšení pozitivních emocí. Nízká míra self-efficacy je spojena s negativními emocemi a bezmocí. Lidé, kteří jsou zatíženi přesvědčením o vlastní neefektivitě, trpí distresem a negativními emocemi, jako je úzkost nebo deprese (Bandura, 1997, Schwarzer, Mueller a Greenglass, 1999).

Studiem fenoménu kulturního šoku u studentů v zahraničí, z hlediska analýzy výkonu se zabýval Valianos (2008), který na jejím základě navrhl nové způsoby přípravy studentů k vyrovnání se s kulturním šokem. Bandura (1997) uvádí, že silný pocit kompetentnosti usnadňuje zpracování informací a zvyšuje výkon v různých podmínkách, včetně kvality rozhodování a akademického výkonu. S ohledem na akademický výkon existuje mnoho studií vztahu mezi subjektivním well-beingem a spokojeností se životem a různými indikátory úspěchu ve studiu (Nickerson, Diener and Schwarz, 2011).

Self-efficacy hraje zásadní roli ve vývoji zaměření při celoživotním vzdělávání. Studenti, kteří věří ve své schopnosti zvládnout akademické aktivity, ovlivňují svou aspirační úroveň, úroveň zájmu v intelektuálním snažení, akademickém výkonu a také to, jak se připravují na své budoucí povolání. Nízká úroveň self-efficacy ke zvládnání akademických požadavků také zvyšuje míru stresu spojeného se školou. Minulé akademické úspěchy a neúspěchy zvyšují úzkost skrze jejich vliv na vnímanou self-efficacy. Pokud neúspěchy oslabí studentův pocit self-efficacy, začne být, co se týče školních požadavků, úzkostný. Ale pokud jeho vnímaná self-efficacy zůstane neúspěchy nezlomena, nebudou ho znepokojovat (Bandura, 1995).

K měření obecné vlastní efektivity byla Schwarzerem a Jerusalemem (1995) sestavena škála, která měří obecné osobní přesvědčení, že je jedinec svými schopnostmi a dovednostmi schopen úspěšně zvládnout kritické situace. Takovéto očekávání efektivity se vztahuje k novým či složitým situacím týkajícím se jak běžného života, tak i mimořádných situací. Podrobněji je škála uvedena v empirické části této práce.

Self-efficacy je konceptuálně považována za důležitý motivační prvek úspěšného interkulturního přizpůsobení sojourners, ale empiricky zatím v tomto směru přitahovala malou pozornost. Někdy bylo sledováno sebevědomí obecně, někdy byla self-efficacy vágně vymezena jako důvěra ve zvládnutí cizího prostředí, ale konkrétně

se této specifické oblasti věnuje až Yaping a Fan (2006), kteří výzkumně dokázali význam dispoziční orientace na učení a specifické self-efficacy v interkulturním přizpůsobení studentů/sojournerů.

Self-efficacy může být spolu s výkonovou orientací také vnímána jako centrální motivační faktor v interkulturním přizpůsobení. Sojourners se silnou self-efficacy regulují svůj emocionální stav efektivně, nastavují si cíle a očekávání tak, že proaktivně vyhledávají nové a užitečné strategie k dosahování cílů interkulturních setkání. V tomto smyslu dokonce vzniká nový koncept kulturní inteligence – CQ. Podle tohoto konceptu kulturního učení a akulturace je kulturní inteligence definována jako: "...schopnost jedince přizpůsobit se efektivně novému kulturnímu kontextu," (Early a Ang, 2003, s. 59). Podle uváděných autorů má CQ ve své struktuře obsaženou jak kognitivní, tak motivační a behaviorální komponentu. Kognitivní složka je založena na znalostech, motivační obsahuje self-efficacy a behaviorální komponenta vyžaduje repertoár odpovědí adekvátních dané situaci. Behaviorální komponenta je blízká teorii kulturního učení. Ačkoli je CQ založena na relativně stabilních individuálních charakteristikách, a může být měřena na psychometrických škálách, může být také zlepšována pomocí tréninku. Tento přelomový přístup tak předpokládá, že trénink pro globální manažery by měl, na rozdíl od konvenčních interkulturních tréninků zaměřených na hodnoty nebo interkulturní vzdělávání, obsahovat metakognitivní, motivační a behaviorální komponenty (Early a Peterson, 2004).

Na základě provedených výzkumů tak můžeme self-efficacy spojovat s pracovním výkonem, výzkumnou produktivitou, zvládnutím stresu, učením se a dosahování výkonu v akademické i neakademické oblasti (Yaping a Fan, 2006).

S ohledem na sledování procesu akulturace, jeho vlivu na výkonnost a prvků, které do něj jako proměnné vstupují, se proto zdá, že úroveň self-efficacy je rozhodně vhodné vzít v úvahu.

II. Empirická část

5. Cíl práce a hypotézy

5.1 Cíl práce a dílčí cíle

Předkládaná práce se věnuje procesu akulturace a jeho vlivu na well-being a výkonnost. Cílem práce je analyzovat proces adaptace na nové kulturní prostředí, se zřetelem na klíčové faktory, které ovlivňují průběh a výsledky tohoto procesu, se zvláštním zřetelem na well-being a výkonnost akulturuujících se jedinců.

Hlavní cíl práce je možné rozčlenit na dílčí cíle jak z oblasti teoreticko-poznatkové, tak z oblasti prakticko-aplikační.

Na teoreticko-poznatkové úrovni je cílem práce popis a analýza procesu akulturace, který je zkoumán na souboru zahraničních vysokoškolských studentů přijíždějících na dlouhodobý studijní pobyt do české republiky. Předmětem zájmu je jak popis procesu adaptace na nové kulturní prostředí u sojournerů přijíždějících do ČR, tak zejména identifikace klíčových prvků průběhu tohoto procesu a nejdůležitějších faktorů, které jej ovlivňují. S ohledem na zamýšlené praktické využití poznatků také v oblasti terciárního vzdělávání bude sledován i vliv self-efficacy na studované proměnné, především v souvislosti se zvládnutím zátěže, subjektivním hodnocením akademického výkonu a celkovou mírou well-beingu sojournerů.

Teoretické předpoklady, které byly formulovány na základě zahraničních výzkumů v oblasti sojournu jsou převedené do kontextu České republiky jako hostitelské země. Díky národnostnímu složení výběrového souboru sojournerů obvykle přijíždějících do České republiky na studijní nebo pracovní pobyt, tak poskytne práce možnost využití upravených, doplněných nebo nově získaných poznatků pro oblast praktické aplikace v psychologii práce v rámci interkulturního setkávání v sociokulturních souvislostech naší země.

Na úrovni praktické aplikace je cílem práce na základě výsledků získaných empirickým šetřením identifikovat klíčové faktory, které je třeba brát v potaz při vytváření adaptačních programů určených k usnadnění procesu adaptace na nové kulturní prostředí, zejména ke zmírnění negativních dopadů kulturního šoku, zvýšení výkonnosti a posílení celkové míry subjektivního well-beingu. Výstupy z empirické

části práce budou využity také ke zkvalitnění služeb nabízených v rámci psychologického poradenství vysokoškolským studentům na České zemědělské univerzitě v Praze (dále také jen ČZU). Akulturace je sledována na souboru zahraničních vysokoškolských studentů, což je specifická skupina tzv. sojournerů, která si zaslouží pozornost sama o sobě, ale zároveň je nejpodobnější ze všech akulturujících se skupin sojournerů skupině manažerů vyjíždějících do zahraničí. Tato podobnost umožňuje některá zjištění proto využít nejen v kontextu přípravy na studijní, ale i na pracovní zahraniční pobyt.

V rámci výzkumné části práce bude v první fázi proveden explorační výzkum (Hendl, 2004) zaměřující se na výše uvedenou oblast a následně budou testovány hypotézy, které budou formulovány na základě dostupných relevantních poznatků z předmětné oblasti uvedených v teoretické části této práce.

5.2 Výzkumné otázky a hypotézy

Výše uvedené obecné cíle lze konkretizovat následujícími výzkumnými otázkami, pro které jsou vždy formulovány i příslušné testovatelné hypotézy:

ODDÍL I – klastry založeny na jednotlivých dimenzích kulturní vzdálenosti

1. Výzkumná otázka (O1):

Jak jednotlivé Hofstedeho dimenze (Hofstede, 2008) ovlivňují průběh akulturace?

Pro danou výzkumnou otázku jsou formulovány následující hypotézy, členěné podle jednotlivých dimenzí:

Vyhýbání se nejistotě (UAI):

H1: *Změny ve spokojenosti během sojournu na ČZU budou souviset s dimenzí Vyhýbání se nejistotě.*

H2: *Pocit celkové pohody se bude lišit v závislosti na dimenzi Vyhýbání se nejistotě.*

H3: *Spokojenost na ČZU se bude lišit v závislosti na dimenzi Vyhýbání se nejistotě.*

Vzdálenost od moci (PDI):

H1: *Změna v akademickém výkonu* bude ovlivněna dimenzí *Vzdálenost od moci*.

H2: *Spokojenost na ČZU* bude ovlivněna dimenzí *Vzdálenost od moci*.

H3: *Self-efficacy* bude ovlivněna dimenzí *Vzdálenost od moci*.

Individualismus – kolektivismus (IDV):

H1: *Změna ve spokojenosti během sojournu na ČZU* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H2: *Well-being* bude ovlivněn dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H3: *Změna v akademickém výkonu* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H4: Oblast *Obtíží se sociálními kontakty* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H5: Oblast *Obtíží s prací* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H6: Oblast *Obtíží se vzděláním* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

Maskulinita – feminita (MAS):

H1: *Obtíže se vzděláním* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H2: *Obtíže s prací* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H3: *Obtíže se sociálními kontakty* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H4: *Změny spokojenosti během sojournu* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H5: Rozdíly ve *Well-beingu* souvisí s příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

ODDÍL II – klastry založeny celkové kulturní vzdálenosti

2. Výzkumná otázka (O2):

Jakou roli hraje při rozlišování adaptačních průběhů kulturní vzdálenost hostitelské a domácí kultury?

H1: Kulturní vzdálenost ovlivní schopnost vyrovnat se s akulturačním stresem.

H2: Kulturní vzdálenost ovlivní míru a kvalitu interkulturních kompetencí (jazyk, znalost kultury...).

3. Výzkumná otázka (O3):

Co ovlivňuje subjektivní well-being v průběhu procesu akulturace?

H3: V závislosti na akulturační strategii bude zachycena různá míra subjektivního well-beingu.

H4: U studentů ze zemí s kulturou blízkou hostitelské bude zachycena vyšší míra well-beingu.

H5: Míra pocitu celkové pohody je rozdílná mezi klastry kulturní vzdálenosti respondentů.

H6: Úroveň well-beingu je rozdílná mezi různými zeměmi původu respondentů.

H7: U studentů s vyšší úrovní self-efficacy bude zachycena vyšší úroveň well-beingu.

H8: Self-efficacy se statisticky významně liší mezi skupinou zahraničních studentů a studentů z České republiky.

H9: Míra self-efficacy zahraničních studentů je srovnatelná s mírou self-efficacy zjištěné u obecné německé populace.

4. Výzkumná otázka (04):

Ovlivňuje průběh procesu akulturace subjektivně vnímanou výkonnost studentů?

H10: V závislosti na míře akulturačního stresu se bude měnit akademický výkon.

H11: Celkový pocit pohody a spokojenost s akademickým výkonem spolu souvisí.

H12: Bude možné nalézt vztah mezi subjektivně hodnocenou akademickou výkonností a úrovní self-efficacy.

H13: V závislosti na kulturní vzdálenosti země původu se bude měnit i akademický výkon respondentů.

5. Výzkumná otázka (05):

Lze zachytit časový rámec průběhu akulturačního stresu?

H14: U zahraničních studentů budou v prvních týdnech studijního pobytu zachyceny projevy akulturačního stresu ve vyšší míře, než u studentů pobývajících v ČR déle.

H15: Kulturní vzdálenosti domovské a hostitelské země se v procesu akulturace projeví v tzv. U-křivce.

H16: Proces akulturace je možné zachytit pomocí tzv. U-křivky v závislosti na kulturní vzdálenosti domovské a hostitelské země.

6. Výzkumná otázka (06):

Jaké jsou klíčové faktory (další faktory) ovlivňující průběh procesu akulturace??

H17: U studentů, kteří prošli adaptačním programem na počátku pobytu, bude zachycena nižší míra akulturačního stresu.

Výzkumná podotázka: Jak síť přátel souvisí s formováním dalších sociálních aktivit, spokojeností a výkonností?

5.3 Vymezení proměnných

Dalším krokem bylo stanovení nezávislých a závislých proměnných, které je následující:

Nezávisle proměnné:

Mezi nezávisle proměnné budeme řadit vybrané proměnné kontaktu podle Bochnera (2006), a to konkrétně časový rozsah, funkcionální síť přátel, akulturační strategie (Ward, Bochner, Furnham, 2001), kulturní vzdálenost (podle Hofstedeho, 2008), self-efficacy a adaptační program.

Závisle proměnné:

Z hlediska závisle proměnných budeme zvažovat především míru well-beingu a s ním spojených oblastí, také projevy distresu, akademický výkon (subjektivní hodnocení jeho vývoje, spokojenosti s výkonem) a vybrané interkulturní kompetence.

6. Výzkumný plán a metodika výzkumu

Při plánování výzkumného plánu jsme postupovali od stanovení výzkumného problému přes vymezení proměnných, formulaci hypotéz, zajištění souboru metod, stanovení souboru respondentů pro výzkum, stanovení časového plánu, zpracování a analyzování dat až k formulaci závěrů (Srnc, 2006).

Prováděný výzkum je vzhledem k cíli práce a stanoveným výzkumným otázkám a hypotézám navržen jako neexperimentální. Tento typ výzkumu si klade za cíl popis fenoménu, ale bez manipulace s nezávisle proměnnými (Hendl, 2004). Konkrétní výzkumný plán slučuje prvky orientačního výzkumu a diferenciačního přehledu. Orientační výzkum je především deskriptivního charakteru a je zaměřen na porozumění definovanému problému a orientaci v něm. Diferenciační přehled se soustřeďuje primárně na rozdíly mezi dvěma nebo více zkoumanými výběry (Ferjenčík, 2000). Cílem šetření je jednak deskripce, zorientování se a porozumění danému problému, jednak zachycení a popis rozdílů mezi zkoumanými výběry. Použitý výzkumný plán spadá do kategorie observačních studií, podkategorie výběrových šetření. Ačkoli obecně jsou u těchto studií zachyceny nižší hodnoty interní validity, jejich vyšší externí validita (Hendl, 2004), je významným kritériem při designu výzkumného plánu, zejména s ohledem pro potřeby pozdějšího praktického využití výsledků šetření.

Vzhledem k povaze cíle předkládané práce a zkoumaných okruhů, které se zaměřují na početnou skupinu zahraničních studentů, kteří do České republiky přijíždějí z mnoha zemí, jeví se jako vhodné použít kvantitativních metod zpracování dat. Podle Creswella (2009) je možné kvalitativní a kvantitativní výzkumný přístup považovat za dva póly jednoho dichotomického kontinua, a proto není striktní rozlišení mezi nimi tak zřejmé, jak by se mohlo na první pohled zdát. Předkládaná práce se podle tohoto pohledu kloní spíše ke kvantitativnímu pólu kontinua. Disman (2009) přehledně shrnuje, že kvantitativní výzkum má za úkol ověřit platnosti teorií pomocí testování předpokládaných hypotéz odvozených od teoretických poznatků. Jde o hledání vztahů mezi dvěma či více proměnnými. Mezi hlavní výhody tohoto přístupu patří to, že se jedná o vysoce efektivní techniku, která může postihnout velký počet jedinců, sběr dat je relativně rychlý, náklady na šetření relativně nízké, je přesvědčivě zaručena anonymita dotazovaných, minimální ovlivněnost tazatelem a standardizovaná nebo polostandardizovaná formulace otázek garantují vysokou formální shodnost

podnětových situací a praktické vyloučení „interviewer biasu“. Nevýhodou naopak může být nedostatek flexibility, vysoké nároky na ochotu dotazovaného a velice snadné přeskočení otázek nebo jejich nezodpovězení a velice nízká návratnost. I přes uvedené nevýhody je pro daný výzkum kvantitativní přístup volen jako nejvýhodnější.

Autoři textu o interkulturních výzkumných metodách v psychologii, Arends-Tóth a Vijver (2006) navrhuji výstupy akulturace měřit jako psychologický well-being, sociokulturní kompetence v původní kultuře a sociokulturní kompetence v hostitelské kultuře (např. pracovní výkon). Tento postup zcela odpovídá rámci předkládaného výzkumného plánu.

Pedersen a kol. (2011) navrhuji měřit čtyři faktory přizpůsobení sojournera – z pozitivních sociální interakci se členy hostitelské kultury, kulturní porozumění a participaci, rozvoj jazykových dovedností, identifikaci s hostitelskou kulturou; a dva negativní faktory – sociální interakci se členy stejné kultury a pocity stesku po domově. Vybrané z navrhovaných faktorů přizpůsobení budou sledovány v rámci aktuálního výzkumného šetření.

6.1 Předvýzkum

Pro postižení klíčových momentů a faktorů ovlivňujících průběh procesu akulturace zahraničních studentů-sojourners a doplnění našich předpokladů sestavených na základě studia odborné literatury o aktuální klíčové problémy ve sledované skupině respondentů proběhl nejprve předvýzkum, který byl explorativního charakteru. Konal se v akademickém roce 2012/2013 a zúčastnilo se ho 57 zahraničních studentů studujících na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity v Praze (dále jen PEF ČZU), studijní programy v anglickém jazyce⁴.

Výzkumný nástroj

Pro účely sběru dat v předvýzkumu byl na základě studia odborné literatury sestaven strukturovaný dotazník *Assessment of acculturation experience and psychological and sociocultural adaptation verze1 (AAEPSAv1)* určený respondentům – zahraničním studentům přijíždějícím do ČR studovat anglické studijní programy. Dotazník byl vytvořen pro potřeby tohoto výzkumu. Dotazník byl distribuován studentům žijícím již alespoň 6 měsíců v ČR, neboť u nich byly očekávány dostatečné zkušenosti s průběhem procesu akulturace a s klíčovými faktory ovlivňující jeho průběh. Dotazník byl v anglickém jazyce, který je pro zahraniční studenty na PEF ČZU oficiálním komunikačním a studijním jazykem.

Dotazník ve 12 sekcích (A-L) obsahoval kromě otázek na základní demografické údaje uzavřené i otevřené otázky týkající se jazykové kompetence, sociálních proměnných a kulturních a dalších faktorů, které mohou ovlivňovat průběh akulturace a konkrétní akulturační strategie. Upravená podoba tohoto dotazníku, která byla použita pro sběr dat samotného výzkumu, je dostupná v příloze (viz Příloha1).

⁴ Jedná se o následující anglické studijní programy (podle Brom, 2007) :

1. Bachelor in Economics and Management
2. Bachelor in Informatics
3. Bachelor in Business Administration
4. Master in Economics and Management
5. Master in Informatics
6. Master in European Agrarian Diplomacy
7. Master in Business Administration

Tento dotazník byl doplněn o dvě standardizované metody - dotazníky: Values Survey Module 2008 - *VSM 08* (Hofstede, 2008) a *The Satisfaction with Life Scale-SWLS* (Diener, 2000), které jsou pro akademické výzkumné projekty volně dostupné a poskytnou nám možnost porovnat náš soubor respondentů s jinými soubory, podrobněji jsou popsány dále v textu, v oddíle Výzkumný nástroj.

Dotazníková metoda je z hlediska navázání kontaktu pro zahraniční studenty poměrně obvyklá a tedy z tohoto pohledu relativně nezatěžující. Psaný text usnadňuje studentům s jazykovými obtížemi snáze porozumět otázkám, poskytuje jim individuální čas potřebný k pochopení dotazu i volbě/formulaci odpovědi a také anonymitu. Všichni studenti spolupracovali dobrovolně, část se zájmem o výstup.

Soubor respondentů v předvýzkumu

Výběrový soubor pro předvýzkum zahrnoval 57 zahraničních studentů, skládal se z 27 mužů a 30 žen.

Těchto 57 studentů bylo původem z 20 různých zemí. Podrobně zastoupené národnosti v souboru respondentů v předvýzkumu zachycuje Tabulka 2.

Zastoupené národnosti	Četnost výskytu národnosti	%
Rusko	21	36,84
Kazachstán	9	15,8
Gruzie	3	5,26
Francie	3	5,26
Bělorusko	2	3,51
Vietnam	2	3,51
Panama	2	3,51

Ukrajina, Moldávie, Polsko, Slovensko, Bulharsko, Německo, Litva, Finsko, Indie, Ázerbájdžán, Uzbekistán, Arménie, Niger	1 (celkem 13)	1,75 (celkem 22,8)
Bez udání národnosti	2	3,51
Celkem	57	100%

Tabulka 2: Zastoupení národností v souboru respondentů pro předvýzkum

Pro účely zpracování dat předvýzkumu bylo navrženo vycházet z rozdělení národností na 6 skupin dle koncepce shlukování zemí podle postojů Ronena a Shenkara (1985), kteří jako základní uvádějí následující skupiny: Východní Evropa, Severní Evropa, Asie, Latinské země, Afrika a Austrálie. Převážná většina zahraničních studentů v našem vzorku pochází z Východní Evropy (N=40): 21 Rusů, 9 Kazachstánců, 3 Gruzínci, 2 Bělorusové, po jednom studentovi z Ukrajiny, z Moldávie, Polska, Slovenska a Bulharska. Severní Evropa je zastoupena pouze třemi studenty: z Německa, Finska a Litvy. Asii reprezentuje v našem vzorku celkem 6 studentů: 2 z Vietnamu, po jednom z Indie, Ázerbájdžánu, Uzbekistánu a Arménie. Latinské země zastupují 2 studenti z Panamy a dle Ronena a Shenkara (1985) také 3 Francouzi; Afriku jeden student z Nigeru. 2 respondenti neudali národnost a budou proto vyřazeni z dalšího zpracování dat. Toto rozložení národností relativně dobře koresponduje s reálným rozložením zahraničních studentů na PEF ČZU v Praze (Černý, 2013) a s poměrným zastoupením národností zahraničních studentů v ČR dle údajů Českého statistického úřadu (online, 2013): nejčastěji se jedná o studenty ze Slovenska (63,1 %). Po roce 2000 byl zaznamenán nárůst počtu studentů z bývalých států Sovětského svazu (Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán a další). Poměrně velký počet studentů je i z Vietnamu, Spojených států, Spojeného království, Portugalska, Německa a Polska.

S ohledem na náš záměr využít data z dotazníku zejména pro získání zkušeností s dlouhodobějším pobytem, byli z dalšího zpracování vyloučeni i studenti s aktuální délkou pobytu v ČR kratší než minimálně 6 měsíců, nebo s předpokládaným pobytem kratším než jeden rok.

Do finální podoby souboru respondentů pro zpracování dat tak bylo zařazeno pouze 41 studentů (18 mužů a 23 žen), 33 z Východní Evropy, 5 z Asie, 2 z Latinských zemí, 1 z Afriky.

Nejvíce studentů (39 osob) je ve věku od 19 do 24 let, s výjimkou dvou starších (1 starší než 25 let a jeden starší než 35 let). Předpokládaná celková délka pobytu se pohybovala u všech studentů od 1 roku do doby delší než 6 let.

Protože zvládnutí jazyka hostitelské kultury (alespoň pasivní formou) bývá uváděno jako jeden z důležitých prvků usnadňujících akulturaci (např. Gärtner, Drbohlav, 2012), sledovali jsme porozumění českému jazyku i u souboru našich respondentů. Respondenti udávají relativně vysokou úroveň porozumění českému jazyku (porozumění mluvenému textu o něco nižší než porozumění čtenému textu) a o něco nižší schopnost se česky aktivně dorozumět - hovořit a psát, která je s ohledem na různorodost skupiny poměrně vysoká. Tyto výsledky by měly svědčit o potenciálně snazším průběhu akulturace, vzhledem k národnostnímu složení této konkrétní skupiny respondentů si tato otázka ovšem zaslouží podrobnější dotazování v rámci rozhovorů, zejména s ohledem na možnou diferenci mezi subjektivně vnímanou a reálnou schopností, a také s ohledem na příbuznost/nepříbuznost jazyka mateřského s jazykem hostitelské kultury. K podrobnějšímu zkoumání této oblasti nás odkazují také výstupy otázky na nejčastěji používaný jazyk, kde se český jazyk objevuje pouze u 2 ze 41 respondentů, ale naopak 69% respondentů užívá nejčastěji svůj mateřský jazyk a 28% respondentů anglický jazyk. Prakticky pak tyto odpovědi signalizují, že je vhodnější využít pro sběr dat psanou formu dotazování.

Z odpovědí na otázky týkající se obtížně zvládnutelných oblastí při akulturaci, vyplývá, že 22% studentů vidí jako překážku přizpůsobení se nové kultuře své jazykové schopnosti, 29% uvádí obtíže v sociálních kontaktech, 32% respondentů běžné denní zvyky, 29% respondentů média, 29% respondentů uvádí vzdělávání, 29% práci, 17% schůzky, 27% svátky a oslavy, 15% identitu, 17% hodnoty a 15% obecná pravidla.

Většina studentů (70%) z akulturačních strategií využívá integraci, 13% respondentů uvedlo, že upřednostňuje separaci a stejný počet asimilaci. Nejméně častou strategií je marginalizace, uvádí ji jen 10% respondentů. Takto vysoké procento

zastoupení integrace by mělo svědčit pro snazší akulturaci, integrace bývá hostitelskou kulturou významně upřednostňována (Berry, Poortinga, Segall a Dasen, 2002).

Z hlediska sociální opory nebo tzv. „sítě přátel“ (Bochner, 2006) vypadají výsledky následovně: 67 % respondentů se v současnosti stýká převážně s členy své původní kultury, pouze 4 respondenti mají okolo sebe také „alespoň několik“ přátel z Čech, 44% respondentů uvádí kontakt s „pár přáteli“ z hostitelské kultury. Tyto výstupy by svědčily spíše pro uzavřené skupinky studentů stejné nebo podobné kultury, než pro integrační akulturační strategii, kterou uvádí většina studentů. I tato oblast bude zasluhovat důkladnější dotazování během interview, abychom mohli vyloučit například vlivy prostorového uspořádání kolejí (z odpovědí na jinou otázku vyplývá, že jen 38% respondentů sdílí ubytovací prostory se studenty ze své původní kultury) eventuálně rozpor mezi teoretickou preferencí a reálným uspořádáním sociálních vztahů.

Výsledky Dienerových (2000) položek na škále spokojenosti se životem – složky well-beingu, ukazují, že ačkoli 38% studentů cítí, že jejich život je ve všech oblastech uspokojivý, nebo dokonce velmi uspokojivý, na druhé straně celých 26 % studentů svůj život vnímá jako mírně neuspokojivý nebo dokonce neuspokojivý. Toto číslo se vzhledem k postojům studentské populace obecně, konkrétně ke studentům českého denního studia, jeví jako relativně vysoké, pro srovnání viz Chýlová a Natovová, 2012.

Závěr předvýzkumu

Přestože předvýzkum měl sloužit zejména pro doplnění témat a oblastí do dotazníku pro vlastní výzkumu, již nyní se zřejmě rýsují některé vzájemné souvislosti, které budou dále ověřovány. Například se na jednom konkrétním případě studentky dají zobrazit téměř všechny prvky, které jsou v odborné literatuře obvykle uváděné jako problematické. Tato dívka je z kulturně vzdálené země (Asie), porozumění češtině zcela chybí, je na počátku svého dlouhodobého plánovaného pobytu, z akulturačních strategií preferuje separaci, téměř se nestýká ani s druhou ani se třetí sítí přátel podle Bochnera (2006) a v důsledku toho vykazuje významnou nespokojenost se svým životem (velmi nízkou míru well-beingu). Jazykovou bariéru uvádějí jako jeden z hlavních problémů při adaptaci sojourners na nové prostředí ve své studii také Gärtner a Drbohlav (2012), neznalost češtiny byla uváděna i jako překážka při vstupu do sociálních vztahů s kolegy.

6.2 Vlastní výzkum

Na základě dat získaných z předvýzkumu byly upraveny a doplněny otázky pro finální dotazník. S ohledem na zájem o míru self-efficacy u studentů byl připojen ještě standardizovaný dotazník General Self-Efficacy Scale – GSES (Schwarzer, Jerusalem, 1995).

6.2.1 Sběr dat

Vlastní sběr dat elektronickou verzí dotazníku AAEPSA probíhal v akademickém roce 2015/2016. Studentům studujícím na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity v anglických studijních programech byl postupně rozeslán dotazník v celkovém počtu 747 kusů, s doprovodným dopisem a žádostí o účast ve výzkumu. Tato informace byla části (240) studentů ještě znovu opakovaně předávána při kontaktní výuce. Vyplněných dotazníků se vrátilo 315, návratnost dotazníků je tak relativně vysoká (42,2%), zřejmě také díky opakovaným osobním výzvám.

6.2.2 Soubor respondentů

Výběr skupiny studentů pro účely toho šetření byl proveden na základě dostupnosti (Hendl, 2004 - nebo příležitostný výběr, Ferjenčík, 2010), založený na ochotě zúčastněných studentů spolupracovat, pouze s příslibem zpětné vazby k výsledkům z dotazníků.

Soubor respondentů je tvořen vysokoškolskými studenty anglických studijních programů na PEF ČZU. Celkově se skládá z 319 studentů. Z tohoto počtu je 39 studentů české národnosti, 9 národnost neudalo a zbylých 281 osob jsou studenti z celkem 50 zemí světa.

Složení výběrového souboru podle pohlaví zachycuje Tabulka 3, mužů je v souboru 138 (43,3%), žen 181 (56,7%).

POHLAVÍ			
		Četnost	Procenta
Platné	muž	138	43,3
	žena	181	56,7
	Celkem	319	100,0

Tabulka 3: Složení souboru respondentů podle pohlaví

V Tabulce 4 je znázorněno složení souboru respondentů podle věku, kdy nejmladšímu respondentovi je 17 let a nejstaršímu 35 let. Průměrný věk je 21,2 let, medián 21 let.

VĚK						
	N	Minimum	Maximum	Průměr	Std. Odchylka	Medián
Věk	319	17	35	21,2	2,538	21

Tabulka 4: Složení souboru respondentů podle věku

S ohledem na aktuální délku pobytu v ČR byl soubor poměrně podrobně rozčleněn, zejména kvůli identifikaci projevů akulturačního stresu v prvních fázích pobytu. Nejvíce zastoupenou je kategorie pobývajících v ČR více než 12 měsíců (28,5 %), následována studenty pobývajícími v ČR v době sběru dat 1-2 měsíce (19,7 %), podrobněji viz Tabulka 5.

Dosavadní délka pobytu v ČR		
	Četnost	Procenta
1-2 měsíce	63	19,7
3-4 měsíce	27	8,5
5-6 měsíců	37	11,6
více než 6 měsíců	12	3,8
více než 12 měsíců	91	28,5
více než tři roky	49	15,3
Celkem	279	87,5
Chybějící a (Češi)	1 a (39)	12,5
Celkem	319	100,0

Tabulka 5: Složení souboru respondentů podle dosavadní délky pobytu v ČR

Složení souboru podle předpokládané délky trvání sojournu je podrobně popsáno v Tabulce 32 (viz Příloha 2), nejpočetnější kategorií je skupina plánující pobyt na tři

roky a více (41, 3% respondentů), další nejčetnější skupinou je skupina přijíždějící na jeden semestr (20,4 % respondentů). Z hlediska ročníku studia je 63,3 % studentů prvního ročníku, 11,3 % studentů druhého ročníku, 16,9 % ze třetího ročníku, 8,1 % jsou z vyšších ročníků (podrobněji viz Tabulka 34, v Příloze 2). Ze studijních oborů převažuje obor Economics and Management (EAM) podrobně je rozložení zobrazeno v Tabulce 33, v Příloze 2.

Soubor respondentů byl vybírán na základě dostupnosti a proto i národnostní složení vychází z dostupnosti respondentů (viz Tabulka 6), ale poměrně dobře kopíruje trend zastoupení jednotlivých národností na PEF ČZU, s výjimkou studentů ze Slovenska, kteří na PEF ČZU většinou studují české studijní programy a jsou proto v anglických oborech, na rozdíl od statistiky, v menšině (viz Kokavec, 2012; Černý, 2013).

Černý (2013) uvádí, že v roce 2013 na PEF ČZU studuje 1061 studentů ze 78 zemí. Nejpočetnější „národy“ na PEF ČZU jsou:

1. Ruská federace - 237 studentů
2. Kazachstán 171
3. Slovensko 90
4. Ukrajina 78,
5. Vietnam 56, Francie 39,
6. Španělsko 35, Uzbekistán 22,
7. Bělorusko a Kyrgyzstán 19.

Země původu		
	Četnost	Procentuální zastoupení
bez udání/chybný	10	3,1
Albánie	1	0,3
Amerika	2	0,6
Ázerbájdžán	4	1,3
Bangladéš	2	0,6
Bělorusko	5	1,6

Bolívie	2	0,6
Bulharsko	1	0,3
Chorvatsko	1	0,3
Česká republika	39	12,4
Finsko	5	1,6
Francie	13	4,1
Gruzie	3	1,0
Německo	6	1,9
Ghana	2	0,6
Řecko	3	0,9
Čína	2	0,6
Island	1	0,3
Indie	4	1,3
Indonésie	1	0,3
Irák	3	1,0
Itálie	1	0,3
Jemen	1	0,3
Kambodža	1	0,3
Kazachstán	30	9,4
Korea	2	0,6
Kyrgyzstán	1	0,3
Libanon	1	0,3
Litva	1	0,3
Mongolsko	3	1,0
Nigerie	4	1,3
Nizozemí	4	1,3
Panama	3	0,9
Peru	1	0,3
Polsko	4	1,3

Portugalsko	10	3,1
Rumunsko	3	0,9
Rusko	72	22,6
Saudská Arábie	2	0,6
Srbsko	1	0,3
Sierra Leone	1	0,3
Slovensko	8	2,5
Španělsko	10	3,1
Tádžikistán	1	0,3
Taiwan	1	0,3
Togo	1	0,3
Turecko	1	0,3
Ukrajina	17	5,3
Uzbekistán	4	1,3
Vietnam	18	5,6
Zambie	2	0,6
Celkem	319	100,0

Tabulka 6: Složení souboru respondentů podle země původu

V předvýzkumu využité rozdělení zemí do klastrů národností podle Ronena a Shenkara (1985) se neukázalo jako příliš vhodné pro náš účel. Pro potřeby porovnání kulturních skupin se proto nadále budeme držet Hofstedeho (2008) dělení podle národních hodnot a budeme je využívat pro odlišení skupiny zemí blízkých českým (tj. hostitelským) kulturním hodnotám na rozdíl od skupiny zemí kulturně vzdálených. Toto rozdělení na základě klastrové analýzy bude provedeno v následující podkapitole.

6.2.3 Výzkumný nástroj, použité metody

Dotazník AAEPSA

Výzkumný nástroj pro sběr dat AAEPSA vychází z dotazníku použitého v předvýzkumu (AAEPSA v1), ale byl na rozdíl od něj vytvořen v elektronické podobě. Dotazník je tak možné vyplňovat on-line. Tímto způsobem je jednak zajištěna vyšší

efektivita záznamu informací a snižuje se chybovost při přepisu dat z papírového záznamu do elektronické podoby. Tato metoda také poskytuje některé interaktivní prvky jako posuvné škály, které zpřesňují způsob odpovědí na otázky oproti klasickému způsobu záznamu tužkou na škály na papíře.

Dotazník je dostupný v příloze (viz Příloha 1) a v online verzi na následující adrese:

www.qr-satisfaction.com/hchylova/start.php

V dotazníku AAEPSA došlo na základě zkušeností z předvýzkumu k některým úpravám: celkově se počet sekcí snížil na 11 (označených A až M). Jednotlivé sekce obsahují uzavřené i otevřené otázky týkající se jazykové kompetence, sociálních proměnných, akulturačních strategií a projevů distresu, které mohou ovlivňovat průběh akulturace. U demografických otázek byla změněna položka týkající se věku respondentů z diskrétní ordinální proměnné (v původním Hofstedeho VSM08) na kvantitativní proměnnou spojitou. Dále byly, vzhledem k výskytu obtíží s identifikací individuálních výstupů pro možnost propojení s databází klasifikace, doplněny škálové otázky na subjektivní hodnocení akademického výkonu, celkové spokojenosti s ním a míry změny oproti původní vzdělávací instituci.

Dále obsahuje tři standardizované metody – dotazníky:

1. *The Values Survey Module - VSM 08* (Hofstede, 2008) je dotazník obsahující 34 položek, vyvinutý k porovnávání kulturně ovlivněných hodnot a postojů podobných skupin respondentů ze dvou nebo více zemí. Umožňuje výpočet skóre na sedmi dimenzích národních kultur, pro každou dimenzi čtyři otázky a navíc šest otázek demografických. Pro první čtyři dimenze jsou dostupné Cronbachovy alfy na základě dat ze 40 zemí, které se pohybují od 0,715 u UAI (Vyhýbání se nejistotě), přes 0,760 u MAS (Maskulinity), 0,770 u IDV (Individualismu) až po 0,842 u PDI (Vzdálenost od moci). Protože se k těmto čtyřem původním dimenzím vztahuje většina výzkumných prací, budou využívány i v našem výzkumu. VSM 08 umožňuje výpočet i dalších, novějších, dimenzí: LTOWS (Dlouhodobé orientace), IVR (Požitkářství/omezování) a MON (Index monumentalismu/velkoleposti).

2. *The Satisfaction With Life Scale – SWLS* (Diener, 2000) je dotazník sestavený Dienerem a kol. (1985) k měření jedné z komponent well-beingu, obecné životní spokojenosti. SWLS sestává z pěti položkové škály, kdy respondenti vždy rozhodují, do jaké míry souhlasí s položkou na sedmi bodové škále Likertova typu. Škála obsahuje položky jako například: „Většinou se můj život blíží mé představě ideálu“ nebo „Až dosud jsem získal všechny důležité věci, které jsem v životě chtěl.“⁵(Diener a kol., 1985). Pavot a Diener (2008) uvádějí kvalitní psychometrické vlastnosti SWLS, včetně vysoké vnitřní konzistence a test-retest reliability (0,82), Cronbachova alfa je 0,87.

3. *The General Self-Efficacy Scale - GSES* (Schwarzer a Jerusalem, 1995), což je dotazník vytvořený ke zjišťování míry zvládnání běžných denních problémů stejně jako adaptaci po zatěžujících životních událostech všeho druhu. Škála původně obsahovala 20 položek, ale v roce 1981 byla zkrácena na deset položek měřících obecnou self-efficacy a následně byla přeložena do 28 jazyků. Odpovědi se zaznamenávají na čtyřbodové škále (1 - vůbec neodpovídá; 4 - zcela odpovídá). Odpovědi na všech deset položek se sčítají do finálního celkového skóre, kdy maximum je 40 bodů. Typickými položkami jsou: „Díky svým vlastním schopnostem vím, jak zvládnout nepředvídané situace“ nebo „ Když se setkám s problémem, obvykle umím nalézt několik řešení.“ Cronbachovy alfa se pohybují od 0,76 to 0,90. Střední hodnota je 28,63 se standardní odchylkou 6,18 (Scholz a kol., 2002). Psychometrická validita škály, stabilita a reliabilita byla mnohokrát studována a potvrzena, GSES se jeví jako univerzální konstrukt, který poskytuje smysluplné vztahy s ostatními psychologickými konstrukty (Schwarzer, Mueller a Greenglass, 1999, Luszczynska, Scholz a Schwarzer, 2005; Luszczynska, Gutiérrez-Doña a Schwarzer, 2005).

Pro účely sběru dat se v daných podmínkách jeví dotazník jako vhodnější nástroj než rozhovor, z důvodu obvykle nedostatečné jazykové vybavenosti studentů, kdy jim psaná podoba textu poskytne delší čas k porozumění otázce. Přestože je anglický jazyk komunikačním a výukovým jazykem pro tuto skupinu studentů, pro většinu z nich není prvním jazykem a kvalita porozumění je tak různá.

⁵ Vlastní překlad originálních položek z anglického jazyka: *In most ways my life is close to my ideal” or “So far I have gotten the important things I want in life”*.

Zpětná vazba a rozhovor

U těch studentů, kteří projevili zájem o zpětnou vazbu, bude spolu s poskytnutím zpětné vazby proveden doplňující rozhovor. Ten umožní doplnit další důležitá témata, která vyplynou z konkrétních případů průběhu procesu akulturace u jednotlivých studentů, zejména s ohledem na individuální prožívání kulturního stresu, jeho dopadu na subjektivní výkonnost a well-being u studentů, a na pozitivně působící faktory při zvládání akulturace, které nebyly obsaženy v dotazníku.

Ti respondenti, kteří se zúčastní osobního rozhovoru, budou ještě požádáni o vyplnění stručné ankety, zaměřené na zhodnocení akademického výkonu a spokojenosti se sojournem s určitým časovým odstupem a se zkušenostmi z uplynulého semestru, které mohou způsobit určité změny v postojích.

7. Výsledky a jejich interpretace

7.1 Statistické zpracování dat

Pro statistické zpracování dat byly využity programy z balíku MS Office, především MS Excel a také statistický balík programu IBM SPSS Statistics (verze 19 a 21). S ohledem na statistickou analýzu získaných dat byla nejprve provedena popisná statistika souboru respondentů.

7.1.1 Deskriptivní statistika souboru a klastrová analýza kulturních vzdáleností

Cílem popisné statistiky je organizace a popis dat, jež byla získána. Numerický souhrn dat určité proměnné má obsahovat popis centrální hodnoty a rozptýlenosti (Hendl, 2004). Tyto byly pro výběrový soubor uvedeny v podkapitole Soubor respondentů.

Vzhledem k velké různorodosti národností studentů v anglických studijních programech, kdy v našem vzorku bylo zastoupeno 50 národností (viz Tabulka 6), bylo třeba provést sloučení do smysluplných skupin podle kulturní vzdálenosti/blízkosti od hostitelské země. Vzdálenost mezi kulturou hostitelskou (českou) a kulturou přijíždějících zahraničních studentů byla určována na základě Hofstedeho pěti dimenzí národní kultury - PDI, IDV, UAI, MAS, LTO (Hofstede, 2008 a Itim, 2016). Na základě hodnot v těchto dimenzích byla provedena aglomerativní shluková/klastrová analýza, hierarchickým postupem s využitím Wardovy metody (Norušis, 2012) s pomocí programu IBM SPSS.

Aglomerativní klastrovou analýzu k vytvoření skupin zemí podle kulturní blízkosti na základě Hofstedeho dimenzí hodnot u nás provedl například R. Bahbouh (2011, 2012) pro další využití při sestavování sociomap vztahů mezi zeměmi. Podle Norušis (2012, s. 362) je klastrová analýza používána k vytvoření skupin podobných proměnných, podobně jako faktorová analýza. Nejpřímější metodou klastrové analýzy je hierarchické shlukování, které bude použito pro předkládaný soubor, konkrétně aglomerativní hierarchické shlukování, kdy od jednotlivých národů/národností respondentů dospějeme postupně k žádanému počtu klastrů.

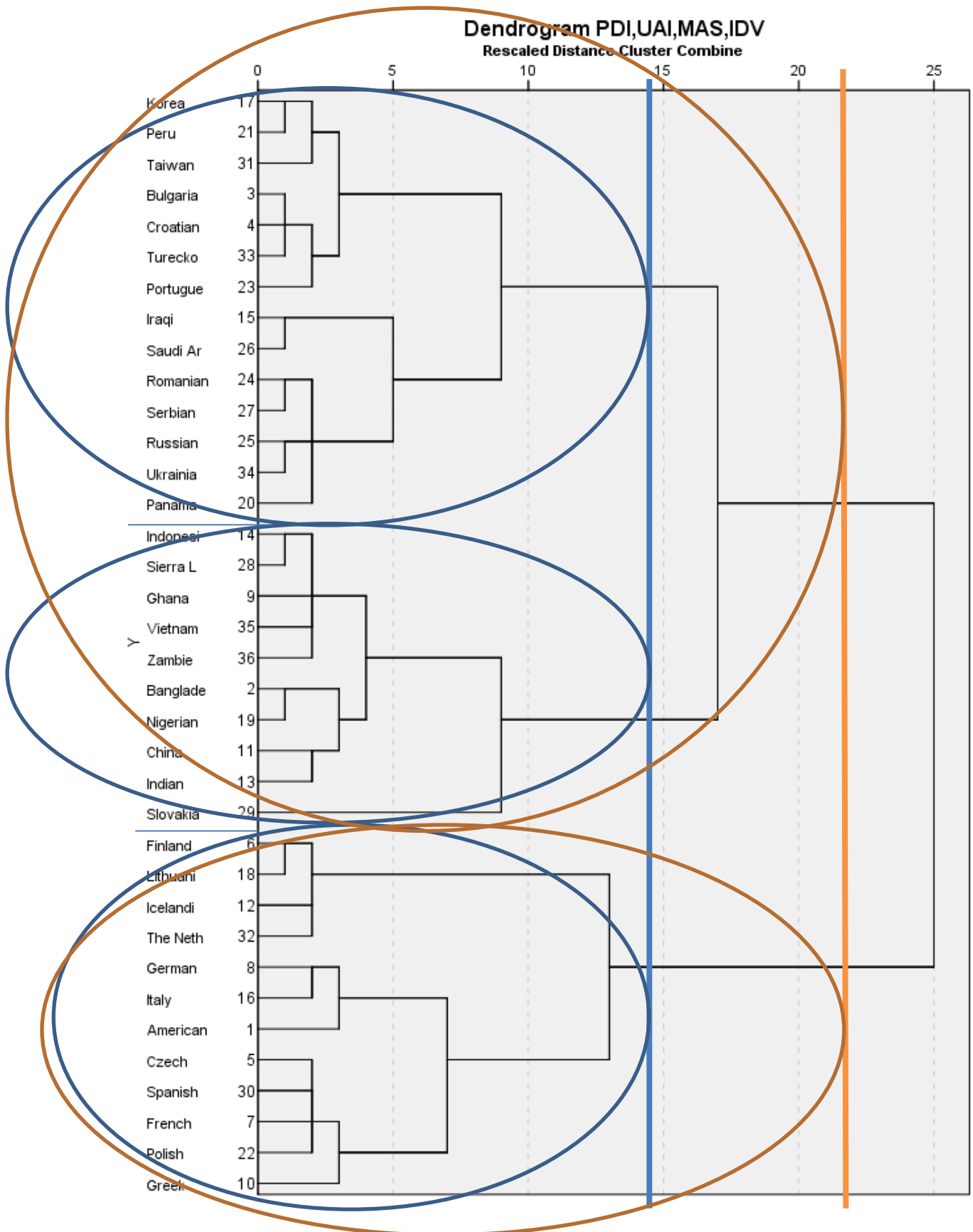
Klastrová analýza byla provedena pro společný index z čtyř základních sledovaných dimenzí (PDI, IDV, UAI, MAS) i pro každou z těchto dimenzí zvlášť. Tabulka 7 názorně zobrazuje zařazení zemí do klastrů podle společného indexu, ukazuje variantu dvou i tří klastrů, na základě dat z 36 zemí, 14 (28%) zemí bylo pro chybějící data z této klasifikace vyloučeno. Vzhledem ke specifickým vlivům některých dimenzí byla klasifikace zemí podle těchto dimenzí provedena i jednotlivě. Pro dovednosti zvládání stresu se ukazuje jako významná blízkost ve zvládání nejistoty (UAI) a maskulinity (MAS) (Redmond, 2000). Pro komunikaci a interakci ve třídě a přizpůsobení se akademickým zvyklostem bývá uváděn jako nejvýznamnější faktor individualismus (IDV) dané kultury a vzdálenost od moci (PDI), (Ward, Bochner, Furnham, 2001 a Průcha, 2010).

Výsledkem klastrové analýzy je žádaný počet klastrů obsahující země podobné si v zadaném parametru/dimenzi. Pro většinu analýz byl nastaven počet na dvě, což umožňuje porovnat dvě dostatečně početné skupiny jedinců mezi sebou – skupinu respondentů ze zemí blízkým naší kultuře a skupinu respondentů ze zemí kulturně vzdálených. Vizualní reprezentací vzdáleností jednotlivých klastrů je dendrogram (Norušis, 2012, s. 370). Na něm je možné graficky přehledně znázornit rozhodnutí o počtu výsledných klastrů. Na Obrázku 8 je znázorněn dendrogram s variantou tří i dvou výsledných klastrů podle čtyř Hofstedeho dimenzí. Varianta více klastrů v našem souboru respondentů teoreticky možná je, ale pro další zpracování a zejména vzájemné porovnání různých parametrů mezi klastry s různou kulturní vzdáleností není kvůli omezenému počtu respondentů v takto vzniklých klastrech pro náš účel příliš vhodná.

KLASTRY - PDI, IDV, UAI, MAS				
Země původu	Klastr1a I	Klastr2	Klastr3	KlastrII
Amerika	1	0	0	0
ČR	1	0	0	0
Finsko	1	0	0	0
Francie	1	0	0	0
Německo	1	0	0	0
Řecko	1	0	0	0
Island	1	0	0	0
Itálie	1	0	0	0
Litva	1	0	0	0

Polsko	1	0	0	0
Španělsko	1	0	0	0
Nizozemí	1	0	0	0
Bangladéš	0	1	0	1
Ghana	0	1	0	1
Čína	0	1	0	1
Indie	0	1	0	1
Indonésie	0	1	0	1
Nigérie	0	1	0	1
Sierra Leone	0	1	0	1
Slovensko	0	1	0	1
Zambie	0	1	0	1
Vietnam	0	1	0	1
Bulharsko	0	0	1	1
Chorvatsko	0	0	1	1
Irák	0	0	1	1
Korea	0	0	1	1
Panama	0	0	1	1
Peru	0	0	1	1
Portugalsko	0	0	1	1
Rumunsko	0	0	1	1
Rusko	0	0	1	1
Saudská Arábie	0	0	1	1
Srbsko	0	0	1	1
Taiwan	0	0	1	1
Turecko	0	0	1	1
Ukrajina	0	0	1	1
Celkem	89	44	118	162

Tabulka 7: Rozdělení zemí do tří klastrů podle hodnot PDI, IDV, UAI a MAS

Obrázek 8: Dendrogram kulturní vzdálenosti zemí a jeho dělení na dva a tři klastry

Jinou z možností rozdělení respondentů do skupin podle národnostní příslušnosti na země kulturně blízké a země kulturně vzdálené na základě skóre v Hofstedeho dimenzích národních kultur je pro pět hlavních dimenzí zobrazeno v Tabulce 8. Přehledně jsou zde znázorněny průměrné skóre v dimenzích národních kultur pro jednotlivé země a vzhledem k nim přiřazen skóre ČR. Z hlediska Vzdálenosti od moci (PDI) a Vyhýbání se nejistotě (UAI) je tak ČR pod průměrem ostatních zemí, z hlediska zbylých dimenzí – Individualismu (IDV), Maskulinitě (MAS) a Dlouhodobé orientaci (LTOWS) naopak mírně nad průměrným skóre. Země lišící se svým průměrným skóre v dané dimenzi od průměrného skóre v ČR o více než jednu směrodatnou odchylku můžeme považovat za země kulturně vzdálené, země blízké jsou svým skóre ve sledované dimenzi národní kultury vzdáleny méně než jednu směrodatnou odchylku od skóre pro ČR. Při dalším zpracování dat budeme vycházet z prvního navrhovaného rozdělení do skupin podle příslušnosti ke klastrům, rozdělených na základě hierarchické klastrové analýzy, protože nám umožňuje rozhodnout i o žádoucím rozdělení nejen na dva ale i na tři klastry (v případě potřeby i na více). ČR se v obou případech rozdělení nachází v prvním klastru.

Dimenze národní kultury	Průměr	Standardní odchylka	ČR	Interval +/- 1 std. odch. od ČR
PDI	68,1	26,2	57	30,8 - 83,2
IDV	40,69	18,26	58	39,74 – 76,26
MAS	44,79	17,65	57	39,35 – 74,65
UAI	78,68	21,43	74	52,57 – 95,43
LTOWS	65,48	16,69	70	55,311 – 86,69

Tabulka 8: Dimenze národních kultur ČR a průměr ostatních zemí

S ohledem na výstupy z nejnovější verze Hofstedeho dotazníku (VSM 08, 2008) je možné zjistit skóre pro některé země v dokonce sedmi dimenzích (podrobně uvedené v příslušné podkapitole teoretické části). Pokud budeme při vyhodnocování dat dodržovat Hofstedem doporučené postupy, můžeme ovšem tyto dimenze v našem souboru respondentů stanovit pouze pro země, z nichž pochází dostatečně velká skupina respondentů, což jsou v našem souboru vedle ČR ještě Rusko, Kazachstán, Ukrajina a Vietnam. Přímé výsledné hodnoty všech sedmi Hofstedeho dimenzí jsou uvedeny v Tabulce 9.

	PDI	IDV	MAS	UAI	LTOWS	IVR	MON
CR	-5,13	37,69	3,59	-5,90	13,08	41,67	3,72
KAZ	11,17	25,67	16,33	-35,50	11,67	62,33	29,50
RUS	13,54	38,40	22,85	-13,68	20,00	48,61	11,46
UKR	-22,06	16,47	-14,41	-17,94	45,29	43,82	-10,00
VIET	33,61	21,39	-3,89	0,56	19,17	18,06	-3,33

Tabulka 9: 7 dimenzí národních kultur vybraných zemí

Hofstede (2008) tyto hodnoty navrhuje ještě zvýšit o vhodně zvolenou konstantu, pro snazší porovnání jednotlivých skupin mezi sebou. Vzhledem k velkému rozptylu výsledných hodnot jsme tuto možnost nevyužili. Vzájemné porovnání jednotlivých zemí podle intenzity té které dimenze nabízí Tabulka 10.

	PDI	IDV	MAS	UAI	LTOWS	IVR	MON
CR	4	2	3	2	4	4	3
KAZ	3	3	2	5	5	1	1
RUS	2	1	1	3	2	2	2
UKR	5	5	5	4	1	3	5
VIET	1	4	4	1	3	5	4

Tabulka 10: Pořadí 7 dimenzí národních kultur vybraných zemí

V porovnání pěti nejvíce zastoupených zemí není ČR ani v jednom případě na úplném extrému, na rozdíl od všech ostatních zemí; ale v dimenzích IDV a UAI je na druhém nejvyšším místě, MAS a MON ve středu rozložení hodnot a PDI, LTOWS a IVR na druhé nejnižší pozici.

Výše uvedené výsledky a porovnání nám mohou poskytnout orientaci v nejširším rámci Hofstedeho rozšířených dimenzí, zařadit respondenty z naší země mezi ostatní nejvíce zastoupené národnosti na českých univerzitách. Pokud bychom však k dalšímu statistickému zpracování přistoupili na základě těchto výstupů, museli bychom vyloučit všechny méně početné národnostní skupiny a celý výzkum by tak byl výrazně ochuzen o rozmanitost kopírující reálné zastoupení národností na VŠ. Proto bude další zpracování vycházet z již uváděné hierarchické klastrové analýzy všech respondentů podle národnostní příslušnosti k zemi původu.

7.1.2 Statistické testování – indukční statistika

Vzhledem k uvedeným cílům výzkum budou v následující podkapitole testovány předpoklady o vztahu mezi uvažovanými výzkumnými proměnnými – budou testovány výzkumné hypotézy o statistické závislosti distribuce sledovaných proměnných na vybraných třídících znacích souboru respondentů, tedy odhalení rozdílné distribuce sledovaných proměnných v jednotlivých skupinách respondentů. Ve fázi testování hypotéz bude nejprve zvolena přijatelná úroveň chyby rozhodování, určena tzv. hladiny významnosti. V našem případě byla zvolena hladina $\alpha = 0,05$; což znamená 5% pravděpodobnost zamítnutí nulové hladiny i v případě že platí (Hendl, 2004).

Před aplikací dalších statistických postupů se používá test pro ověření předpokladu o normálním rozdělení dat. Ke zkoumání průběhu distribuční funkce lze využít buď obecně Kolmogorov-Smirnova testu, nebo Lilieforsovy modifikace pro testování normálního rozložení (Hendl, 2004). V našem výzkumu bude normalita zjišťována Lilieforsovou úpravou Kolmogorov-Smirnova testu a také Shapiro-Wilk testem normality, který má pro menší soubory větší sílu (zvládne jak soubory pod 50 osob tak i soubory až do 2000 respondentů). Každý z těchto testů je citlivý na odlišné odchylky, a proto může ukazovat různé výsledky. Při dostatečné velikosti souboru ale mohou i malé odchylky od normality zapříčinit zamítnutí nulové hypotézy, ačkoli neovlivní celkovou analýzu (Norušis, 2012).

U dvou nezávislých výběrů bude testována významnost rozdílu mezi průměry zkoumaných skupin pomocí dvouvýběrového t-testu, pokud bude rozložení normální anebo alespoň dostatečný počet respondentů (de Vaus, 2002), případně Mann-Whitney U-testem (neparametrický test).

V případě kvantitativních závislých proměnných bude aplikována analýza variance ANOVA. Adekvátnost použití těchto metod bude zajištěna kontrolou nutných předpokladů jejich použití (podle Hendl, 2004):

- nezávislost výběrů
- normalita rozdělení výběrů (jak bylo uvedeno výše, lze ji testovat Lilieforsovou úpravou Kolmogorov-Smirnova testu a také Shapiro-Wilk testem normality)

- shodnost populačních rozptylů (Leveneho test)
- vyvážené třídění – stejný rozsah výběrů (význam této kontroly připomíná Norušis (2012) zejména u souborů s velmi odlišnou vzájemnou velikostí).

Při dostatečném rozsahu výběru lze využít centrální limitní větu, že se zvyšující se velikostí náhodného vzorku se jeho rozložení blíží normálnímu rozložení, tedy, že i pokud distribuce proměnné není normální, lze při velikosti souboru nad cca 100 respondentů využít statistické testy, které předpokládají normální rozložení (de Vaus, 2002). Tam, kde bude zřetelná markantně různá velikost porovnávaných souborů, bude testována před užitím parametrických testů také shoda variance Levenovým testem. V případě porušení těchto předpokladů bude použit test neparametrický - Kruskal – Wallis (Norušis, 2012).

Pro zjištění vzájemných souvislostí mezi proměnnými bude vypočten korelační koeficient. V závislosti na charakteru dat buď Spearmanův (robustnější statistická metoda, odolná proti porušení jejích předpokladů, vhodná pro ne-normální rozložení) nebo Pearsonův (předpokládající normální rozložení).

Výpočty budou provedeny v programu IBM SPSS 20, 21 a 23 (Norušis, 2012).

Testování hypotéz I – jednotlivé kulturní dimenze

01: Jak jednotlivé Hofstedeho dimenze ovlivňují průběh akulturace?

Jak se na základě údajů v odborné literatuře jeví, je průběh akulturace v různých svých aspektech ovlivňován různými faktory. Mezi jedny z nejdůležitějších patří dimenze kulturních hodnot podle Hofstedeho (2008). Vzhledem k opakovaně (např. Ward, Bochner a Furnham, 2001 nebo Průcha 2010) uváděnému vlivu vybraných národních dimenzí na oblast vzdělávání a interakci při vzdělávacím procesu, byla provedena analýza se zaměřením na rozdělení podle těchto dimenzí.

Vyhýbání se nejistotě (UAI)

V rámci posouzení vlivu dimenze Vyhýbání se nejistotě na spokojenost studentů na jejich studijním pobytu byly formulovány a následně testovány hypotézy o Spokojenosti na ČZU, Spokojenosti se změnami spojenými se sojournem a Pocit celkové pohody, kde byly předpokládány rozdíly mezi skupinami blízkými v dimenzi UAI naší (hostitelské) kultuře a skupinami v této dimenzi vzdálenějšími.

Jedním z nejčastěji uváděných ukazatelů ve vztahu ke vzdělávání je Vyhýbání se nejistotě (UAI), které je typické pro země Latinské Ameriky a Východní Evropy. Například Rienties, Luchoomun a Tempelaar (2014) v tomto ohledu jmenované země charakterizují paradigmatem vzdělávání zaměřeným na učitele (v protikladu k paradigmatu zaměřenému na studenta, které lze nalézt například v Británii nebo Nizozemí).

Při klastrové analýze bylo pracováno s údaji od respondentů ze 36 zemí (tj. údaje od 14 zemí – 28% - nebyly kompletní a byly proto vyřazeny z dalšího zpracování). V rámci našeho souboru respondentů se hodnotami UAI České republiky nejvíce blíží Itálie, Chorvatsko a Saúdská Arábie, do společného klastru pak spadá například také Rusko, Polsko, Ukrajina a další. Podrobněji viz Dendrogram UAI a Zastoupení zemí v klastrech UAI v Příloze 3. V klastru vzdálených zemí jsou například Nizozemí, Spojené státy, ale i Vietnam nebo Slovensko. V klastru zemí bližších ČR je celkem 187 studentů, ve druhém 64 osob.

Země byly rozděleny na dva klastry na základě hierarchické klastrové analýzy, byli vyloučeni studenti původem z ČR a s nekompletními údaji v příslušných proměnných. Poté bylo přistoupeno ke statistickému testování příslušných hypotéz.

H1: *Změny ve spokojenosti během sojournu na ČZU budou souviset s dimenzí Vyhýbání se nejistotě.*

H2: *Pocit celkové pohody se bude lišit v závislosti na dimenzi Vyhýbání se nejistotě.*

H3: *Spokojenost na ČZU se bude lišit v závislosti na dimenzi Vyhýbání se nejistotě.*

H1₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Spokojenost se změnami během sojournu na ČZU mezi dvěma klastry podle dimenze Vyhýbání se nejistotě.

Vzhledem k menšímu počtu respondentů v druhém klastru a významnému rozdílu velikostí obou skupin jsme nemohli předpokládat normální rozložení, a proto bylo k testování využito neparametrických testů. Na základě Mann-Whitney U testu je na dané hladině významnosti 0,05 **možné zamítnout nulovou hypotézu o shodě v oblasti Spokojenosti s průběhem změn během sojournu na ČZU** (sig. = 0,044).

Můžeme tedy uzavřít, že respondenti, kteří mají výrazně jinou potřebu vyhýbat se nejistotě, než je obvyklé v ČR, jsou méně spokojeni se změnami, které byly spojeny s jejich pobytem na ČZU.

H2₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Pocit celkové pohody mezi dvěma klastry podle dimenze Vyhýbání se nejistotě.

Na základě výsledků Mann-Whitney U testu byla na hladině významnosti 0,05 **zamítnuta nulová hypotéza H2₀** (sig. = 0,020) **o shodě rozložení v proměnné Pocit celkové pohody.**

Z výše uvedených výsledků je tedy možno říci, že pocit celkové pohody je vyšší u skupiny respondentů, kteří jsou v dimenzi Vyhýbání se nejistotě blíže průměrnému skóre, které v této dimenzi získala ČR.

H3₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Spokojenost na ČZU mezi dvěma klastry podle dimenze Vyhýbání se nejistotě.

V oblasti Spokojenosti na ČZU nebyl na základě výsledků Mann-Whitney U testu na dané hladině významnosti 0,05 prokázán statisticky významný rozdíl (sig. 0,074). **Nulovou hypotézu H3₀ tedy nelze zamítnout**, ačkoli s ohledem na poměrně značně rozdílné průměrné hodnoty (průměr 41,69 vs. 52,43) spokojenosti je zde možné hovořit o obdobném trendu. Podrobněji je výsledek testování znázorněn v Příloze 3.

V rámci testování hypotéz o vlivu dimenze Vyhýbání se nejistotě na spokojenost studentů a průběh jejich studijního pobytu se zdá nejvýznamnější, že vyšší spokojenost projevují studenti ze zemí kulturně bližších ČR v této dimenzi.

Vzdálenost od moci (PDI)

PDI – vzdálenost od moci bývá uváděna jako dimenze národní kultury, která významně ovlivňuje to, jak lidé v různých zemích přistupují k autoritám, ať už v pracovním nebo ve vzdělávacím prostředí. To, že tato dimenze národní kultury významně ovlivňuje způsob komunikace mezi studenty a vyučujícími, ve svých studiích uvádějí například Rienties, Luchoomun a Tempelaar (2014), nebo Ward, Bochner a Furnham (2001). Ve vztahu k těmto předpokladům byly testovány následující hypotézy o změně v akademickém výkonu, spokojenosti na ČZU a vnímané vlastní účinnosti.

H1₀: *Změna v akademickém výkonu bude ovlivněna dimenzí Vzdálenost od moci.*

H2₀: *Spokojenost na ČZU bude ovlivněna dimenzí Vzdálenost od moci.*

H3₀: *Self-efficacy bude ovlivněna dimenzí Vzdálenost od moci.*

H1₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Změna v akademickém výkonu mezi dvěma klastry podle dimenze Vzdálenost od moci.

V klastru zemí, které jsou hodnotami PDI blízké hodnotám PDI České republiky se nachází celkem 172 studentů, v klastru vzdáleném celkem 109 studentů. Do klastrové analýzy bylo zahrnuto 74% zemí, 26% (13 zemí) bylo pro nekompletní údaje vyřazeno z analýzy.

V nejbližším klastru vzhledem k ČR je Španělsko, Řecko, Itálie, Korea, Zambie a Taiwan; do širšího blízkého klastru patří dále například Německo, Francie, Polsko, Kazachstán a Vietnam. Do opačného klastru spadá například Čína, Rusko, Ukrajina, Srbsko a Slovensko. Podrobné rozdělení všech zemí v Příloze 3.

Rozložení hodnot v proměnné Změna v akademickém výkonu v závislosti na příslušnosti k jednomu ze dvou klastrů podle PDI bylo vzhledem k menšímu počtu platných vstupních dat od respondentů (108 platných odpovědí na dané škále) testováno neparametrickým testem. Na základě provedení porovnání dvou nezávislých výběrů pomocí Mann-Whitney U testu **byla nulová hypotéza H_{10} zamítnuta** na hladině významnosti 0,05 (sig. = 0,028). Podrobněji je výsledek zachycen v Příloze 3.

S přihlédnutím k výše uvedeným výsledkům tedy můžeme říci, že skupiny respondentů, které mají různý postoj k udržování vzdálenosti od moci, vykazují také různou změnu v akademickém výkonu během svého sojournu. A že zřejmě tato dimenze národní kultury na jejich výkon má vliv, nebo alespoň na jeho subjektivní hodnocení.

H_{20} : Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Spokojenost na ČZU mezi dvěma klastry podle dimenze Vzdálenost od moci.

Dále byla v tomto okruhu ve vztahu k Vzdálenosti od moci sledována proměnná Spokojenost na ČZU. Vzhledem k počtu platných odpovědí na příslušných škálách (108) byl zvolen neparametrický test k testování hypotézy H_{20} . Na základě provedení porovnání dvou nezávislých výběrů pomocí Mann-Whitney U testu **nebyla nulová hypotéza H_{20} zamítnuta** na hladině významnosti 0,05 (sig. = 0,862). Distribuce proměnné se v obou kategoriích PDI statisticky významně neliší. Průměrná hodnota je 55 vs. 54, i když rozložení hodnot je podle grafického znázornění zjevně odlišné, v prvním klastru se vyskytuje zřetelně více extrémních hodnocení než v druhé skupině. Podrobněji je výsledek zobrazen v Příloze 3.

H_{30} : Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Self-efficacy mezi dvěma klastry podle dimenze Vzdálenost od moci.

Vzhledem k významnému odchýlení distribuce od normálního rozložení, které je patrné jak na grafickém znázornění distribuce hodnot, tak z výsledků testů normality

(sig. = 0,000 u obou testů normality, viz Tabulka 11) bylo přistoupeno k použití neparametrického testu pro dva nezávislé soubory, Mann-Whitney U testu.

Test normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
SE	0,160	222	0,000	0,807	222	0,000

a. Lilliefors Significance Correction

Tabulka 11: Test normality pro PDI H3₀

Na základě neparametrického testování pomocí Mann-Whitney U testu je možné nulovou hypotézu **H3₀ o shodě průměrů zamítnout** na hladině významnosti 0,01 (sig. = 0,006), v Příloze 3. Zdá se tedy, že vnímaná vlastní účinnost je u respondentů lišících se v hodnotě Vzdálenost od moci statisticky významně odlišná.

Výše uvedené výsledky svědčí pro rozdíly u skupin respondentů s odlišným PDI, které se mohou promítat do průběhu sojournu, ať už z hlediska změn ve výkonu během sojournu nebo z hlediska vnímání vlastního potenciálu ke zvládnutí problémů. Určité rozdíly byly zachyceny i v oblasti spokojenosti s průběhem sojournu, ale jejich velikost není statisticky významná.

Individualismus a kolektivismus (IDV)

Mezi další dimenze, které významně ovlivňují komunikaci, a interakci ve třídě patří individualismus-kolektivismus. V nejširším smyslu studenti z individualistických kultur pravděpodobně spíše vyniknou ve třídě, budou klást otázky, debatovat, jsou často soutěživí. Naproti tomu, studenti z kolektivistické kultury jsou častěji motivováni k tomu, aby „zapadli“, spíše nebudou verbálně aktivní a nebudou na sebe chtít přitáhnout pozornost (Ward, Bochner a Furnham, 2001). Obdobně Průcha (2010) uvádí, že ve školách kolektivistické kultury je důležité především zachovat harmonii a vyvarovat se konfliktům nebo konfrontacím, učitel se studenty zachází jako se členy skupiny. V individualistické kultuře předpokládají studenti, že s nimi bude zacházeno jako se samostatnými jednotlivci, diskuse a konfrontace je považována za normální. Pro českou školní komunikaci je typické, že má některé rysy blízké oběma uvedeným pólům, je poměrně demokratická, studenti mají prostor pro vyjádření svých postojů, ale

zachovávají určitý řád a formálnost v jednání s učiteli. V této souvislosti byly testovány následující hypotézy:

H1: *Změna ve spokojenosti během sojournu na ČZU bude ovlivněna dimenzí Individualismus-kolektivismus.*

H2: *Well-being* bude ovlivněn dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H3: *Změna v akademickém výkonu* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H4: Oblast *Obtíží se sociálními kontakty* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H5: Oblast *Obtíží s prací* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H6: Oblast *Obtíží se vzděláním* bude ovlivněna dimenzí *Individualismus-kolektivismus*.

H10: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Změny ve spokojenosti během sojournu na ČZU mezi dvěma klastry podle dimenze Individualismus-kolektivismus.

V klastru zemí, které jsou hodnotami IDV blízké hodnotám IDV České republiky se nachází 98 studentů, v klastru vzdáleném 183 studentů. Do klastrové analýzy bylo zahrnuto 37 (74%) zemí, 26% (13 zemí) bylo pro nekompletní údaje vyřazeno z analýzy.

V nejbližším klastru vzhledem k ČR je Polsko, Litva, Finsko a Island; do širšího blízkého klastru patří dále například Slovensko, Španělsko nebo Německo. Do opačného klastru spadá například Rusko, Ukrajina, Vietnam, Čína. Podrobné rozdělení všech zemí v Příloze 3.

Vzhledem k nižšímu počtu respondentů (108), kteří poskytli platné odpovědi na příslušných škálách, byla tato hypotéza testována neparametrickým testem. Na základě testování Mann-Whitney U testem je **nulová hypotéza na hladině významnosti 0,05 zamítnuta** (sig. = 0,016).

Zdá se tedy, že skupiny respondentů kulturně blízké a kulturně vzdálené na základě dimenze IDV se vzájemně liší v tom, jak se proměňovala jejich spokojenost se sojournem na ČZU.

H2₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Well-being mezi dvěma klastry podle dimenze Individualismus-kolektivismus.

T-test IDV H2 - testování										
	Leveneho test		T- test							
	F	Sig.	t	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	Std. Odch.	95% interval spolehlivosti		
								spodní	horní	
WB	Shoda variancí	0,176	0,675	-1,653	238	0,100	-1,697	1,027	-3,720	0,325
	Rozdílné variance			-1,706	104,062	0,091	-1,697	0,995	-3,671	0,276

Tabulka 12: IDV H2₀ T-test

Na základě výsledků parametrického testu t-test pro dva nezávislé soubory, který byl zvolen na vzhledem k velikosti souboru (238 respondentů), **nulová hypotéza na hladině významnosti 0,05 přijata** (sig. = 0,091), viz Tabulka 12 (popisná statistika v Tabulce 35, v Příloze 3)

Zdá se tedy, že skupiny respondentů lišících se podle dimenze Individualismus-kolektivismus nemají mezi sebou významné rozdíly ve vnímané osobní pohodě.

H3₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v rozložení proměnné Změna akademického výkonu mezi dvěma klastry podle dimenze Individualismus-kolektivismus.

Na základě výsledků Mann-Whitney U testu, voleného vzhledem k menšímu počtu respondentů, je **nulová hypotéza na hladině významnosti 0,05 zamítnuta** (sig. = 0,005). Podrobnější výstupy jsou v Příloze 3.

Kulturní dimenze IDV patrně souvisí se změnami v akademickém výkonu dotčených studentů.

H4₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Individualismus-kolektivismus v oblasti Obtíží se sociálními kontakty.

Na základě výsledků t-testu, voleného vzhledem k počtu respondentů (238), **nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 zamítáme** (sig. = 0,016), viz Tabulka 13 (popisná statistika v Tabulce 36, v Příloze 3).

Předpokládáme tedy, že existuje významný rozdíl mezi skupinou respondentů z více individualistických zemí oproti skupině z více kolektivistických zemí v oblasti navazování a udržování sociálních kontaktů.

H5₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Individualismus-kolektivismus v oblasti Obtíží s prací.

Na základě výsledků t-testu **nulovou hypotézu na hladině významnosti 0,05 zamítáme** (sig. = 0,024), viz Tabulka 13 (popisná statistika v Tabulce 36, v Příloze 3).

Můžeme tedy konstatovat, že u skupiny respondentů z kolektivistických zemí byl oproti skupině respondentů z individualističtějších zemí prokázán statisticky významně odlišný výskyt obtíží s přístupem k práci.

H6₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Individualismus-kolektivismus v oblasti Obtíží se vzděláním.

Na základě výsledků t-testu **zamítáme nulovou hypotézu** na hladině významnosti 0,05 (sig. = 0,034), viz Tabulka 13 (popisná statistika v Tabulce 36, v Příloze 3).

Můžeme tedy konstatovat, že u skupiny respondentů ze zemí více individualistických je oproti respondentům ze zemí více kolektivistických statisticky významný rozdíl v oblasti obtíží se vzděláním.

T- test IDV - testování									
	Leveneho test		T- test IDV H4, H5, H6						
	F	Sig.	t	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	Std. odchylka	95% interval spolehlivosti	
								spodní	horní
Sociální	0,228	0,633	2,437	240	0,016	0,391	0,160	0,075	0,707
			2,370	93,930	0,020	0,391	0,165	0,063	0,719
Vzdělání	5,902	0,016	2,137	240	0,034	0,335	0,157	0,026	0,643
			2,424	124,656	0,017	0,335	0,138	0,061	0,608
Práce	0,911	0,341	2,272	239	0,024	0,362	0,159	0,048	0,677
			2,481	115,599	0,015	0,362	0,146	0,073	0,652

Tabulka 13: T-test IDV H4,H5,H6

Skupiny respondentů kulturně blízkých a kulturně vzdálených na základě dimenze IDV se vzájemně liší v tom, jak se proměňovala jejich spokojenost se sojournem na ČZU, nemají mezi sebou významné rozdíly ve vnímané osobní pohodě, liší se ve změnách v akademickém výkonu, existuje mezi nimi významný rozdíl v oblasti navazování a udržování sociálních kontaktů, byl prokázán významně odlišný výskyt obtíží v oblasti přístupu k práci a vzdělání.

Maskulinita (MAS)

S ohledem na další z dimenzí, Maskulinitu vs. feminitu, ve vztahu k oblasti vzdělávání můžeme podle Rienties, Luchoomun a Tempelaar (2014) očekávat, že ve vysoce maskulinních zemích (Německo, Japonsko) je vzdělávání charakteristické soutěživostí, otevřeným bojem o excelování, považování toho nejlepšího za normu a jakékoli selhání je vnímáno jako katastrofa. V zemích s vyšší mírou feminity (Severní Evropa, Nizozemí) je naopak normou průměr, excelence je zde něčím, co si jedinec nechá spíše pro sebe a selhání se bere jako ponaučení pro příště. V rámci testování hypotéz byly formulovány následující hypotézy:

H1: *Obtíže se vzděláním* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H2: *Obtíže s prací* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H3: *Obtíže se sociálními kontakty* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H4: *Změny spokojenosti během sojournu* jsou ovlivněny příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H5: Rozdíly ve *Well-beingu* souvisí s příslušností ke klastru podle dimenze *Maskulinita*.

H10: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Maskulinita v oblasti Obtíží se vzděláním.

Klastrová analýza byla provedena na základě analýzy 36 zemí (72%), 14 zemí bylo vyřazeno pro nekompletní údaje. V klastru blízkém hodnotami MAS hodnotám České republiky se nachází 80 studentů, ve vzdáleném klastru 171 osob. Ze zemí je nám v těchto hodnotách nejbližší Řecko, Bangladéš a Indie, dále do stejného klastru spadá například Itálie, Německo, Polsko. Do vzdáleného klastru patří například Vietnam, Korea, Rumunsko, Francie, Rusko nebo Ukrajina (podrobně jsou klastry a dendrogram uvedeny v Příloze 3).

Na základě výsledků testování pomocí t-testu (volen vzhledem k dostatečně vysokému počtu respondentů, 210 osob) **nulovou hypotézu H10 na hladině významnosti 0,05 zamítáme** (sig. = 0,034), podrobně viz Tabulka 14 (popisná statistika k testu Tabulka 37, v Příloze).

T-test MAS H1,2,3 – testování hypotéz									
	Leveneho test		T-test						
	F	Sig.	T	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	Std. odchylka	95% interval spolehlivosti	
								spodní	horní
Sociální	0,715	0,399	-2,426	210	0,016	-0,466	0,192	-0,844	-0,087
			-2,455	61,527	0,017	-0,466	0,190	-0,845	-0,086
Vzdělání	0,027	0,869	-2,133	210	0,034	-0,388	0,182	-0,746	-0,029
			-2,131	60,612	0,037	-0,388	0,182	-0,751	-0,024
Prace	0,161	0,688	-1,357	210	0,176	-0,248	0,183	-0,608	0,112
			-1,345	60,015	0,184	-0,248	0,184	-0,617	0,121

Tabulka 14: T-test MAS H1,H2,H3

Můžeme tedy konstatovat, že mezi respondenty z více maskulinních zemí je oproti respondentům ze zemí s nízkou maskulinitou statisticky významný rozdíl v obtížích se vzděláváním.

H2₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Maskulinita v oblasti Obtíží s prací.

Na základě výsledků testování pomocí t-testu (210 respondentů) **nulovou hypotézu H2₀ na hladině významnosti 0,05 přijímáme** (sig. = 0,176), viz Tabulka 14.

Zdá se tedy, že je možné říci, že mezi respondenty z více a méně maskulinních zemí není významný rozdíl v oblasti obtíží s prací.

H3₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Maskulinita v oblasti Obtíží se sociálními kontakty.

Na základě výsledků testování pomocí t-testu (210 respondentů) **nulovou hypotézu H3₀ zamítáme** na hladině významnosti 0,05 (sig. = 0,016), viz Tabulka 14.

Je tedy možné konstatovat, že mezi respondenty ze zemí s vyšší a s nižší mírou maskulinity je statisticky významný rozdíl v oblasti navazování a udržení sociálních kontaktů.

H4₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Maskulinita v oblasti Změny spokojenosti během sojournu.

Na základě výsledků neparametrického Mann-Whitney U testu, volen pro nižší počet validně vyplněných škál (97), **nulovou hypotézu H4₀ na hladině významnosti 0,05 přijímáme** (sig. = 0,074).

Zdá se tedy, že mezi respondenty ze zemí s vyšší mírou maskulinity a respondenty ze zemí s nižší mírou maskulinity není statisticky významný rozdíl ve změnách spokojenosti během sojournu na ČZU.

H5₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi klastry rozdělenými podle dimenze Maskulinita v oblasti Well-beingu.

Na základě výsledků parametrického t-testu (209 respondentů v obou podskupinách; kvůli nestejně velikosti podskupin – 41 a 170 respondentů, byl proveden Leveneho test shody variance, ten ale nesvědčí pro zamítnutí nulové hypotézy o shodě: sig. = 0,796) **nulovou hypotézu H5₀ zamítáme** na hladině významnosti 0,05 (sig. = 0,024). Podrobněji viz Tabulka 15 (a popisná statistika v Tabulce 38, v Příloze 3).

T-test – H5 - testování									
	Leveneho test		T-test						
	F	Sig.	t	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	Std. odchylka	95% interval spolehlivosti	
								spodní	horní
WB	0,067	0,796	-	209	0,024	-2,630	1,159	-4,915	-0,345
			2,269						
			-	58,114	0,033	-2,630	1,206	-5,044	-0,216
			2,181						

Tabulka 15: T-test MAS H5

Můžeme tedy konstatovat, že mezi respondenty ze zemí s vyšší úrovní maskulinity a respondenty ze zemí s nižší úrovní maskulinity existuje statisticky významný rozdíl v subjektivním hodnocení osobní pohody.

Z výše uvedených výsledků je zřejmé, že mezi respondenty ze zemí s vyšší mírou maskulinity než v ČR je oproti respondentům ze zemí v této dimenzi kulturně bližších významný rozdíl v oblasti obtíží se vzděláváním (ale ne s prací), se sociálními kontakty a s celkovou vnímanou osobní pohodou.

Souhrn výsledků v rámci O1: *Jak jednotlivé Hofstedeho dimenze ovlivňují průběh akulturace?*

UAI: Tato dimenze zřejmě ovlivňuje vývoj spokojenosti v průběhu sojournu i pocit celkové pohody; zdá se, že vyšší spokojenost projevují studenti ze zemí kulturně bližších ČR v této dimenzi.

PDI: Výsledky svědčí pro rozdíly u skupin respondentů s odlišným PDI, které se mohou promítat do průběhu sojournu, ať už z hlediska změn ve výkonu během sojournu nebo z hlediska vnímání vlastního potenciálu ke zvládnutí problémů. Určité rozdíly byly

zachyceny i v oblasti spokojenosti s průběhem sojournu, ale jejich velikost není statisticky významná.

IDV: Skupiny respondentů kulturně blízkých a kulturně vzdálených na základě dimenze IDV se vzájemně liší v tom, jak se proměňovala jejich spokojenost se sojournem na ČZU, nemají mezi sebou významné rozdíly ve vnímané osobní pohodě, liší se ve změnách v akademickém výkonu, existuje mezi nimi významný rozdíl v oblasti navazování a udržování sociálních kontaktů, byl prokázán významně odlišný výskyt obtíží v oblasti přístupu k práci a vzdělání.

MAS: Z výše uvedených výsledků je zřejmé, že mezi respondenty ze zemí s vyšší mírou maskulinity než v ČR je oproti respondentům ze zemí v této dimenzi kulturně bližších významný rozdíl v oblasti obtíží se vzdáváním (ale ne s prací), se sociálními kontakty a s celkovou vnímanou osobní pohodou.

Závěrem lze tedy shrnout, že každá ze sledovaných kulturních dimenzí má na průběh akulturace určitý vliv. Ve sledovaném souboru respondentů se s ohledem na cíle našeho výzkumu ukázal být jako velmi významný zejména Individualismus – kolektivismus (ovlivňuje spokojenost, akademický výkon, sociální kontakty, obtíže s prací a se vzdáváním), ale v mnoha ohledech je třeba brát v potaz také vliv dimenze Maskulinita – feminita země původu, která se promítá do okruhů úzce souvisejících se sledovanými cíli (má vliv na obtíže se vzdáváním, se sociálními kontakty a celkovou osobní pohodou). Dimenze Vzdálenost od moci se zřejmě podílí na změnách výkonu a vnímané osobní účinnosti, zatímco dimenze Vyhýbání se nejistotě hraje roli ve spokojenosti a celkové pohodě respondentů.

Testování hypotéz II – celková kulturní vzdálenost

Mezi hlavní faktory, které ovlivňují průběh akulturace, je obvykle řazena kulturní vzdálenost mezi kulturou původu a kulturou hostitelskou. V této práci je daná vzdálenost hodnocena na základě Hofstedeho dimenzí národních hodnot. V předchozí kapitole byly chápány jako určující pro vymezení vzdáleností vždy jednotlivé Hofstedeho dimenze samostatně, pro určité analyzované parametry. Následující hypotézy se zabývají vlivem celkové kulturní vzdálenosti národností a zemí zkoumaných respondentů na průběh adaptačního procesu z různých aspektů. Celková kulturní vzdálenost byla vymezena opět pomocí hierarchické klastrové analýzy, za využití čtyř původních Hofstedeho dimenzí (PDI, UAI, IDV a MAS) najednou.

O2: Jakou roli hraje při rozlišování adaptačních průběhů kulturní vzdálenost hostitelské a domácí kultury?

S ohledem na průběh procesu adaptace na novou kulturu se blíže zaměříme na jeho ovlivnění kulturní vzdáleností mezi zemí původu a zemí hostitelskou. Budou proto testovány následující hypotézy:

H1: Kulturní vzdálenost ovlivní schopnost vyrovnat se s akulturačním stresem.

H2: Kulturní vzdálenost ovlivní míru vybraných interkulturních kompetencí.

Stres spojený s adaptací na novou kulturu může podle své intenzity významně ovlivňovat průběh procesu akulturace. Zdá se rozumné, brát při hodnocení jeho míry v konkrétních případech v potaz právě kulturní vzdálenost obou dotčených kultur.

H1₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl ve vyrovnání se s akulturačním stresem v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu.

Na základě výsledků testování hypotézy H1₀ pomocí neparametrického (kvůli nízkému počtu platných škál - pouze 97 platně vyplněných) testu Kruskal-Wallis pro nezávislé soubory **můžeme na dané hladině významnosti 0,05 nulovou hypotézu H1₀ zamítnout** a říci tedy, že míra stresu je statisticky významně různá v kategoriích utvořených na základě kulturních vzdáleností (sig. = 0,018) (podrobněji viz Příloha 4). Z toho tedy plyne, že respondenti z kulturně vzdálenějších zemí zažívají vyšší úroveň stresu během akulturace, než respondenti z kulturně bližších zemí.

Je zřejmé, že u sojournerů z kulturně vzdálených zemí bude tato zvýšená míra stresu během akulturace bude doprovázena dalšími faktory, které mají vliv na průběh adaptace. Vztah kulturní vzdálenosti k tzv. interkulturním kompetencím je testován v následující hypotéze H2.

H2₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl ve vybraných interkulturních kompetencích v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu.

ANOVA – H2					
	Suma čtverců	df	Průměr čtverců	F	Sig.
Přátelé z ČR	38,743	1	38,743	20,431	0,000
	472,173	249	1,896		
	510,916	250			
Obtíže s jazykem	6,099	1	6,099	4,200	0,041
	361,551	249	1,452		
	367,649	250			
Společenské akce s Čechy	21,898	1	21,898	14,811	0,000
	368,134	249	1,478		
	390,032	250			

Tabulka 16: ANOVA k H2

Na základě výstupů z analýzy variance – ANOVA můžeme na hladině významnosti 0,05 **zamítnout nulovou hypotézu H2₀**. Respondenti ze zemí kulturně bližších ČR statisticky významně častěji uvádějí menší obtíže s jazykem, s navazováním přátelských vztahů v ČR a snáze se účastí na společenských akcích s lidmi z hostitelské kultury (viz Tabulka 16 a Tabulka 39, v Příloze 4).

Je tedy možné konstatovat, že kulturní vzdálenost země původu od země hostitelské má významný vliv jak na způsob vyrovnání se s akulturačním stresem, tak na vytváření a prohlubování kulturních kompetencí, které mají obvykle potenciál pomáhat zvládat stres, nejen během sojournu.

O3: Co ovlivňuje subjektivní well-being v průběhu procesu akulturace?

Well-being je jednak možné chápat jako pozitivní metu, žádoucí cíl dobře probíhajícího procesu akulturace a zároveň jej můžeme uvažovat jako vstupní proměnnou, která ovlivňuje průběh tohoto procesu.

Třetí výzkumná otázka se zabývá oblastí subjektivního well-beingu, jeho ovlivnění procesem adaptace na nové kulturní prostředí, zejména s ohledem na preferované akulturační strategie, kulturní vzdálenost hostitelské a domovské kultury a také míru vnímané vlastní účinnosti – self-efficacy. Budou testovány následující hypotézy:

H3: V závislosti na akulturační strategii bude zachycena různá míra subjektivního well-beingu.

H4: U studentů ze zemí s kulturou blízkou hostitelské bude zachycena vyšší míra well-beingu.

H5: Míra pocitu celkové pohody je rozdílná mezi klastry kulturní vzdálenosti respondentů.

H6: Úroveň well-beingu je rozdílná mezi různými zeměmi původu respondentů.

H7: U studentů s vyšší úrovní self-efficacy bude zachycena vyšší úroveň well-beingu.

H8: Self-efficacy se statisticky významně liší mezi skupinou zahraničních studentů a studentů z České republiky.

H9: Míra self-efficacy zahraničních studentů je srovnatelná s mírou self-efficacy zjištěné u obecné německé populace.

Preference určitých konkrétních akulturačních strategií (Integrace, Separace, Asimilace a Marginalizace) je obvykle dávána do souvislosti s výsledky adaptačního procesu. Z hlediska vztahu upřednostňované strategie na kladně nebo záporně vnímané adaptování se je zkoumán její vliv na well-being jako takový.

H3₀: Neexistuje statisticky významný vztah mezi úrovní subjektivního well-beingu ve vztahu k preferované akulturační strategii.

KORELACE H3								
		Integr.	Separ.	Asim.	Marginal.	Pocit celkové pohody	WB	STRES
Spearmanovo rho	Korel. koef.	1,000	0,049	-0,006	-0,167**	-0,039	0,097	-0,075
	Integrace							
	Sig. (2-str.)	.	0,385	0,922	0,003	0,663	0,086	0,406
	N	319	319	319	318	125	317	125
	Korel. koef.	0,049	1,000	-0,008	0,183**	0,022	0,166**	0,107
	Separace							
	Sig. (2-str.)	0,385	.	0,894	0,001	0,809	0,003	0,236
	N	319	319	319	318	125	317	125
	Korel. koef.	-0,006	-0,008	1,000	0,511**	-0,074	-0,081	-0,012
	Asimilace							
	Sig. (2-str.)	,922	0,894	.	0,000	0,414	0,148	0,898
	N	319	319	319	318	125	317	125
Korel. koef.	-0,167**	0,183**	0,511**	1,000	0,145	0,055	-0,033	
Marginaliz.								
Sig. (2-str.)	0,003	0,001	0,000	.	0,106	0,330	0,711	
N	318	318	318	318	125	316	125	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tabulka 17: Spearmanova korelace O3 - H3

Na základě provedené Spearmanovy korelační analýzy mezi mírou preference každé ze čtyř akulturačních strategií (Integrace, Separace, Asimilace a Marginalizace) a mírou well-beingu, stresu a pocitu dobré pohody lze říci, že:

U skupiny respondentů, kteří považují na nejdůležitější udržovat skupinu přátel z jejich vlastní kultury – tzv. strategie Separace, se prokázala statisticky významně vyšší míra subjektivního well-beingu (sig. = 0,166).

Na rozdíl od této skupiny nebyl podobný významný vztah prokázán u skupin studentů preferujících ostatní akulturační strategie. Pouze u integrační strategie se objevuje určitý, i když statisticky nevýznamný vztah také s vyšší mírou well-beingu (sig. 0,086). Ostatní akulturační strategie nekorelují významně ani s úrovní well-beingu ani s úrovní stresu nebo s celkovým pocitem dobré pohody.

H3₀ na hladině významnosti 0,01 zamítáme. Míra preference akulturační strategie separace statisticky významně souvisí s mírou subjektivního well-beingu.

Je možné předpokládat, že skupina respondentů, pro které je důležité udržovat kontakt se svými krajany, v rámci svého pobytu pak také využívá tuto sociální oporu, která jim pomáhá lépe zvládat překážky a akulturační stres, ve větší míře, než je tomu u ostatních respondentů, kteří preferují jiné akulturační strategie a jejich subjektivně vnímaný well-being je u nich proto vyšší.

Well-being je ovlivňován mnoha faktory v různé míře. Vzhledem k našemu zájmu o průběh akulturace ve vztahu k well-beingu tak přirozeně vystupuje do popředí faktor kulturní vzdálenosti země původu sojournera.

H4₀: Úroveň well-beingu není statisticky významně rozdílná vzhledem ke kulturní vzdálenosti země původu respondentů.

Na základě výsledků z testování pomocí Kruskal-Wallisova neparametrického testu byla **nulová hypotéza H4₀ na dané hladině významnosti zamítnuta** (sig. = 0,026). Míra well-beingu se liší v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu respondenta od kultury hostitelské (Klastr 1). U studentů ze zemí vzdálenějších naší kultuře podle rozdělení do tří klastrů na základě Hofstedeho dimenzí byl prokázána statisticky významně nižší míra subjektivního well-beingu, než u skupiny studentů kulturně bližších (podrobněji viz Příloha 5).

Mimo well-beingu (zjišťovaného standardizovanou metodou) můžeme ve vztahu k procesu akulturace zkoumat také to, jak respondenti pocítují pohodu (ad hoc vytvořenou škálou pocitu celkové pohody). Předpokládáme, že kulturní blízkost nebo vzdálenost hostitelské země bude mít na tento faktor určitý vliv.

H5₀: Míra pocitu celkové pohody není statisticky významně rozdílná napříč klastry kulturní vzdálenosti respondentů.

Na základě výsledků z testování pomocí Kruskal-Wallisova neparametrického testu byla **nulová hypotéza H5₀ na dané hladině významnosti zamítnuta** (sig. = 0,009). Můžeme tedy konstatovat, že míra pocitu celkové pohody se liší v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu respondenta (podrobněji k výsledkům viz Příloha 5).

Kromě rozlišení zemí na klastry podle kulturní vzdálenosti domovských zemí sojournerů, lze sledovat úroveň well-beingu napříč všemi zeměmi původu respondentů výběrového souboru a zaměřit se na možné rozdíly.

H60: Úroveň well-beingu není statisticky významně rozdílná mezi různými zeměmi původu respondentů.

Rozdíly v míře well-beingu nalezneme i napříč kategoriemi jednotlivých národů, na základě výsledků testování Kruskal-Wallisovým testem (sig. = 0,039) můžeme **zamítnout na dané hladině významnosti nulovou hypotézu H60** o shodě průměrů napříč kategorií národní příslušnost respondentů, viz Příloha 5. A lze tedy konstatovat, že well-being se významně liší napříč jednotlivými zeměmi původu.

Obecně se hovoří o vlivu self-efficacy na tvorbu optimistických postojů a korelaci s kvalitou života (např. Hoskovcová, 2006). Její vliv na míru well-beingu sojournerů v procesu adaptace na nové kulturní prostředí zkoumá následující hypotéza.

H70: Neexistuje statisticky významná závislost mezi mírou self-efficacy a mírou well-beingu.

Korelace SE a WB			
		SE	WB
SE	Korelační koeficient	1,000	0,477**
	Sig. (dvoustr.)	.	0,000
	N	261	260
Spearmanovo rho	Korelační koeficient	0,477**	1,000
	Sig. (dvoustr.)	0,000	.
	N	260	317

** . Korelace je významná na hladině 0.01 (dvoustr.).

Tabulka 18: Spearmanova korelace SE a WB

Míra well-beingu a míra self-efficacy spolu statisticky významně pozitivně korelují. Korelace je významná na hladině významnosti 0,01. **Nulová hypotéza H70 je na hladině významnosti 0,05 zamítnuta** a přijímáme hypotézu alternativní. Můžeme tedy zřejmě očekávat vztah mezi self-efficacy a well-beingem.

Self-efficacy je podle dostupných výzkumů u populace respondentů z ČR odlišná například od obecné německé populace (Lukeš, 2005). Byly nalezeny i rozdíly v míře self-efficacy u skupin studentů z vysokých školy i jen mírně odlišného zaměření. S ohledem na tyto výstupy bude provedeno porovnání průměrné self-efficacy výběrového souboru (v Tabulce 19 je uvedena deskriptivní statistika proměnné SE) s českými studenty VŠE a ČZU (které se od sebe vzájemně liší – viz Chýlová a Natovová, 2013) a obecné německé populace (Schwarzer, 1999) pomocí jednovýběrového t-testu.

H80: Míra self-efficacy u skupiny zahraničních studentů se statisticky významně neliší od studentů z České republiky.

Jednovýběrový T-Test – popisná statistika				
	N	Průměr	Std. odchylka	Std. chyba
SE	204	29,65	6,074	0,425

Tabulka 19: SE – T-test popisná statistika

Na základě výsledků jednovýběrového t-testu **můžeme nulovou hypotézu H80 na dané hladině významnosti zamítnout**. Průměrná míra Self-efficacy se u našeho souboru zahraničních studentů statisticky významně liší od studentů českých, jak z Vysoké školy ekonomické (sig. = 0,000), tak z České zemědělské univerzity (sig. = 0,005), (Tabulka 20 a Tabulka 21).

Jednovýběrový T-Test						
	Testová hodnota = 27.36 (studenti ČR, VŠE, Lukeš, 2005)					
	t	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	95% Interval spolehlivosti	
					spodní	horní
SE	5,389	203	0,000	2,292	1,45	3,13

Tabulka 20: SE – T-test srovnání se studenty z VŠE

Jednovýběrový T-Test						
	Testová hodnota = 28.45 (studenti ČR, ČZU, Chýlová, Natovová, 2013)					
	t	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	95% Interval spolehlivosti	
					spodní	horní
SE	2,826	203	0,005	1,202	0,36	2,04

Tabulka 21: SE – T-test srovnání se studenty z ČZU

H₀: Míra self-efficacy zahraničních studentů se statisticky významně neliší od míry self-efficacy zjištěné u obecné německé populace.

Na základě výsledků jednovýběrového t-testu **nemůžeme nulovou hypotézu H₀ na dané hladině významnosti zamítnout**. Průměrná míra Self-efficacy se u našeho souboru zahraničních studentů statisticky významně neliší od souboru obecné německé populace (sig.=0,383), (viz Tabulka 22).

Jednovýběrový T-Test						
	Testová hodnota = 29.28 (Obecná německá populace, Schwarzer, 1999)					
	t	df	Sig. (dvoustr.)	Prům. rozdíl	95% Interval spolehlivosti	
					spodní	horní
SE	0,875	203	0,383	0,372	-0,47	1,21

Tabulka 22: SE – T-test srovnání s Němci

S ohledem na výše uvedené výsledky testování hypotéz můžeme závěrem konstatovat, že subjektivní well-being je v průběhu akulturace zřejmě ovlivňován mnoha různými faktory, z nichž mezi statisticky významné patří určitě alespoň některé akulturační strategie, jmenovitě můžeme hovořit o strategii Separace, která zřejmě svým důrazem na udržení sítě přátel z domovské kultury minimálně v krátkodobém horizontu významně zvyšuje well-being sojournerů. Dále je well-being zřejmě ovlivňován kulturní vzdáleností země původu respondenta od kultury země hostitelské, kdy sojourners ze zemí vzdálenějších naší kultuře na základě Hofstedeho dimenzí vykazují významně nižší míru subjektivního well-beingu. Na základě výsledků z testování můžeme navíc konstatovat, že také míra pocitu celkové pohody se liší v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu respondenta.

Subjektivní well-being statisticky významně koreluje s mírou self-efficacy, která je u respondentů ve výběrovém souboru významně vyšší, než u skupiny studentů z České republiky; svou úrovní se blíží spíše obecné německé populaci. Mezi průměrnou mírou self-efficacy pro země s různou kulturní vzdáleností je statisticky významný rozdíl (sig.=0,048), zdá se proto, že bude existovat kulturní podmíněnost tohoto faktoru (podrobně viz Příloha 5).

O4: Ovlivňuje průběh procesu akulturace subjektivně vnímanou výkonnost studentů?

Vzhledem k významu výkonnosti obecně, a u souboru respondentů sojournerů studentů zvláště, je důležité věnovat se otázce jejího ovlivnění průběhem procesu sojournu. Předpokládáme, že zejména míra vnímaného akulturačního stresu a také vnímaná vlastní účinnost by se na akademické výkonnosti mohly do nějaké míry podílet. Tento vztah budeme proto dále analyzovat pomocí testování následujících hypotéz.

H10: V závislosti na míře akulturačního stresu se bude měnit akademický výkon.

H11: Celkový pocit pohody a spokojenost s akademickým výkonem spolu souvisí.

H12: Bude možné nalézt vztah mezi subjektivně hodnocenou akademickou výkonností a úrovní self-efficacy.

H13: V závislosti na kulturní vzdálenosti země původu se bude měnit i akademický výkon respondentů.

V rámci průběhu procesu adaptace na nové kulturní prostředí se očekávají změny ve vnímané míře stresu a zároveň je možné předpokládat, že tento stres určitým způsobem ovlivňuje výkon sojournerů. Budeme tento vliv dále zkoumat jak s ohledem na vztah stresu a spokojenosti s akademickým výkonem, tak z pozitivního úhlu pohledu, jaký je vztah celkového pocitu pohody a spokojenosti s akademickým výkonem.

H10₀: Neexistuje statisticky významná závislost mezi mírou stresu a spokojeností s akademickým výkonem.

Jak je patrné z níže uvedené Tabulky 23, vnímaná míra akulturačního stresu statisticky významně souvisí se spokojeností s akademickým výkonem ($\rho = -0,230$), v negativním smyslu, a pochopitelně také s celkovým pocitem pohody ($\rho = -0,511$). **Na základě výstupu Spearmanovy korelace ($\rho = -0,230$) byla hypotéza H10₀ na dané hladině významnosti zamítnuta.**

Můžeme tedy konstatovat, že mezi mírou akulturačního stresu a spokojeností s akademickým výkonem je negativní statisticky významná závislost.

Korelace STRESU a VÝKONU						
		Pocit pohody	STRES	Spokojenost s výkonem	Změna ve výkonu	
Spearmanovo rho	Pocit pohody	Korel. koef.	1,000	0,511**	0,387**	0,278**
		Sig. (dvoustr.)	.	0,000	0,000	0,002
		N	125	125	125	125
	STRES	Korel. koef.	-0,511**	1,000	-0,230**	-0,157
		Sig. (dvoustr.)	0,000	.	0,010	0,080
		N	125	125	125	125
	Spokojenost s výkonem	Korel. koef.	0,387**	-0,230**	1,000	0,519**
		Sig. (dvoustr.)	0,000	0,010	.	0,000
		N	125	125	125	125
	Změna ve výkonu	Korel. koef.	0,278**	-0,157	0,519**	1,000
		Sig. (dvoustr.)	0,002	0,080	0,000	.
		N	125	125	125	125

** Korelace je významná na hladině 0,01 (dvoustr.).

Tabulka 23: Spearmanova korelace stresu a výkonu

H11₀: Celkový pocit pohody a spokojenost s akademickým výkonem spolu vzájemně nekorelují.

Z výsledků v Tabulce 23 je zřejmé, že celkový pocit pohody a spokojenost s akademickým výkonem spolu vysoce korelují ($r = 0,387$), tato hodnota Spearmanova rho je statisticky významná na hladině významnosti 0,01. Můžeme tedy **zamítnout nulovou hypotézu H11₀**. Dále vidíme, že statisticky významnou souvislost můžeme nalézt také mezi změnou v akademickém výkonu a celkovým pocitem pohody ($\rho = 0,278$).

Mezi současné vlivné přístupy k výkonnosti řadí koncept self-efficacy například Janoušek (2005). Kromě vlivu self-efficacy na pozitivní vnímání života se často hovoří i o jejím vztahu k výkonnosti obecně a zejména k dobrým výkonům v intelektuálních zkouškách. V našem výzkumu se pokusíme nalézt vztah mezi subjektivně hodnoceným akademickým výkonem a mírou self-efficacy.

H12₀: Neexistuje statisticky významný vztah mezi spokojeností s akademickým výkonem a mírou self-efficacy.

Korelace SE a VÝKONU					
		Spokojenost s výkonem	Změna ve výkonu	SE	
Spearmanovo rho	Spokojenost s výkonem	Korel. koef.	1,000	0,519**	0,245**
		Sig. (dvoustr.)	.	0,000	0,006
		N	125	125	125
	Změna ve výkonu	Korel. koef.	0,519**	1,000	0,074
		Sig. (dvoustr.)	0,000	.	0,413
		N	125	125	125
	SE	Korel. koef.	0,245**	0,074	1,000
		Sig. (dvoustr.)	0,006	0,413	.
		N	125	125	261

** . **. Korelace je významná na hladině 0,01(dvoustr.).

Tabulka 24: Spearmanova korelace self-efficacy a výkonu

Spokojenost s akademickým výkonem a self-efficacy spolu statisticky významně (na hladině významnosti 0,01) korelují: $\rho = 0,245$ (viz Tabulka24).

Hypotéza **H12₀** byla na dané hladině významnosti **0,01** zamítnuta.

Dále můžeme říci, že změna ve výkonu také významně (na hladině významnosti 0,01) koreluje ($\rho = 0,519$) se spokojeností s výkonem (viz Tabulka 24)

Vzhledem k tomu, že se ukazuje, že kulturní vzdálenost mezi zemí původu a zemí hostitelskou hraje významnou roli v mnoha aspektech procesu akulturace a jeho výstupech, i ve vztahu k akademickému výkonu respondentů můžeme očekávat určité ovlivnění. Toto bude testováno pomocí následující hypotézy.

H13₀: V závislosti na kulturní vzdálenosti země původu se bude měnit i akademický výkon respondentů.

Změna v akademickém výkonu po příchodu do nové kultury se statisticky významně liší v závislosti na příslušnosti do jednotlivých klastrů podle země původu (Kruskal-Wallis; sig. 0,015). Hypotézu **H13₀** tedy můžeme na dané hladině

významnosti zamítnout. V závislosti na kulturní vzdálenosti země původu od hostitelské země se liší i vnímaná změna v akademickém výkonu respondentů. Respondenti ze zemí kulturně nejbližších České republice udávají změnu menší, než respondenti ze zemí kulturně vzdálenějších (viz Příloha 6).

Ukazuje se tedy, že vnímaná akademická výkonnost je negativně významně ovlivňována mírou stresu, který na jedince působí, negativně spolu také koreluje stres a spokojenost s výkonem. Pozitivní vztah naopak nalezneme u pocitu celkové pohody a změny ve výkonu i u spokojenosti s výkonem. Vyšší míra vnímané vlastní účinnosti (self-efficacy) také významně pozitivně koreluje s vyšší mírou spokojenosti s akademickým výkonem. Dále je možné zmínit, že spolu úzce souvisí změna ve výkonu a spokojenost s ním. Změna v akademickém výkonu je odlišně vnímána v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu respondenta.

05: Lze zachytit časový rámec průběhu akulturačního stresu?

V rámci průběhu procesu akulturace je zřejmě možné zachytit různou intenzitu projevů akulturačního stresu. Dále se budeme zabývat jak možnostmi zachytit tyto změny s ohledem na trvání sojournu, tak také s ohledem na specifika kulturních vzdáleností sojournerů od země původu a rozdíly v míře prožívaného stresu v odlišných časových obdobích. Otázka časového rámce průběhu akulturačního stresu bude testována pomocí následujících hypotéz:

H14: U zahraničních studentů budou v prvních týdnech studijního pobytu zachyceny projevy akulturačního stresu ve vyšší míře, než u studentů pobývajících v ČR déle.

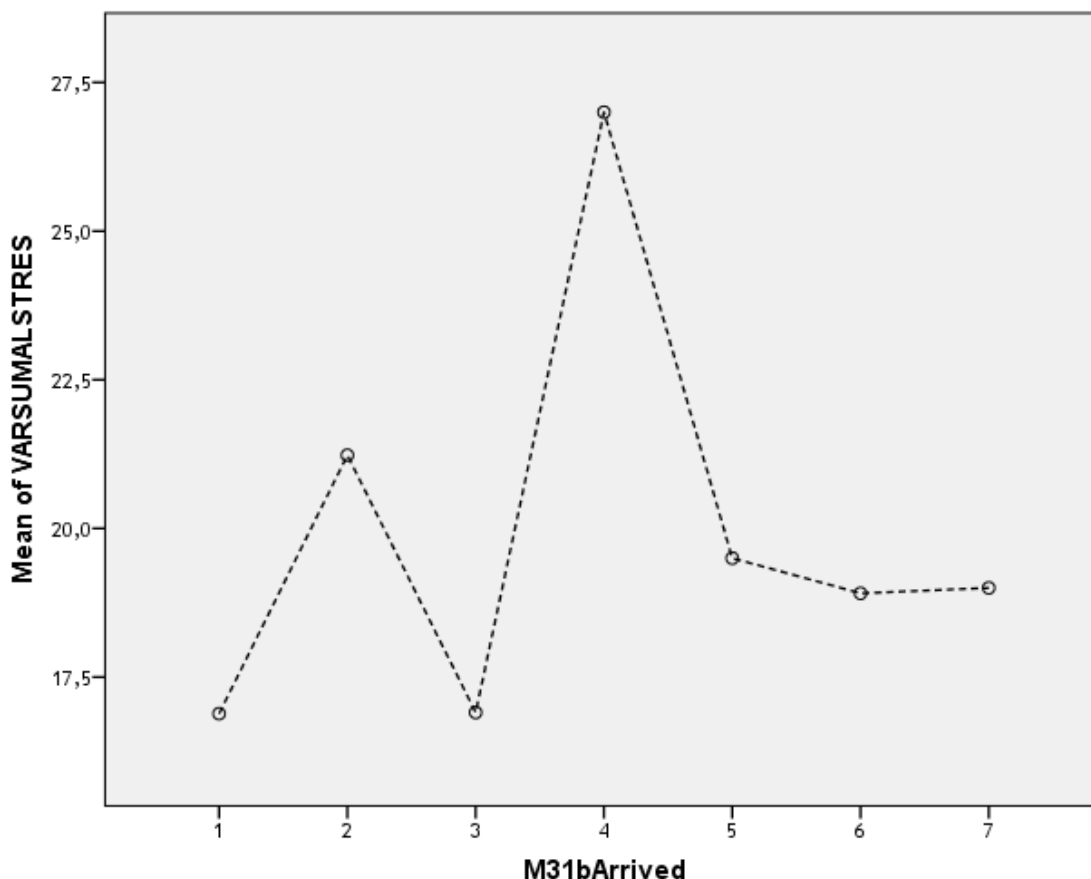
H15: U sledované skupiny studentů zachytíme tzv. U-křivku akulturace.

H16: Proces akulturace je možné zachytit pomocí tzv. U-křivky v závislosti na kulturní vzdálenosti domovské a hostitelské země.

Míru projevů stresu v různých časových obdobích podle trvání sojournu testuje následující hypotéza H10.

H140: Není rozdíl v míře projevů stresu mezi skupinami studentů podle dosavadní délky trvání pobytu v ČR.

Předpokládáme, že v závislosti na tom, jak dlouho respondenti pobývají v České republice, se mění míra projevů akulturačního stresu. Graficky je tento průběh změny míry stresu v závislosti na dosavadní délce trvání pobytu sojournerů zachycen na Obrázku 9.

Obrázek 9: Míra stresu podle dosavadní délky sojournu

Z grafického znázornění závislosti míry stresu na délce trvání sojournu se jeví míra stresu v období krátce po příjezdu do ČR relativně nízká (průměrně 17,10), druhém období - 3-4 měsíce od příjezdu mírně vzrůstá (průměrně 21,23), aby v následujícím období - 5-6 měsíců po příjezdu do ČR klesla na nejnižší míru (17,37) a následně výrazně stoupla v období trvání pobytu více než 6 měsíců, kdy respondenti uvádějí nejvíce projevů distresu (22). V období poté, doba delší než jeden rok, opět míra stresu klesá na úroveň o něco vyšší, než v prvním období (19,9; 19,43;19).

Ke statistickému testování významnosti rozdílů v tomto trendu použijeme test analýzy variance, Anova, který nám umožní srovnat velikost rozdílů mezi jednotlivými skupinami rozdělenými podle aktuální délky pobytu. Pro použití analýzy variance je nutné, aby pozorování byla z nezávislých náhodných výběrů pocházejících z normální populace se stejnou variancí. Význam předpokladu stejné variance ve všech skupinách vzrůstá, pokud mají skupiny znatelně různou velikost. Nulovou hypotézu o shodě variance různých populací lze provést Leveneho testem (Norušis, 2012).

Test homogenity rozptylu			
STRES			
Levene	df1	df2	Sig.
2,396	6	109	0,033

Tabulka 25: Stres – Leveneho test

Vypočtená významnost je v případě proměnné Stres na hladině významnosti 0,01 větší (sig. = 0,033), a proto nezamítáme nulovou hypotézu o shodě variancí skupin (viz Tabulka 25), tento výsledek svědčí pro možnost použití testu Anova. Dále provedeme testování normality, předpokladu, že proměnné pocházejí z normální populace, pomocí Kolmogorov-Smirnova a Shapiro-Wilk testu normality (výsledky viz Tabulka 26).

Tyto testy jsou citlivé na odlišné odchylky, a proto mohou ukazovat různé výsledky (Norušis, 2012). Hodnoty pozorované hladiny významnosti jsou v prvním případě 0,097 a ve druhém 0,026, tedy větší než 0,05 resp. 0,01 a proto nulovou hypotézu o tom, že data pocházejí z normální populace, nezamítáme. Pro další testování tak použijeme analýzu variance – Anovu.

Test normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
	STRES	,073	125	,097	,976	125

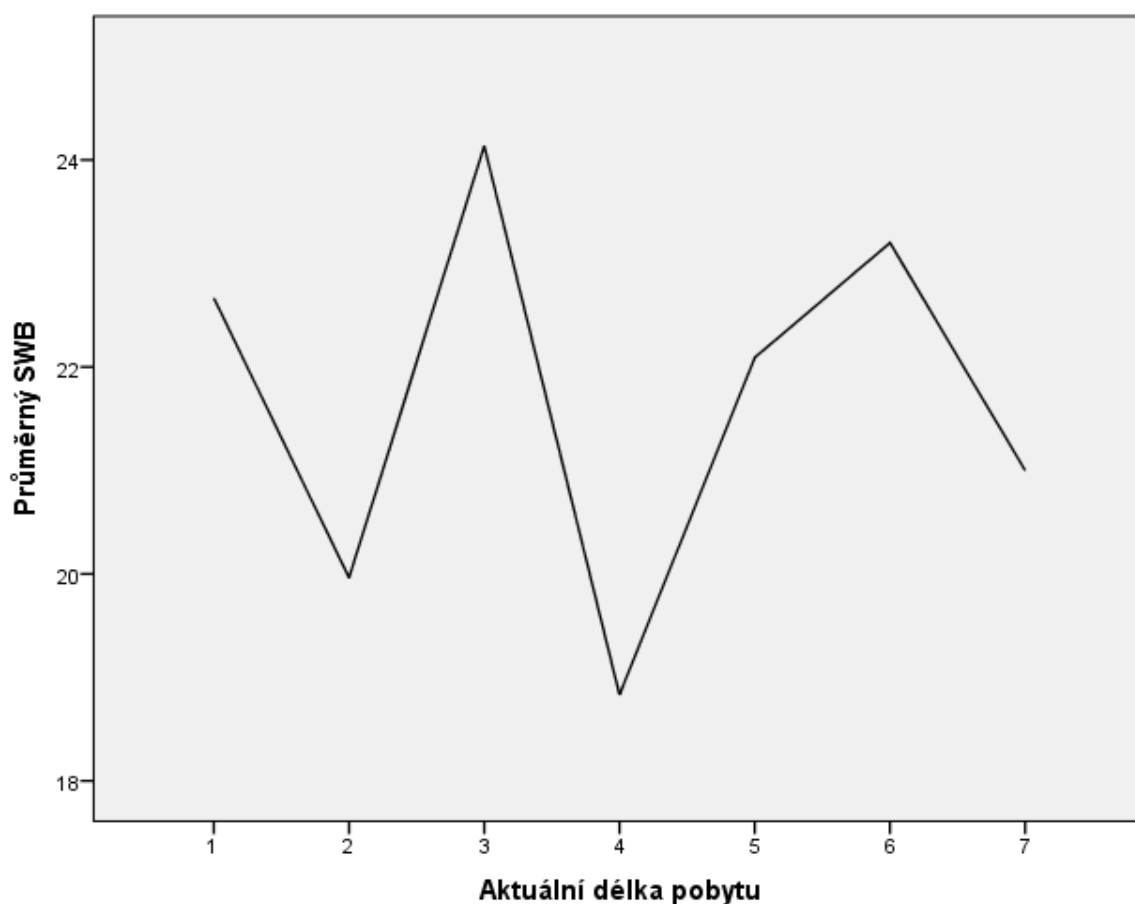
a. Lillieforsova úprava

Tabulka 26: Test normality pro stres

Na základě výsledků analýzy variance nulovou **hypotézu H14o nezamítáme**, (Tabulka 40 je v Příloze 7). Na dané hladině významnosti se nepodařilo prokázat statisticky významný rozdíl v míře vnímaného stresu mezi žádnou ze skupin respondentů podle délky pobytu.

Průběh procesu adaptace na novou kulturu bývá v literatuře zobrazován různými křivkami, vedle klasické křivky tvaru U (Lysgaard, 1955) se objevují i další typy, kdy zejména u skupiny sojournerů studentů bývá uváděn vysoký podíl stresu již na počátku sojournu a tím je výsledný tvar křivky přizpůsobení spíše lineární (Bochner, 2006, obdobně Furnham, 2005). Tvar křivky přizpůsobení zkoumá následující hypotéza H15.

H150: Kulturní vzdálenosti domovské a hostitelské země se v procesu akulturace projevív v tzv. U-křivce.

Obrázek 10: Míra well-beingu podle dosavadní délky sojournu

Podle grafického znázornění se zdá, že průběh well-beingu v zásadě kopíruje obdobný trend, jako tomu bylo u míry stresu podle dosavadní délky pobytu v ČR, pouze v opačném smyslu. Na samém konci (období delší než 3 roky pak ale well-being spíše klesá). Jako nejméně příznivé se i z tohoto grafu jeví období 3-4 měsíců a pak opět 6 a více měsíců od příjezdu. Statistickou významnost rozdílů mezi těmito obdobími ověříme pomocí analýzy variance – Anova, za provedení kontroly splnění požadavků k jejímu použití.

Test homogenity rozptylu			
WB			
Levene	df1	df2	Sig.
1,397	6	271	,216

Tabulka 27: Well-being – Leveneho test

S ohledem na výsledky Leveneho testu (sig. = 0,216) nezamítáme nulovou hypotézu o shodě variancí skupin (viz Tabulka 27).

Test normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
WB	0,100	125	0,004	0,931	125	0,000
a. Lillieforsova úprava						

Tabulka 28: Testy normality – WB

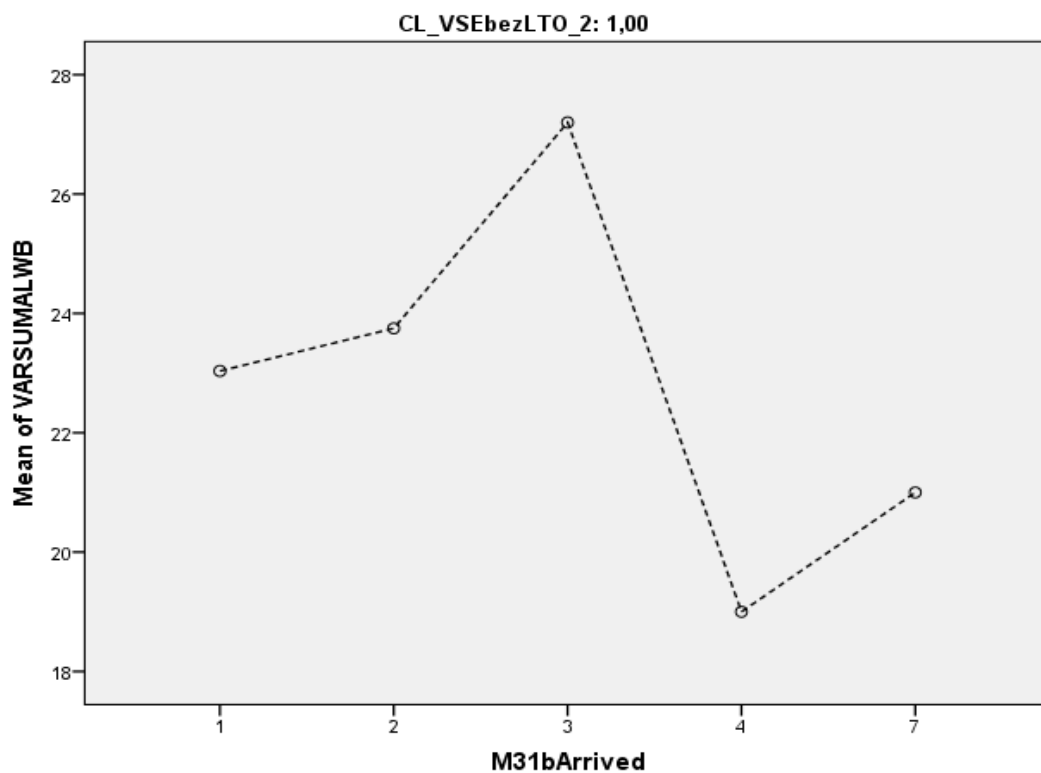
Na základě výsledků testování normality je třeba přistoupit k neparametrickým testům, protože pro testy parametrické je normalita rozložení jedním ze základních předpokladů použitelnosti. Kruskal –Wallis test pro nezávislé výběry udává významnost 0,182, což na dané hladině významnosti 0,05 znamená, že **nemůžeme zamítnout nulovou hypotézu H15** o shodě distribuce well-beingu napříč různými kategoriemi délky trvání sojournu (podrobné znázornění viz Příloha 7). Statisticky sice nevýznamně, ale přesto i při neparametrickém testování poměrně zřetelně, můžeme zachytit jako nejpříznivější období okolo 5-6 měsíců po příjezdu do ČR, a pak opět zhruba po roce trvání sojournu. Naopak období mezi 3-4 měsíci, a pak zejména po více než šesti měsících od příjezdu, je z hlediska well-beingu nejhorší.

Někdy bývá tvar křivky přizpůsobení odvozován od vzdálenosti kultury původu sojournera vzhledem ke kultuře hostitelské, například Bochner (2006) U-křivku očekává zejména u respondentů z kulturně vzdálenějších zemí. Tímto předpokladem se zabývá následující hypotéza H16₀.

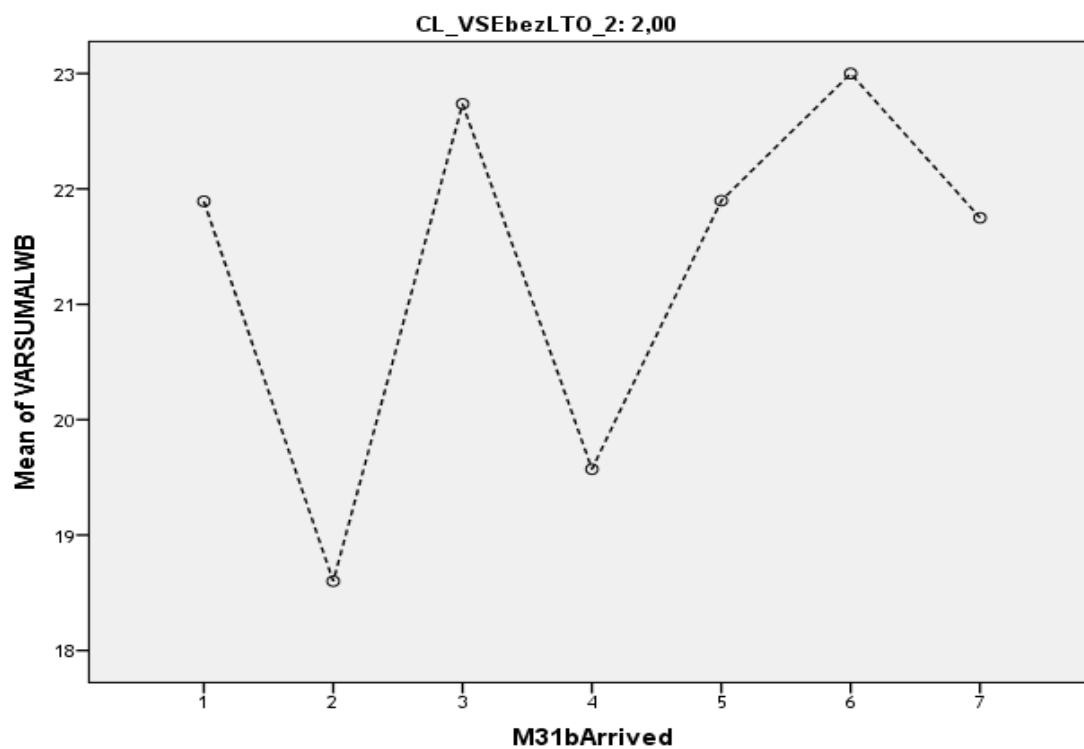
H16₀: Časový průběh projevů akulturačního stresu je stejný nezávisle na kulturní vzdálenosti země původu studentů.

Skupina respondentů byla rozdělena podle příslušnosti ke klastrům kulturně blízkých a kulturně vzdálených zemí, obdobně jako v předchozím případě byl nejprve graficky znázorněn trend průběhu míry well-being vzhledem k jednotlivým časovým

obdobím sojournu (na Obrázku 11, kulturně blízké a na Obrázku12, kulturně vzdálené).

Obrázek 11: Well-being podle trvání sojournu (klastr 1)

Obrázek 12: Well-being podle trvání sojournu (klastr 2)

Skupina studentů na počátku svého studijního pobytu se liší v subjektivní míře well-beingu podle kulturní vzdálenosti země svého původu (průměrné 23,03 vs 21,89). Tato míra well-beingu u první skupiny s délkou pobytu mírně stoupá, zatímco u druhé skupiny je v období okolo 4. měsíce pobytu patrný značný pokles (18,6). U skupin respondentů pobývajících v ČR okolo půl roku je tato míra relativně vysoká nezávisle na zemi původu, aby opět relativně významně klesla u obou skupin a pak u obou okolo jednoho roku opět mírně stoupala (tyto průměrné hodnoty přehledně zobrazuje Tabulka 29).

Well-being - Popisná statistika								
Trvání sojournu	N	Průměr	Std. odchylka	Std. chyba	95% Interval spolehlivosti		Min.	Max.
					Spodní hranice	Horní hranice		
1,00	29	23,03	6,795	1,262	20,45	25,62	0	33
1 2,00	28	21,89	6,674	1,261	19,30	24,48	6	32
Celkem	57	22,47	6,700	0,888	20,70	24,25	0	33
2 1,00	8	23,75	5,064	1,790	19,52	27,98	16	29
2 2,00	15	18,60	9,977	2,576	13,07	24,13	0	29
Celkem	23	20,39	8,820	1,839	16,58	24,21	0	29
3 1,00	10	27,20	3,824	1,209	24,46	29,94	22	34
3 2,00	19	22,74	8,006	1,837	18,88	26,60	6	33
Celkem	29	24,28	7,111	1,320	21,57	26,98	6	34
4 1,00	1	19,00	.	.	.	.	19	19
4 2,00	7	19,57	4,721	1,784	15,21	23,94	13	28
Celkem	8	19,50	4,375	1,547	15,84	23,16	13	28
7 1,00	2	21,00	2,828	2,000	-4,41	46,41	19	23
7 2,00	4	21,75	6,602	3,301	11,25	32,25	14	29
Celkem	6	21,50	5,282	2,156	15,96	27,04	14	29

Tabulka 29: H₂₀ - Popisná statistika WB

Na základě Leveneho testu o shodě variance nezamítneme nulovou hypotézu (viz Tabulka 27). Předpokládáme tedy, že data mají shodnou varianci.

Při testování normality, pomocí testů normality Kolmogorov-Smirnova i Shapiro-Wilk vzhledem k malé hodnotě významnosti (sig. = 0,004, resp. 0,000) zamítáme nulovou hypotézu o shodě průměrů (viz Tabulka 28).

Dále budeme tedy testovat neparametrickými testy, konkrétně opět Kruskal-Wallisovým testem pro nezávislé výběry. Na základě testování jednotlivých kategorií pro klastr kulturně bližších zemí (klastr 1) a kulturně vzdálenějších zemí (klastr 2) zvlášť **nebylo možné na dané hladině významnosti zamítnout nulovou hypotézu H160**. Pro klastr 1 (blízké země) je sig. = 0,249, pro klastr 2 (vzdálené země) je sig.=0,580 (podrobněji viz Příloha 7).

U skupiny blízké naší kultuře je grafické znázornění trendu, kdy nejvyšší míra well-beingu je zhruba po půl roce pobytu vzdáleně podobný obrácenému U. U skupiny respondentů z kultury vzdálené naší se trend přizpůsobení, s největšími propady well-beingu v prvních 3-4 a později více než 6 měsících, graficky nejspíše blíží W. Je ovšem třeba zdůraznit, že na dané hladině významnosti nebyl prokázán žádný statisticky významný rozdíl v rozložení subjektivního well-beingu podle aktuální délky pobytu u klastrů podle kulturní vzdálenosti od hostitelské země.

06: Jaké jsou další klíčové faktory ovlivňující průběh procesu akulturace?

Otázka šest se zabývá problematikou dalších faktorů, které významně ovlivňují průběh procesu akulturace. Věnuje se faktorům mírnícím akulturační stres. Předpokládáme, že jedním z nich by měl být také cílený adaptační program, který studenti absolvují na počátku pobytu. Dalším z faktorů usnadňujících adaptaci na nové kulturní prostředí a ovlivňujících také výkonnost sojournerů je pravděpodobně sociální opora, formování tzv. sítě přátel (podle Bochnera, 2006).

H17: U studentů, kteří prošli adaptačním programem na počátku pobytu, bude zachycena nižší míra akulturačního stresu.

U zahraničních studentů na dlouhodobém studijním pobytu adaptujících se na nové kulturní prostředí lze po absolvování cíleného adaptačního programu očekávat snazší průběh akulturace. Ověření tohoto vztahu bude zjišťováno pomocí následující hypotézy.

H17₀: Neexistuje statisticky významný rozdíl v míře akulturačního stresu mezi skupinami studentů v závislosti na absolvování adaptačního programu.

Mezi skupinou studentů, kteří absolvovali úvodní seznámení a skupinou studentů, kteří se ho neúčastnili, existuje statisticky významný rozdíl (sig. = 0,013) v míře vnímaného stresu (podrobně jsou výsledky zobrazeny v Příloze 8).

Na základě výsledků Mann-Whitney U testu můžeme, na hladině významnosti 0,05, **zamítnout nulovou hypotézu H17₀** o shodě průměrů.

Můžeme tedy na základě výše uvedených výsledků konstatovat, že cílené seznámení se s novým prostředím zřejmě snižuje míru akulturačního stresu.

Výzkumná podotázka: Jak síť přátel souvisí s formováním dalších sociálních aktivit, spokojeností a výkonností?

Vzhledem k zaměření našeho výzkumu nás zajímá oblast sítě přátel (podle Bochnera, 2006) a její souvislost se spokojeností i s akademickým výkonem.

Před aplikací dalších statistických postupů bude použit test pro ověření předpokladu o normálním rozdělení dat (podrobně viz Tabulka 30).

Testy normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Změna v akad. výkonu	0,132	124	0,000	0,945	124	0,000
Spokojenost s akad. výkonu	0,146	124	0,000	0,923	124	0,000
Přátelé ze země původu	0,189	124	0,000	0,893	124	0,000
Přátelé z ČR	0,230	124	0,000	0,852	124	0,000
Soc. aktiv. s krajany	0,210	124	0,000	0,900	124	0,000
Sociální aktivity s hostiteli	0,195	124	0,000	0,893	124	0,000
Ideální život	0,189	124	0,000	0,907	124	0,000
Excelentní živ. podmínky	0,173	124	0,000	0,897	124	0,000

a. Lillieforsova úprava

Tabulka 30: Testy normality – korelace k O6

Na základě výsledků testů normality zamítáme nulovou hypotézu o normální distribuci u všech zkoumaných proměnných. Proto bude pro další statistickou analýzu použit neparametrický test korelace – Spearmanovo rho, který je rezistentní vůči odlehkým hodnotám (Hendl, 2004).

Korelace – Síť přátel a sociální život										
		Přátelé země pův.	Přátelé ČR	Soc. aktiv. krajany	Soc. aktiv. hostiteli	Ideální život	Excelentní živ. podm.	Spokoj. s výk.	Změna ve výk.	
Spearmanovo rho	Přátelé ze země původu	Korel. koef.	1,000	0,326**	0,397**	0,086	0,081	0,149*	0,056	0,021
		Sig. (2-str.)	.	0,000	0,000	0,150	0,179	0,013	0,550	0,827
		N	279	279	279	279	277	277	115	115
	Přátelé z ČR	Korel. koef.	0,326**	1,000	0,043	0,457**	-0,036	-0,007	0,099	0,083
		Sig. (2-str.)	0,000	.	0,476	0,000	0,550	0,905	0,295	0,380
		N	279	279	279	279	277	277	115	115
	Soc. aktiv. s krajany	Korel. koef.	0,397**	0,043	1,000	0,156**	0,052	0,100	-0,055	-0,119
		Sig. (2-str.)	0,000	0,476	.	0,009	0,384	0,095	0,562	0,205
		N	279	279	279	279	277	277	115	115
	Sociální aktivity s hostiteli	Korel. koef.	0,086	0,457**	0,156**	1,000	0,027	0,026	-0,020	0,073
		Sig. (2-str.)	0,150	0,000	0,009	.	0,650	0,672	0,829	0,440
		N	279	279	279	279	277	277	115	115
	Spokoj. s akad. výk.	Korel. koef.	0,056	0,099	-0,055	-0,020	0,260**	0,252**	1,000	0,594**
		Sig. (2-str.)	0,550	0,295	0,562	0,829	0,005	0,006	.	0,000
		N	115	115	115	115	116	116	116	116

Změna v akad. výk.	Korel. koef.	0,021	0,083	-0,119	0,073	0,264**	0,184*	0,594**	1,000
	Sig. (2-str.)	0,827	0,380	0,205	0,440	0,004	0,049	0,000	.
	N	115	115	115	115	116	116	116	116
Ideální život	Korel. koef.	0,081	-0,036	0,052	0,027	1,000	0,627**	0,260**	0,264**
	Sig. (2-str.)	0,179	0,550	0,384	0,650	.	0,000	0,005	0,004
	N	277	277	277	277	278	278	116	116
Excelentní živ. podmínky	Korel. koef.	0,149*	-0,007	0,100	0,026	0,627**	1,000	0,252**	0,184*
	Sig. (2-str.)	0,013	0,905	0,095	0,672	0,000	.	0,006	0,049
	N	277	277	277	277	278	278	116	116

** . Korelace je významná na hladině 0.01 (2-str.).

* . Korelace je významná na hladině 0.05 (2-str.).

Tabulka 31: Spearmanova korelace k O6 – síť přátel, sociální vztahy, spokojenost a akademická výkonnost

Udržování blízkých přátelských vztahů s krajany signifikantně pozitivně koreluje ($\rho = 0,326$) s množstvím udržovaných přátelství také se členy hostitelské kultury (na hladině významnosti 0,01), dále s frekvencí účasti na sociálních událostech spolu s dalšími krajany ($\rho = 0,397$, na hladině významnosti 0,01), ale již nekoreluje s frekvencí účasti na společenských aktivitách s lidmi z ČR. Dále statisticky významně souvisí s vnímáním životních podmínek jako excelentních ($\rho = 0,149$, na hladině významnosti 0,01).

Ti studenti, kteří mají blízké přátele z ČR, jsou statisticky významně aktivnější ve společenských aktivitách se členy hostitelské kultury ($\rho = 0,457$, na hladině významnosti 0,01) a mají také více přátel mezi svými krajany ($\rho = 0,326$, na hladině významnosti 0,01), ale ve vztahu k sociálním aktivitám s krajany statistická významnost není.

Studenti, kteří mají pocit, že jejich život je téměř ideální, se statisticky významně více také domnívají, že jejich životní podmínky jsou excelentní ($\rho = 0,627$) a zároveň jsou statisticky významně spokojeni se svým akademickým výkonem ($\rho = 0,260$) i se změnou svého akademického výkonu během pobytu v ČR ($\rho = 0,264$), (vše na hladině významnosti 0,01).

U respondentů vnímajících své životní podmínky jako excelentní se objevuje také statisticky významný vztah s akademickým výkonem ($\rho = 0,252$, hlad. význ.

0,01) a se změnami v akademickém výkonu během sojournu ($\rho = 0,184$, hlad. význ. 0,01).

Další výsledky jsou uvedeny v Příloze 8, nicméně zřejmě také poukazují na to, že přátelské kontakty s krajany zvyšují well-being ($\rho=0,132$) a sociální aktivity s krajany i sociální aktivity s hostiteli snižují nervozitu sojournerů ($\rho=0,233$, resp. 0,219).

Na základě výše uvedených výsledků je možné konstatovat, že sociální sítě, i s krajany, jsou velice důležité, významně souvisí jak s častějším navazováním dalších sociálních aktivit s krajany, tak s množstvím kontaktů s hostiteli a zvyšují míru celkového well-beingu sojournerů. Přátelské sítě s hostiteli opět souvisí s větším množstvím vztahů s krajany a i více sociálními aktivitami s hostiteli. Respondenti spokojení se svým životem jsou také spokojení se svým akademickým výkonem, ale i se změnami výkonu v průběhu sojournu. Vztah mezi sítěmi přáteli a akademickým výkonem se neprokázal, ovšem sítě přátel a sociální aktivity ovlivňují spokojenost, pozitivní hodnocení životních podmínek a uváděná nižší míra nervozity s výkonem bezpochyby souvisejí.

Obtíže s přizpůsobením v jednotlivých oblastech:

Z hlediska obtíží s přizpůsobením byly hodnoceny jednotlivé oblasti, které působí problémy se zvládnutím. Jako deset nejvíce obtížných byly označeny následující oblasti (jsou řazeny podle uváděné míry obtíží).

Deset nejobtížnějších oblastí při adaptaci na jinou kulturu:

1. Obtíže se zvládnutím jazyka má 32,5 % (tj. 91) zahraničních studentů.
2. Zaměstnání: 25,3 % (71 studentů)
3. Vzdělání: 24,7 % (69 studentů)
4. Obtíže se sociálním kontaktem uvádí 23,5 % studentů (66).
5. Média: 23,2 % (65 studentů)
6. Každodenní zvyklosti týkající se běžných denních činností činí obtíže ve 22,2 % (62 studentů).
7. Obecná pravidla, specifické kulturní zvyky a obyčeje: 19,7% (55 studentů)
8. Hodnoty: 16,7 % (47 studentů)
9. Identita: 15,7 % (44 studentů)
10. Vztahy s opačným pohlavím: 15,4 % (43 studentů)
(Podrobněji viz Příloha 8).

Zhruba třetina sojournerů má problémy se zvládnutím jazyka. Čtvrtině studentů jejich aktuální sojourn ztěžují obtíže se zaměstnáním, téměř shodné množství studentů pak uvádí problémy se vzděláváním. Na čtvrté pozici z hlediska pořadí problémových oblastí jsou obtíže se sociálními kontakty, které mohou umocňovat sílu problémů v dalších oblastech.

7.1.3 Zpětná vazba a rozhovor

Respondentům byla za spolupráci na výzkumu přislíbena zpětná vazba, poskytnutí výsledků dotazníkového šetření a vysvětlení výstupů, které z něj vzešly a studentům by mohly být užitečné. Byla nabídnuta jak možnost dotazovat se elektronicky, tak se setkat osobně, v prostorách univerzity během dubna-května 2016. Dále byly provedeny návazné rozhovory s respondenty, kteří byli vybráni opět na základě zájmu o spolupráci. Ačkoli jsme si vědomi toho, že takovýto příležitostný výběr místo očekávané normální distribuce vytvoří obvykle distribuci tvaru U (zejména pozitivní a negativní postoje dobrovolníků) (Ferjenčík, 2010), pro získání detailnější zpětné vazby od alespoň některých respondentů jsme jej využili.

Ti, kteří se zúčastnili osobního setkání, byli také požádáni o vyplnění stručné ankety, která se vztahovala k téměř uplynulému akademickému roku, který absolvovali na ČZU a mohou jej tedy hodnotit jinak, než na počátku svého sojournu.

Anketu vyplnilo 56 studentů z 21 zemí. 33 studentek a 23 studentů, průměrný věk ve výběrovém souboru byl necelých 21 let (17-28 let). Studenti hodnotili svůj akademický výkon, to jak jsou s výkonem spokojeni, jak jsou spokojeni se sojournem na ČZU a jak jsou spokojeni v ČR, jak se celkově cítí šťastni na škále od 1-10 (10 je maximum). Celkově jsou studenti poměrně dost šťastni (8,21 z 10 bodů). V ČR jsou vcelku spokojeni (průměrné 7,71 body), na ČZU jsou ještě spíše spokojeni (6,93 bodů průměrně). Svůj akademický výkon hodnotí relativně vysoko (7,46 bodů), spokojenost se svým vlastním výkonem je jen o málo nižší (7,23 bodů). Tyto průměrné výsledky vyznívají poměrně optimisticky, nicméně v rozložení jednotlivých hodnocení jsou i u takto malé skupiny zřetelné rozdíly – zdá se, že alespoň část z těchto rozdílů by mohla být vysvětlena kulturní vzdáleností sojournerů, nabízí se i otázka věku respondenta v době sojournu, neboť by zřejmě mohl být nalezen určitý vztah mezi věkem respondentů a zemí původu (nebo kulturní vzdáleností země původu). Nejmladší respondenti jsou převážně z Ruska nebo zemí bývalého Sovětského svazu (často 17, 18, 19 let), nejstarší respondenti (26, 27, 28 let) naopak často ze zemí Afriky nebo Jižní Asie. Do skupiny celkově nejspokojenějších a nejšťastnějších jak s akademickým výkonem tak se sojournem patří studenti z Ruska (50 bodů z 50), Uzbekistánu (48 bodů), Srbska (48 bodů), Ameriky (47 bodů), Kazachstánu (všichni 41-45 bodů), Ukrajiny, Mongolska,

Finska. Do skupiny nejméně spokojených se řadí zástupci z Turecka (13 bodů), Vietnamu (22 bodů), Indie (23 bodů), Nepálu (25 bodů), Bangladéše (28 bodů).

Níže jsou uvedeny ukázky některých vybraných komentářů od respondentů:

„...ano, myslím, že mohu překonat překážky v životě...a cítím se emocionálně silnější, než jsem bývala doma...naučila jsem se v České republice mnoho věcí a užitečných znalostí pro mou budoucí kariéru...kdybych tu nebyla, myslím, že bych byla stále ta stejná, nervózní a stydlivá dívka... ale stala jsem se otevřenější novým zkušenostem...a akceptovala jsem změnu ve svém životě...a začala jsem vycházet problémů vstříc...děkuji.“ (žena, 20 let, Mongolsko).

„...je to těžké...je těžké sprátelit se s Čechy, i když bych ráda.“ (žena, 24 let, Rusko)

„... jsem tu velice spokojený...“ (muž, 22 let, Ukrajina)

„...je to tu skvělé, miluji to tady...miluji Prahu...“ (žena, 19 let, Ukrajina)

„...šťěstí je významně ovlivněno mým akademickým výkonem a mým pobytem v ČR...“ (muž, 20 let, Bangladéš)

„...je to tu všechno dobré...z mého úhlu pohledu není nic negativního... všichni jsou nápomocní...ale nejsem spokojen s náplní studijního programu...takže můj pohled na věc je toto...to je jediná negativní věc...děkuji.“ (muž, 26 let, Nepál)

„...ano, je to těžké, pro lidi, kteří to tu neznají je to těžší, než pro ty, co to tu znají...“ (muž, 22 let, Kazachstán)

V provedených rozhovorech se opakovaně objevují témata zátěže, která je ale často spojována se spokojeností, můžeme ji tedy chápat spíše jako výzvu a dále se v obdobném kontextu objevují také spojení spokojenosti s výkonem a spokojenost z překonání překážek, v neposlední řadě respondenti opakovaně uvádějí oblast sociálních kontaktů s hostiteli. Tyto oblasti se opakovaně vyskytovaly jako důležité pro proces adaptace na novou kulturu také v literatuře (například Wardová, Bochner a Furnham, 2001 nebo Zhou a kol., 2008).

7.2 Shrnutí výsledků

První výzkumná otázka se týkala vlivu jednotlivých Hofstedeho dimenzí na průběh akulturace.

Vzhledem k získaným výsledkům můžeme odpověď na tuto otázku shrnout tak, že ačkoli má zřejmě každá ze sledovaných kulturních dimenzí na průběh akulturace určitý vliv, některé dimenze jsou ve vztahu k daným výzkumným cílům více exponované. Ve sledovaném souboru respondentů se s ohledem na cíle našeho výzkumu ukázala být jako velmi významná zejména dimenze *Individualismus – kolektivismus*, která ve výběrovém souboru významně ovlivňovala akademický výkon, měla vliv na obtíže se vzděláváním ale i s prací, s navazováním a udržováním sociálních kontaktů a ovlivňovala spokojenost sojournerů. V mnoha ohledech je ovšem třeba brát v potaz také vliv úrovně dimenze *Maskulinita – feminita* země původu, která se promítá do okruhů úzce souvisejících se sledovanými cíli, neboť se ukázalo, že má vliv na obtíže se vzděláváním, se sociálními kontakty a na celkovou osobní pohodu. Dimenze *Vzdálenost od moci* se zřejmě podílí především na změnách výkonu a vnímané osobní účinnosti, zatímco dimenze *Vyhýbání se nejistotě* hraje podstatnou roli ve spokojenosti a celkové pohodě respondentů.

Druhá výzkumná otázka sleduje roli kulturní vzdálenosti domácí a hostitelské kultury v rozdílném průběhu procesu akulturace.

S ohledem na získané výsledky můžeme tuto otázku uzavřít, že kulturní vzdálenost země původu a země hostitelské má významný vliv jak na způsob vyrovnání se s akulturačním stresem, tak na vytváření a prohlubování kulturních kompetencí, které mají obvykle potenciál pomáhat zvládat stres, nejen během sojournu.

Třetí výzkumná otázka sledovala ovlivnění subjektivního well-beingu během procesu akulturace zejména ve vztahu k akulturačním strategiím, kulturní vzdálenosti a úrovni self-efficacy sojournerů.

Na základě výsledků testování hypotéz můžeme konstatovat, že subjektivní well-being je v průběhu akulturace zřejmě ovlivňován mnoha různými faktory, z nichž mezi statisticky významné patří některé akulturační strategie. Můžeme hovořit zejména

o strategii *Separace*, která zřejmě svým důrazem na udržení sítě přátel z domovské kultury minimálně v krátkodobém horizontu významně zvyšuje well-being sojournerů. Mimo to je well-being významně ovlivňován kulturní vzdáleností země původu respondenta, kdy sojourners ze zemí, které můžeme podle Hofstedeho dimenzí označit jako vzdálenější naší kultuře, vykazují významně nižší míru subjektivního well-beingu než respondenti ze zemí kulturně bližších. Celkově se ukázalo, že se statisticky významně od sebe liší míry well-beingu napříč jednotlivými národy. Dále můžeme navíc konstatovat, že také míra pocitu celkové pohody se liší v závislosti na kulturní vzdálenosti země původu respondenta. Je možné také zmínit, že s kulturní vzdáleností nesouvisí spokojenost s pobytem na ČZU, ani změny ve spokojenosti během sojournu.

Subjektivní well-being statisticky významně koreluje s mírou *self-efficacy*, která je u respondentů ve výběrovém souboru významně vyšší, než u skupiny studentů z České republiky; svou úrovní se blíží spíše obecné německé populaci. Mezi průměrnou hodnotou *self-efficacy* pro jednotlivé země je významný rozdíl, zdá se proto, že existuje určitá kulturní podmíněnost tohoto faktoru.

Čtvrtá výzkumná otázka se zabývala tím, zda průběh procesu akulturace ovlivňuje subjektivně vnímanou výkonnost sojournerů.

Podle subjektivního hodnocení respondentů je možné tvrdit, že akademický výkon a jeho vývoj během sojournu je významně ovlivněn celkovým pocitem pohody, ukazuje se zároveň také, že se zvyšující se mírou stresu významně klesá spokojenost s akademickým výkonem.

Spokojenost s akademickým výkonem statisticky významně souvisí s mírou *self-efficacy*. Dále je spokojenost s akademickým výkonem ovlivněna také velikostí změn, které daný výkon během sojournu doprovázejí. Tato změna se statisticky významně liší v závislosti na příslušnosti k jednotlivým klastrům podle země původu, kdy studenti z kulturně vzdálenějších zemí udávají změnu větší, než jejich kolegové ze zemí kulturně bližších.

Pátá výzkumná otázka se věnovala problematice zachycení časového rámce průběhu akulturačního stresu, především ve vztahu k tzv. U-tvaru křivky přizpůsobení, také s ohledem na kulturní vzdálenost země původu respondentů.

Otázka věnovaná průběhu procesu akulturace s důrazem na zachycení tvaru možné křivky přizpůsobení nepřinesla žádné statisticky významné závěry. Na grafických znázorněních procesu přizpůsobení podle časového rámce sojournu u kulturně blízkých a kulturně vzdálených skupin sojournerů můžeme pozorovat určité rozdíly (i když na dané hladině významnosti statisticky nevýznamné) které naznačují, že u skupiny blízké naší kultuře se objevuje trend vzdáleně podobný obrácenému U, kdy nejvyšší míra well-beingu je zhruba po půl roce pobytu. U skupiny respondentům z kultury vzdálené naší se v tomto trendu vyskytují větší kolísání, přizpůsobení se graficky nejspíše blíží W, s největšími propady well-beingu v prvních 3-4 měsících a později po více než 6 měsících pobytu. Tuto otázku je nutné zodpovědět tak, že nebyl prokázán statisticky významný rozdíl v rozložení subjektivního well-beingu podle aktuální délky pobytu u jednotlivých klastrů podle kulturní vzdálenosti od hostitelské země.

Šestá výzkumná otázka zkoumala další klíčové faktory ovlivňující průběh procesu akulturace.

Předpoklad, že u sojournerů adaptujících se na nové kulturní prostředí lze po absolvování cíleného seznámení se s novým prostředím očekávat snížení akulturačního stresu, může být považován za oprávněný. Absolvování úvodního seznámení se s univerzitou statisticky významně negativně koreluje s mírou vnímaného akulturačního stresu. Mezi studenty, kteří absolvovali úvodní seznámení a těmi, kteří se ho neúčastnili, je významný rozdíl v míře vnímaného stresu.

Vztah mezi sítěmi přáteli a akademickým výkonem se neprokázal, ovšem sítě přátel a sociální aktivity ovlivňují spokojenost a hodnocení životních podmínek s výkonem souvisí.

Mezi nejobtížnější při adaptaci na novou kulturu je řazeno zvládnání jazyka, zaměstnání, vzdělávání a sociální kontakt.

Z uskutečněných rozhovorů lze také konstatovat, že se opakovalo téma zátěže z přizpůsobování se nové kultuře, u respondentů ale často vnímané jako výzva, dále obtíže s navazováním sociálních kontaktů a poměrně vysoká míra spokojenosti s výkonem i celkové spokojenosti.

Na základě stručných anket hodnocení výkonu a spokojenosti ke konci semestru se zdá, že lze uzavřít, že celkově jsou všichni relativně spokojeni se svým výkonem i s průběhem sojournu, opět se ale ukazuje, že můžeme konstatovat vyšší výskyt spokojených jedinců spíše ze zemí kulturně bližších.

8. Diskuse

Cílem práce bylo analyzovat proces adaptace na nové kulturní prostředí, se zřetelem na klíčové faktory, které ovlivňují průběh a výsledky tohoto procesu, se zvláštním důrazem na well-being a výkonnost akulturovujících se jedinců v souvislosti se zvládnutím vznikající zátěže. V předchozí kapitole byly uvedeny výsledky testování jednotlivých výzkumných hypotéz, formulovaných vždy v rámci příslušných výzkumných otázek. V tomto oddíle vybrané výsledky, případně postup jejich získávání, konfrontujeme s příslušnými vybranými poznatky z uváděné odborné literatury.

První a druhá výzkumná otázka se týkala vlivu kulturních vzdáleností odvozovaných pomocí Hofstedeho dimenzí na proces akulturace.

Teoretické předpoklady, které byly odvozovány na základě převážně zahraničních výzkumů v oblasti sojournu, se díky národnostnímu složení výběrového souboru sojournerů přijíždějících do České republiky, dostávají do jiného sociokulturního kontextu, mohou tak být upraveny a doplněny o specifické souvislosti typické pro naši republiku jako hostitelskou zemi.

Vzhledem k zájmu o dimenze národních kultur a o vliv vzdáleností hostitelské kultury od kultur sojournerů byl využit Hofstedeho VSM 08 (2008). Výstupy z něj však jsou porovnatelné vždy až pro minimálně dvě dostatečně početné skupiny, což v případě národnostně velice různorodého složení výběrového souboru nenabízí možnost využití pro celý výběrový soubor. Vyhodnocení sebraných dat proběhlo tedy pouze pro celkem pět národností: česká, ruská, ukrajinská, kazašská a vietnamská (volených na základě dostatečné četnosti vyplněných dotazníků VSM 08). Nicméně vzhledem k málo rovnoměrnému zastoupení různých národností bylo od další analýzy na základě těchto výsledků upuštěno a pro další zpracování jsme vycházeli z údajů dostupných na oficiálních stránkách www.geert-hofstede.com. Avšak při porovnání námi vypočtených skóru s hodnotami dimenzí uváděných oficiálními Hofstedeho internetovými stránkami se ukazuje, že pořadí nejsou zcela shodná (pro srovnání také viz Příloha 8).

Příklad rozdílů v pořadí uvedeme na dvou hlavních kulturních dimenzích. První z uvedených pořadí je dáno výstupy z našeho sběru dat pomocí VSM 08, druhé je pořadí získané z oficiálních internetových stránek:

Vzdálenost od moci (PDI): Vietnam, Rusko, Kazachstán, ČR, Ukrajina/ Rusko, Ukrajina, Vietnam, ČR;

Individualismus (IDV): Rusko, ČR, Kazachstán, Vietnam, Ukrajina/ ČR, Rusko, Ukrajina, Vietnam

Rozdíly mohou být dány například velikostí nebo i složením jednotlivých souborů respondentů. Jsme si vědomi toho, že náš soubor je specifický svým charakterem sojournerů, nicméně tato specifická jde napříč všemi námi porovnávanými skupinami, čímž splňuje další z Hofstedeho doporučení k administraci metody. Námi zpracované výstupy popisují respondenty z Kazachstánu, kteří jsou v naší republice poměrně dosti početně zastoupeni, zatímco z mezinárodního hlediska je to relativně málo studovaná skupina, tyto výstupy Hofstede nenabízí. V souvislosti se zpětnou vazbou se projevil velice výrazný zájem Kazachů o informace, intenzivně se objevovala také potřeba vymezení vůči Rusům a ostatním sousedním postsovětským zemím. Dále se díky těmto výsledkům nabízí také možnost porovnat naši zemi v hodnotách nových Hofstedeho kulturních dimenzích (jejichž hodnoty nejsou na oficiálních stránkách dostupné) – Monumentalismus a Požitkářství s Ruskem, Ukrajinou, Vietnamem a Kazachstánem, tedy skupinami se kterými přicházíme často do styku a jimž se uznávané mezinárodní výzkumy obvykle nevěnují, nebo jen vybrané skupině v jiných kontextech. Uvedená zjištění mohou poskytnout potřebný kontext a interpretační rámec přínosný pro akademické pracovníky, pracovníky pomáhajících profesí i potenciální zaměstnavatele sojournerů této národnosti.

Třetí výzkumná otázka sledovala ovlivnění subjektivního well-beingu během procesu akulturace zejména ve vztahu k akulturačním strategiím, kulturní vzdálenosti a úrovni self-efficacy sojournerů.

Zvládání akulturačního stresu úzce souvisí s oblastí well-beingu, která je vzhledem k zaměření této práce důležitá také pro svůj vliv na výkonnost sojournerů. Pro potřeby výzkumu bylo využito standardizovaného dotazníku SWLS (Diener a kol.,

1985), který v rámci hodnocení porovnává aktuální a očekávané životní situace. Výsledky pro oblast well-beingu ukazují, že průměrný skór (23 bodů) spadá do pásma průměru, který je určen rozmezím mezi 20 a 24 body. Ačkoli výstupy testování hypotéz podpořily kulturní vázanost rozdílů ve well-beingu, celkový průměrný skór se statisticky významně neliší od průměrného skóru českých studentů (Chýlová a Natovová, 2013 nebo Natovová a Chýlová, 2014) ani od průměrného skóru udávaného autorem metody (op. cit.), viz Příloha 5. Kjell (2015) vytvořil v reakci na SWLS škálu HILS, která se zaměřuje na životní harmonii, psychologickou vyrovnanost a flexibilitu v životě. Na základě výzkumného šetření (pomocí sémantické analýzy) doporučuje SWLS doplňovat právě dotazníkem HILS, aby výzkumník získal o subjektivním well-beingu kompletní obraz. Pro další navazující výzkum by toto doplnění bylo možné vzít v úvahu.

Sojournéři z kulturně vzdálených zemí zažívají během akulturace vyšší úroveň stresu než respondenti ze zemí bližších. Tento nárůst stresu je během akulturace doprovázen ještě dalšími faktory, které mají vliv na průběh adaptace a jsou také ovlivněny kulturní vzdáleností, například horší interkulturní kompetence, tedy „...chování se a komunikace vhodné a efektivní v interkulturních situacích,“ (Deardorff, 2004, p. 196). Vzdávající kulturní vzdálenost země původu od země hostitelské má významný vliv jak na způsob vyrovnání se s akulturačním stresem, tak na vytváření a prohlubování kulturních kompetencí, které mají obvykle potenciál pomáhat zvládat stres, nejen během sojournu. Výzkumy (např. Searle a Wardová, 1990; nebo Wardová a Kennedy, 1993) potvrdily, že větší množství interakcí se členy hostitelské kultury přináší snížení sociálních a akademických problémů, zvyšuje úroveň komunikačních kompetencí a zlepšuje celkovou adaptaci na život v zahraničí. Obecně se hovoří také o vlivu self-efficacy na tvorbu optimistických postojů a korelaci s kvalitou života (např. Hoskovcová, 2006). I v našem šetření se ukázala významná souvislost well-beingu a self-efficacy a také se projeví kulturní souvislosti této proměnné, které by si zřejmě zasloužily další zkoumání.

Čtvrtá výzkumná otázka se zabývala tím, zda průběh procesu akulturace ovlivňuje subjektivně vnímanou výkonnost sojournérů.

Na úrovni praktické aplikace bylo cílem práce identifikovat klíčové faktory, které je třeba zvažovat při vytváření adaptačních programů určených k usnadnění

procesu adaptace na nové kulturní prostředí. Jednou z nejdůležitějších oblastí je z tohoto pohledu využití sítě přátel (Bochner, 2006), kdy mohou zahraniční studenti těžit z interakce s členy hostitelské kultury jak sociálně, tak psychologicky i akademicky. Tento předpokládaný vztah mezi sítěmi přáteli a akademickým výkonem se v našem výzkumu neprokázal. Dále například Zhou a kol. (2008) uvádí, že kontakt a přátelství s místními studenty jsou spojeny s pozitivními emočními přínosy, jako je spokojenost zahraničních studentů, nižší míra stresu a lepší psychologické přizpůsobení. I podle výstupů v našem výzkumu se zdá, že sítě přátel a sociální aktivity ovlivňují spokojenost a hodnocení životních podmínek, které pak mohou souviset s již uváděným výkonem. Obdobně jak připomíná Zhou a kol. (2008) i podle našich výstupů se zdá (preference strategie Separace), že navzdory všem přínosům uváděné interakce jsou tyto v praxi velice omezené, neboť zahraniční studenti se obvykle nejvíce přátelí se studenty ze stejné kultury, nicméně někteří jsou zřejmě natolik sociálně založení, že udržují přátelské vztahy se všemi spolustudenty, bez ohledu na národnost.

Kulturní rozdíly mezi studenty z ČR a Německa nebo USA uvádí z perspektivy motivace k výkonu zjišťované pomocí dotazníku LMI například Kovaříková (2012). Tento úhel pohledu by mohl být začleněn v případném dalším návazném výzkumném šetření.

Na základě výsledků z ankety provedené na konci semestru bylo subjektivní hodnocení akademické výkonnosti vesměs pozitivní, nicméně se zdá, že existuje určitá tendence k vyšší spokojenosti spíše u studentů z kulturně bližších zemí. Je otázka, zda toto subjektivní hodnocení odpovídá i objektivním výsledkům a tyto jsou u kulturně vzdálenějších studentů nižší, nebo zda je toto směřování dáno například vyššími nároky těchto sojournerů. Možnost provázání databáze výsledků se subjektivními hodnoceními by byla vhodným podnětem při dalším výzkumném šetření.

Pátá výzkumná otázka se věnovala problematice zachycení časového rámce průběhu akulturačního stresu, především ve vztahu k tzv. U-tvaru křivky přizpůsobení, také s ohledem na kulturní vzdálenost země původu respondentů.

Jako příspěvek k rozsáhlé odborné diskusi o možném tvaru křivky přizpůsobení, který je kromě klasického U-tvaru (Lysgaard, 1955 a další) popisován také jako inverzní U-křivka (Hechanova-Alampay a kol., 2002), nebo reverzní J-křivka (Wardová

a kol., 1998), případně lineární tvar (Bochner, 2006; Furnham, 2005; Klineberg a Hull, 1979 in Black a Mendenhall, 1991), připojujeme naše výsledky, které vzdáleně připomínají obrácené U pro studenty z kultur bližších a nejspíše tvar W u sojournerů ze vzdálenějších kultur, ovšem bez statistické významnosti nálezů. Ačkoli předkládané rozdíly průměrných skóre na škále projevů distresu u jednotlivých skupin od sebe nejsou statisticky významně odlišné, můžeme říci, že v krátké době po příjezdu do ČR není hladina distresu nejvyšší, spíše se zdá, že je na jedné z nejnižších úrovní celého sojournu. Tento náález by nnesvědčil ani pro teorie o lineárním zobrazení přizpůsobení studentů na dlouhodobém studijním pobytu. Tyto výsledky tak nejspíše potvrzují Furnhamovu (2005) poznámku o vágnosti pojetí teorií U-křivky, ale zároveň nepotvrzují o teorii o lineárním tvaru (Furnham, 2005 a další). Můžeme také vzít v úvahu kritiku Blacka a Mendenhalla (1991), kteří naopak nesouhlasí s povšechným odmítnutím konceptu U-křivky jako takového, neboť většina výzkumů provedených v této oblasti trpí nedokonalou metodologií a chybějícím statistickým testováním.

Šestá výzkumná otázka zkoumala další klíčové faktory ovlivňující průběh procesu akulturace.

V souladu s uvedenými teoriemi stresu a jeho zvládnání, které byly uvedeny jako jeden z moderních rámců pro vysvětlení průběhu procesu akulturace (například Zhou a kol., 2008) byla oblast akulturačního stresu věnována značná pozornost. Wardová a kol. (2001) uvádějí výsledky několika výzkumů zaměřených na faktory, které zahraniční studenti vnímají jako ty, které jim působí obtíže při přizpůsobení. Mezi nejčastějšími problémy na začátku pobytu dominují především jazykové problémy, dále často finanční problémy, spíše než psychologické obtíže při adaptaci; jiný výzkum staví na první místo obtíže s životem v konkrétní hostitelské zemi, hledání ubytování, studijní problémy, stýskání a ponejvíce opět finanční problémy. Z metodologického hlediska vyzdvihují výzkum Oppera a kol. z roku 1990 (in Wardová a kol., 2001), kde deset nejčastějších problémů u studentů v zahraničí řadí podle výskytu takto:

1. Příliš mnoho kontaktu s lidmi z jiné země – 28,6%
2. Rozdíl v učebních metodách – 23,4%
3. Administrativní záležitosti – 20,9%
4. Přípravenost vyučujících pomoci zahraničním studentům – 15,2%
5. Seznámení s akademickým programem – 15%
6. Nedostatek času na cestování – 15%

7. Ubytování – 13,6%
8. Finanční záležitosti – 12,9%
9. Nalezení místa k učení – 12,1%
10. Interakce s místními studenty – 11,6%

Námi získané údaje je možné s vybranými položkami porovnat, některé problémové oblasti jsou shodné (sociální kontakt, vzdělávání jako takové), na prvních pěti místech je ale pořadí odlišné: na prvním místě jazyková bariéra (32,5%), na druhém zaměstnání (25,3%) až na třetím místě se objevují obtíže se vzděláváním (24,7%) hned následované sociálním kontaktem (23,5%) a obtížemi s médii (23,2%). Je také třeba vzít v úvahu, že na rozdíl od mnoha zahraničních výzkumů, není v našem případě komunikační jazyk jazykem hostitelské země. V literatuře (Wardová, Bochner a Furnham, 2001; Furnham, 2005, Sam a Berry, 2006) uváděné výzkumy jsou obvykle studie adaptace sojournerů v USA, Novém Zélandě, Velké Británii a dalších zemích, kde anglický jazyk slouží jak pro komunikaci v pracovním/univerzitním prostředí tak pro komunikaci v běžném životě.

Vzhledem k jinému prostředí, jinému výběrovému souboru a také zřejmě ne zcela shodných cílech u obou provedených šetření, může být uváděná částečná shoda chápána jako potvrzení univerzálnosti problémových oblastí.

Akulturační je v této práci sledována na souboru zahraničních vysokoškolských studentů, což je specifická skupina sojournerů, která je v mnoha znacích podobná skupině manažerů vyjíždějících do zahraničí. Tato podobnost umožňuje některá zjištění proto využít nejen v kontextu přípravy na studijní, ale i na pracovní zahraniční pobyt. Stahl, Miller a Tung (2002) řadí mezi základní kompetence pro interkulturní trénink sebereflexi, zpřesňování percepce a směřování její orientace, dále také kulturní odolnost, udržování identity, akceptování okolností a podobně. Jako proaktivní a preventivní opatření vidí interkulturní trénink při přípravě a orientaci osob pro práci uvnitř kultury, v rámci kulturně rozmanité společnosti v mezinárodních firmách Hesketh a Bochner (1994). Existující pokusy přizpůsobit pro tento účel vzdělávací programy pro práci s etnickými menšinami nicméně více odpovídají poradenským programům než multikulturnímu tréninku (Sue, 1997). Výstupy z této práce mohou sloužit pro rozšíření pohledu nejen v rámci psychologie práce, ale také pro další společenské vědy (například sociologii nebo kulturní antropologii), které, jak výstižně poznamenává Hofstede (1995) mají problém překročit rámec svých vlastních obzorů,

ačkoli všechny studují aspekty stejného světa, jen za využití odlišných perspektiv a metodologií; „... disciplinární parochialismus tak vítězí nad samotným účelem vědeckého snažení“ (op. cit. 216).

Zpětná vazba i pro ČZU o pravděpodobné vyšší míře nespokojenosti (statisticky nevýznamně na základě dotazníkového šetření, ale formulovaná v rozhovorech, což může být dáno jak časovým odstupem při sběru oběma metodami, tak také odlišným složením obou souborů, resp. výběrem z výběrového souboru u rozhovorů, viz Ferjenčík, 2010) se sojournem jako takovým alespoň u skupiny studentů z kulturně vzdálenějších zemí, která se pak promítne do budoucího vztahu k univerzitě, potažmo ČR, šíření dobrého jména a s tím souvisejících i ekonomických dopadů. Bylo by proto i v zájmu hostitelské univerzity se na tyto studenty cíleně proaktivně zaměřovat. Obdobně potřebu zvýšené péče o sojournery na zahraničním pobytu uvádí například Pedersen (2010), který jednoznačně říká, že rozhodně není dostatečné pouze vyslat studenty na studijní pobyt na nějaké místo v zahraničí, aby tím bylo efektivně vytvořeno globální občanství, ale že je nutné cíleně se na výstupy studijních programů v zahraničí zaměřit.

Furnham (2005) poznamenává, že zatím nedošlo ke shodě, která metoda na pomoc sojournérům je nejužitečnější, pravděpodobně je nejvhodnější kombinace metod, s významným důrazem na získané dovednosti.

Výstupy z empirické části práce budou využity také ke zkvalitnění služeb nabízených v rámci psychologického poradenství vysokoškolským studentům na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity. Brown a Holloway (2008) doporučují, aby univerzitní služby jako poradenství byly připraveny pomocí mezinárodním studentům již během prvních týdnů pobytu, kdy je jich nejvíce potřeba. Vysoká míra zátěže při adaptaci na nové kulturní prostředí se opakovaně potvrzuje jak v rámci testování hypotéz, tak ve výpovědích při rozhovorech.

Závěr

Předkládaná práce byla věnována příchodu do nového kulturního prostředí, který s sebou neoddiskutovatelně nese zvýšené nároky na adaptaci jedince. V případě studentů na dlouhodobém studijním pobytu se navíc přidává ještě zátěž plynoucí z požadavku na akademický výkon. Negativně prožívaná část akulturačního procesu se v záporném smyslu podepisuje jak na jejich výkonu, tak na celkové pohodě a v neposlední řadě také na celkovém hodnocení studijního pobytu i hostitelské kultury jako takové, a proto je důležité tuto část akulturace cíleně omezovat. Následující hlavní zjištění z této práce k tomu mají přispět:

Kulturní vzdálenost země původu a země hostitelské se ukazuje jako jeden z nejvýznamnějších faktorů, který má vliv na téměř všechny aspekty sojournu. Významný vliv na způsob vyrovnání se s akulturačním stresem a na ovlivnění akademického výkonu má zejména dimenze *Individualismus – kolektivismus*, která významně působí i na oblast vzdělávání, na práci, na sociální kontakty a spokojenost sojournerů, ačkoli není možné opomíjet ani vliv ostatních dimenzí jak na výkon, tak na spokojenost a celkovou pohodu sojournerů. Subjektivní well-being je v průběhu akulturace, kromě kulturní vzdálenosti, ovlivňován mnoha dalšími faktory, z nichž mezi významné patří akulturační strategie, zejména *Separace*, která zřejmě svým důrazem na udržení sítě přátel z domovské kultury významně zvyšuje well-being sojournerů. Dále se ukazuje významná souvislost s vnímanou vlastní účinností, která má úzký vztah i ke spokojenosti s akademickým výkonem a zároveň se zdá být kulturně podmíněna. Studenti z kulturně vzdálenějších zemí pochopitelně také vnímají větší množství změn ve výkonu a je tím negativně ovlivněna i jejich spokojenost s výkonem. Tato je ovlivňována také úrovní self-efficacy, která se nabízí také jako proměnná, se kterou je možné pracovat.

Jako oprávněný se ukázal předpoklad, že u sojournerů adaptujících se na nové kulturní prostředí lze po absolvování cíleného seznámení se s novým prostředím očekávat snížení akulturačního stresu a zvýšení míry well-beingu. Již absolvování úvodního seznámení se s univerzitou podstatně snižuje míru vnímaného akulturačního stresu. Ačkoli se nepodařilo prokázat významný vztah mezi sítěmi přátel a akademickým výkonem, ukázalo se, že sítě přátel a sociální aktivity ovlivňují spokojenost a pozitivní hodnocení životních podmínek, což jsou faktory, které s výkonem prokazatelně souvisí.

Mezi nejobtížnější faktory při adaptaci na novou kulturu se opakovaně řadí zvládnání jazyka, zaměstnání, vzdělávání a navazování sociálního kontaktu s hostiteli, což následně potvrzovaly i uskutečněné rozhovory, kde se téma zátěže z přizpůsobování se nové kultuře a zvládnání sociálních kontaktů opakovalo.

Jak s přihlédnutím k rozhovorům, tak k výsledkům ankety, které byly uskutečněny s časovým odstupem jednoho semestru lze uzavřít, že celkově jsou sojourneři relativně spokojeni se svým výkonem i s průběhem sojournu, opět se ale ukazuje, že můžeme konstatovat vyšší výskyt spokojených jedinců spíše ze zemí kulturně bližších naší kultuře.

Tato práce se zabývala popisem a analýzou klíčových faktorů provázejících akulturaci. Přínos v rovině poznatkové poskytuje prohloubení stávajících poznatků o předmětné oblasti, což je s ohledem na fungování a komunikaci v současné globální společnosti velmi důležitý úkol. Využití získaných poznatků se nabízí nejen v oboru psychologie práce, ale také umožňuje spolupráci s interkulturními psychology a kulturními antropology, kde vidíme jako pro aplikaci významné zejména doplnění informací o méně zkoumaných národnostních skupinách ze zemí bývalého Sovětského svazu. Interkulturní psychologie je hluboce zakořeněna v západních myšlenkových tradicích a euro-americkém etnocentrickém přístupu, proto je zejména s ohledem na možnost praktických aplikací třeba její obzor rozšiřovat.

V rovině empirické práce přináší aplikaci odborných teoretických východisek i výzkumných postupů známých ze zahraničního odborného světa do prostředí České republiky. Z hlediska prevence obtíží spojených s procesem adaptace na novou kulturu je nanejvýš vhodné cíleně zařazovat interkulturní trénink pro členy hostitelské společnosti, pro příjíždějící studenty pak adaptační program. Získané výsledky a poznatky o úspěšně fungujících strategiích využívaných při akulturaci lze využít pro doplnění a obohacení stávajících využívaných adaptačních technik a usnadnit tak průběh akulturačního procesu a zmírnit nebo zcela předejít vzniku problémů spojených s akulturací a kulturním šokem. Je totiž zřejmé, že akulturace nemusí mít vždy jen pozitivní výsledek, a proto usilujeme o její usnadnění a zvýšení míry well-beingu vnímaného studenty.

Ačkoli jsme si vědomi toho, že skupiny sojournerů studentů a pracovníků se od sebe vzájemně v mnoha ohledech liší, na druhou stranu se zároveň jedná o nejvíce si podobné skupiny sojournerů a mnohé ze získaných poznatků je tak možné využít i pro interkulturní styk v pracovní oblasti.

Další přínos této práce je možné spatřovat v možnosti využití získaných poznatků pro oblast poradenství na vysoké škole, jak na dané hostitelské univerzitě, tak na dalších univerzitách s podílem zahraničních studentů. Stávající psychologická poradna při katedře psychologie na PEF ČZU je dostupná pro všechny studenty. Nicméně pro nově příchozí zahraniční studenty by měly být její služby oznamovány intenzivněji zejména na úplném počátku pobytu, kdy o možnostech její existence nebo podmínkách využití nemusejí vědět a přesto právě tehdy bývají v nejvyšší míře potřebné. Na základě poznatků o kulturních specifikách jednotlivých národností tak můžeme očekávat odlišný přístup nejen ke studiu, ale i k vyhledávání případné psychologické pomoci a ke způsobu jejího poskytování. Doporučujeme zahájit cílené zaměření na skupiny studentů, které se jeví jako potencionálně problémové, s flexibilnějším a zjevnou anonymitou zaručujícím přístupem, například s vyšším využitím moderních komunikačních technologií.

Změny kulturního prostředí kladou na jedince vysoké nároky, pokud zákonitosti tohoto procesu hlouběji poznáme, nabízí se možnost, že celý proces akulturace bude vnímán ne jako nepříjemná epizoda, ale jako výzva. Sojourner se po překonání zátěže, která může být snáze zvládnutá i díky cílené pomoci, bude cítit silnější a odolnější i pro další situace. To je cílový stav, ke kterému by tato práce chtěla přispět.

„...ano, myslím, že mohu překonat překážky v životě...a cítím se emocionálně silnější, než jsem bývala doma...naučila jsem se v České republice mnoho věcí a užitečných znalostí pro mou budoucí kariéru...kdybych tu nebyla, myslím, že bych byla stále ta stejná, nervózní a stydlivá dívka... ale stala jsem se otevřenější novým zkušenostem...a začala jsem vycházet problémům vstříc...děkuji.“ (žena, 20 let, Mongolsko).

Literatura

Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. E. (2010). Tracking a global academic revolution. *Change*, 3/4, 30-39.

Arends-Tóth, J. V., & Van de Vijver, F. J. R. (2006). Assessment of psychological acculturation: Choices in designing an instrument. In D. L. Sam, & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of acculturation psychology* (142-160). Cambridge: Cambridge University Press.

Arrindell, W. A., Hatzichristou, C., Wensink, J., Rosenberg, E., van Twillert, B., Stedema, J., & Meijer, D. (1997). Dimensions of national culture as predictors of cross-national differences in subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 23(1), 37-53.

Báčová, V. (2008). Identita v sociální psychologii. In J. Výrost, & I. Slaměník (Eds.) *Sociální psychologie*, 2., přepracované a rozšířené vydání (109-126). Praha: Grada Publishing, a.s.

Bahbhohu, R. (2011). Sociomapping týmů. Praha: Dar Ibn Rushd & Qed Group.

Bahbhohu, R., Rozehnalová, E. & Sailerová, V. (Eds.). (2012). *Nové pohledy psychodiagnostiky*. 1. vyd. Praha: Qed Group.

Bandura, A. (1993). Perceived Self-Efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117-148.

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior*, Vol. 4, pp. 71-81. New York: Academic Press. (Přetištěno v H. Friedman (Ed.), *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press, 1998).

Bandura, A. (1995). *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bandura, A. (1997) *Self-Efficacy. The Exercise of Control*, New York: W. H. Freeman and Company.

- Bandura, A. & Locke, E. A. (2003). Negative self-efficacy and goal effects revisited. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 87-99.
- Barker, G. G. (2015). Choosing the best of both worlds: The acculturation process revisited. *International Journal of Intercultural Relations*, 45(2), 56-69.
- Bauer, D. (2015). Successful leadership behaviours in Slovak organizations' environment - an introduction to Slovak implicit leadership theories based on GLOBE study findings. *Journal For East European Management Studies*, 20(1), 9-35.
- Berry, J. W. (1970). Marginality, stress and ethnic identification in an acculturated Aboriginal community. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 1, 239-252.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., & Dasen, P. R. (1992). *Cross-cultural psychology. Research and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-34.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., & Dasen, P. R. (2002). *Cross-Cultural Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697-712.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). *Immigrant Youth in Cultural Transition*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Berry, J. W. (2013). Intercultural Relations in Plural Societies: Research Derived from Multiculturalism Policy. *Acta de investigación psicológica*, 3(2), 1122-1135. Recuperado en 08 de febrero de 2016, de http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2007-48322013000200006&lng=es&tlng=en.
- Black, J. S., & Mendenhall. (1991). The U-Curve Adjustment Hypothesis Revisited: A Review and Theoretical Framework. *Journal of International Business Studies*, 22, 225-247.

- Blatný, M. a kol. (2005). *Psychosociální souvislosti osobní pohody*. Brno: Masarykova univerzita.
- Bochner, S. (1982). Outcomes of cross-cultural interaction. In S. Bochner (Ed.), *Cultures in Contact* (157-160). London: Pergamon Press.
- Bochner, S. (1986). Coping with unfamiliar cultures: Adjustment or culture learning?. *Australian Journal of Psychology*, 38(3), 347-358.
- Bochner, S. (2003). Culture shock due to contact with unfamiliar cultures. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture* (Unit 8, Chapter 7), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA. [online]. [cit. 2015-11-22]. Dostupné z <<https://www.wvu.edu/culture/Bochner.htm>>.
- Bochner, S. (2006). Sojourners. In D. L. Sam, & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of acculturation psychology* (181-197). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brom, P. (2007). *Studijní obory vyučované v anglickém jazyce*. [online]. [cit. 2016-13-04]. Dostupné z <<https://www.pef.czu.cz/cs/?r=453&i=3126>>.
- Brown, J., & Brown, L. (2013). The international student sojourn, identity conflict and threats to well-being. *British Journal Of Guidance & Counselling*, 41(4), 395-413.
- Brown, L., & Holloway, I. (2008a). The adjustment journey of international postgraduate students at an English university. *Journal of research in international education*, 7(2), 232-249.
- Brown, L., & Holloway, I. (2008b). The initial stage of the international sojourn: excitement or culture shock?. *British Journal Of Guidance & Counselling*, 36(1), 33-49.
- Cannon, M. T. (2000). Adjustment of assistant English teachers in Japan. *Dissertation Abstracts International*, 60, 5818.

Casas, F., Tiliouine, H., & Figuer, C. (2014). The Subjective Well-being of Adolescents from Two Different Cultures: Applying Three Versions of the PWI in Algeria and Spain. *Social Indicators Research*, 115(2), 637-651.

CEECEC (1992). Treaty on European Union. [online]. ©1992 [cit. 2016-01-25]. Dostupné z: <http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf>.

Cemalcilar, Z., & Falbo, T. (2008). A Longitudinal Study of the Adaptation of International Students in the United States. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 39(6), 799-804.

Černý, V. (2013). Národnostní mozaika na PEF. *Zpravodaj Živá univerzita*, 1/2013, 24.

Český statistický úřad [online]. ©2013 [cit. 2013-07-31]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/datove_udaje/ciz_vzdelavani>.

Chavajay, P. (2013). Perceived social support among international students at a U.S. university. *Psychological Reports*, 112(2), 667-677.

Chirkov, V. (2009). Introduction to the special issue on critical acculturation psychology. *International Journal of Intercultural Relations*, 33 (2), 87–93.

Chun, K. M., Organista, P. B., & Marín, G. (2010). *Acculturation: Advances in Theory, Measurement and Applied Research*. Washington: American Psychological Association.

Chamoutová, K., & Chýlová, H. (2008). Coping with stress at CULS students - A Comparison study. *Proceedings of the 5th International Conference on Efficiency and Responsibility in Education (ERIE 2008)*, 88-91.

Chýlová, H., Natovová, L., & Kolman, L. (2012). Preferred Stress Coping Strategies – A Case Study on CULS Students. *Proceedings of the 9th International Conference on Efficiency and Responsibility in Education (ERIE 2012)*, 175-183.

Chýlová, H., & Natovová, L. (2012). Stress Coping Strategies at University Students - Part I: Gender Differences. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 5(3), 135-147.

- Chýlová, H., & Natovová, L. (2013). Stress, Self-efficacy and Well-Being of the University Students - Part I: Gender Differences. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 6(3), 190-202.
- Cicognani, E. (2011). Coping strategies with minor stressors in adolescence: relationships with social support, Self-Efficacy, and psychological Well-Being. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(3), 559-578.
- Corbitt, B. J., Peszynski, K. J., Inthanond, S., Hill, B., & Thanasankit, T. (2004). Cultural Differences, Information and Code Systems. *Journal Of Global Information Management*, 12(3), 65-85.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. London: Sage.
- Czerwionka, L., Artamonova, T., & Barbosa, M. (2015). Intercultural knowledge development: Evidence from student interviews during short-term study abroad. *International Journal of Intercultural Relations*, 49 (6), 80-99.
- Datler, G., Jagodzinski, W., & Schmidt, P. (2013). Two theories on the test bench: Internal and external validity of the theories of Ronald Inglehart and Shalom Schwartz. *Social Science Research*, 42(3), 906-925.
- Deardorff, D.K. (2004). Internationalization: In Search of Intercultural Competence. *International Educator*, 8(2), 13 - 15.
- Demes, K. A., & Geeraert, N. (2015). The Highs and Lows of a Cultural Transition: A Longitudinal Analysis of Sojourner Stress and Adaptation Across 50 Countries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(2), 316–337.
- DiTella, R. & MacCulloch, R. (2010). Happiness Adaptation to Income Beyond „Basic Needs“. In E. Diener, J. F. Helliwell, & D. Kahneman, (Eds.), *International Differences in Well-Being* (pp. 217-246). Oxford: Oxford University Press.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, & R. J., Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.

- Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7(3), 181-185.
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1-2), 189-216.
- Diener, E., Sapyta, J. J., & Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, 9(1), 33-37.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American psychologist*, 55(1), 34.
- Diener, E., Nickerson, C., Lucas, R., E., & Sandvik, E. (2002). Dispositional affect and job outcomes. *Social Indicators Research*, 59(3), 229-259.
- Diener, E., & Seligman, M. E. (2002). Very Happy People. *Psychological Science (Wiley-Blackwell)*, 13(1), 81.
- Diener, E. (2009). Introduction - Culture and well-being works by Ed Diener. In E. Diener, E. Diener (Eds.), *Culture and well-being: The collected works of Ed Diener* (pp. 1-8). New York, NY, US: Springer Science + Business Media.
- Diener, E. (2009). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. In E. Diener, E. Diener (Eds.), *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener* (pp. 25-65). New York, NY, US: Springer Science + Business Media.
- Diener, E. (2012). New findings and future directions for subjective well-being research. *American Psychologist*, 67(8), 590-597.
- Disman, M. (2009). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Dosedlová, J. a kol. (2008). *Předpoklady zdraví a životní spokojenosti*. Brno: MSD.
- Dutton, E. (2011). The significance of British Columbia to the origins of the concept of „Cultureshock“. *BC Studies*, (171), 111-129.
- Džuka, J. (2012). Subjektívne hodnotenie kvality života: definícia, meranie a východiska ďalšieho výskumu. *Československá Psychologie*, 56(2), 148-156.

- Early, P. C., & Ang, S. (2003). *Cultural intelligence: individual interactions across cultures*. Stanford: Stanford University Press.
- Early, P. C., & Peterson, R. S. (2004). The Elusive Cultural Chameleon: Cultural Intelligence as a New Approach to Intercultural Training for the Global Manager. *Academy Of Management Learning & Education*, 3(1), 100-115.
- Eroglu, S. E. (2012). Examination of university students' subjective well-being: a crosscultural comparison. *International Journal of Academic Research*, 4(1), 168-171.
- Fan, J., & Wanous, J. P. (2008). Organizational and Cultural Entry: A New Type of Orientation Program for Multiple Boundary Crossings. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1390-1400.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Franke, R. H., Hofstede, G., & Bond, M. H. (1991). Cultural roots of economic performance: a research note. *Strategic Management Journal*, 12, 165-173.
- Frankenberg, E., & Bongard, S. (2013). Development and preliminary validation of the Frankfurt Acculturation Scale for Children (FRACC-C). *International Journal of Intercultural Relations*, 37(3), 323-334.
- French, W., Zeiss, H., & Scherer, A. G. (2001). Intercultural Discourse Ethics: Testing Trompenaars' and Hampden-Turner's Conclusions about Americans and the French. *Journal of Business Ethics*, 34, 145-159.
- Friedlemeier, W., Chakkarath, P., & Schwarz, B. (2005). *Culture and Human Development*. Hove: Psychology Press.
- Furnham, A., & Bochner, S. (1986). *Culture Shock: Psychological Reactions to Unfamiliar Environments*. London: Methuen.
- Furnham, A. (2005). *The Psychology of Behaviour at Work: The Individual and the Organization*. Hove: Psychology Press.

Gärtner, M., & Drbohlav, D. (2012). Akulturace expatriotů v českém prostředí (vyšší manažeři versus „český lid“). *Český lid*, 4(99), 385-406.

Gillernová, I., Kebza, V., & Rymeš, M. (2011). *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada.

Greenblatt, S. (2010). *Cultural Mobility: A Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.

Griffin, M. A., & Clarke, S. (2011). Stress and well-being at work. pp 359-397. In: S. Zedeck. *APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Volume 3. APA: Washington.

Grubel, H. B., & Scott, A. D. (1966). The international flow of human capital. *American Economic Review*, 56(2), 268.

Gullahorn, J. T., & Gullahorn, J. E. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal Of Social Issues*, 19(3), 33-47.

Hájek, V. (2013). Tisková zpráva. [online]. ©2013 [cit. 2013-07-31]. Dostupné z: <<http://www.cuni.cz/UK-5316.html>>.

Hechanova-Alampay, R., Beehr, T. A., Christiansen, N. D., & Van Horn, R. K. (2002). Adjustment and strain among domestic and international student sojourners. *School Psychology International*, 23(4), 458-474.

Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. (Eds.).(2015). *World Happiness Report 2015*. New York: Sustainable Development Solutions Network. [online]. ©2015 [cit. 2016-02-24]. Dostupné z: <http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf>.

Hendl, J. (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.

Hesketh, B., & Bochner, S. (1994). Power Distance, Individualism/Collectivism, and Job-Related Attitudes in a Culturally Diverse Work Group. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 25(2), 233-257.

- Hewstone, M., & Stroebe, W. (2007). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hlaváčková, E., Hodačová, L., Csémy, L., Šmejkalová, J., & Čermáková, E. (2010). Kvalita života českých dětí. *Československá psychologie*, 54(2), 138-146.
- Hofstede, G. (1995). Multilevel Research of Human Systems: Flowers, Bouquets and Gardens. *Human Systems Management*, 14, 207-217.
- Hofstede, G. (1999). *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: Universita Karlova Praha, Filosofická fakulta.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Second Edition, Thousand Oaks CA: Sage Publications.
- Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2007). *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha: Linde.
- Hofstede, G. (2006). What did GLOBE really measure? Researchers' minds versus respondents' minds. *Journal of International Business Studies*, 37, 882-896.
- Hofstede, G. (2008). Values Survey Module 2008 International Questionnaire. NL. [online]. ©2008 [cit. 2016-11-01]. Dostupné z: <<http://www.geerthofstede.nl>>.
- Hoskovcová, S. (2006). *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada.
- House, R. J., Hanges, P. J., Ruiz-Quintanilla, S. A., Dorfman, P. W., Javidan, M., Dickson, M., & Gupta, V. (1999). Cultural influences on leadership and organizations: Project GLOBE. *Advances in global leadership*, 1(2), 171-233.
- House, R. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., & de Luque, M. S. (2006). A failure of scholarship: Response to George Graen's critique of GLOBE. *The Academy Of Management Perspectives*, 20(4), 102-114.
- Itim International (2015). The Hofstede centre. [online]. ©2015 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <<http://geert-hofstede.com>>.

Jahoda, G. (1992). Foreword. In J. W. Berry, Y. H. Poortinga, M. H. Segall, & P. R. Dasen. *Cross-cultural psychology. Research and applications* (x-xii). Cambridge: Cambridge University Press.

Janoušek, J. (1992). Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. *Československá psychologie*, 36 (5), 385-398.

Janoušek, J. (2005). *Aspirační úroveň, výkonový motiv a vnímané sebeuplatnění jako psychologické faktory výkonnosti ve společenských podmínkách*. Praha: FSV UK.

Kao, H. S. R., & Sek-Hong, N. (1997). In D. Munro, J. F. Schumaker, & S. C. Carr, (Eds.), *Motivation and Culture*(119-132). New York: Routledge.

Kausar, R. (2010). Perceived Stress, Academic Workloads and Use of Coping Strategies by University Students. *Journal of Behavioural Sciences*, 20(1), 31-45.

Ke, N., & Chang, H. (2009). Cultural Adaptation and Ethnic Online Communities: A Study of Chinese Sojourners in the U. S. *Conference Papers - International Communication Association*, 1-28.

Kebza, V. (2005) *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia.

Kebza, V. & Šolcová, I. (2005). Osobní pohoda: determinující faktory u české dospělé populace. In M. Blatný a kol., *Psychosociální souvislosti osobní pohody (11-31)*. Brno: Masarykova univerzita.

Kha Lee, J., & Green, K. (2010). Acculturation processes of hmong in Eastern Wisconsin. *Hmong Studies Journal*, 11, 1-21. [online]. [cit. 2011-04-20]. Dostupné z: <<http://www.doaj.org/doi?func=fulltext&passMe=Hmong>>].

Kjell, O. E., Daukantaitė, D., Hefferon, K., & Sikström, S. (2015). The harmony in life scale complements the satisfaction with life scale: Expanding the conceptualization of the cognitive component of subjective well-being. *Social Indicators Research*, [serial on the Internet]. (2015, Feb 18), [cited February 11, 2016]; Available from: PsycINFO.

Klineberg, O., & Hull, W. F. (1979) At a foreign university: An international study of adaptation and coping. In J. S. Black & M. Mendenhall (1991). *The U-Curve*

Adjustment Hypothesis Revisited: A Review and Theoretical Framework (228). *Journal of International Business Studies*, 22, 225–247.

Kokavec, J. (2012) Odkud jsou studenti ČZU? IZUN [online]. ©2012 [cit. 2013-08-05]. Dostupné z: < <http://www.izun.eu/univerzita/odkud-jsou-studenti-czu>>.

Kolman, L. (2007). *Komunikace mezi kulturami*. Praha: Alfa Nakladatelství, s.r.o.

Kolman, L. (2008). Proces a obsah akulturace. In *Sborník příspěvků: Multikulturalita a menšiny v evropském kontextu* (189-195). Liberec: LRS.

Kovaříková, J. (2012). Jací jsme? Kultura a mentalita v Česku z pohledu společenských věd. In R. Bahbhoh, E. Rozehnalová & V. Sailerová (Eds.). *Nové pohledy psychodiagnostiky* (149- 162). Praha: Qed Group.

Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.

Křivohlavý, J. (2004). *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál.

Landis, D., Bennett, J. M., & Bennett, M. J. (2004). *Handbook of Intercultural Training*. (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

Lee, S. (2008). Relationship between selected predictors and adjustment/acclimation stress among East Asian international students. *Dissertation Abstracts International*, 69, 737.

Lukeš, M. & Nový, I. a kol. (2005). *Psychologie podnikání*. Praha: Management press.

Luszczynska, A., Gutierrez-Dona B. & Schwarzer, R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40 (2), 80–89.

Luszczynska, A., Scholz, U. & Schwarzer, R. (2005). The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 139 (5), 439-457.

- Lysgaard, S. (1955). Adjustment in a foreign society. Norwegian Fulbright grantees visiting the United States. *International Social Science Bulletin*, 6, 34-40.
- Masgoret, A., & Ward, C. (2006). Culture learning approach to acculturation. In D. L. Sam, & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (58-77). Cambridge: Cambridge University Press.
- Matsumoto, D., & Vijver, F. J. R. van de (2011). *Cross-cultural Research methods in psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meadows, G., Singh, B., Burgess, P., & Bobevski, I. (2002). Psychiatry and the need for mental health care in Australia: findings from the National Survey of Mental Health and Well-being. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 36, 210 - 216.
- Mills, N., Pajares, F., & Herron, C. (2007). Self-efficacy of College Intermediate French Students: Relation to Achievement and Motivation. *Language Learning*, 57(3), 417-442.
- Milstein, T. (2003). Transformation in a Foreign Land: Self-Efficacy Via Sojourning. *Conference Papers -- International Communication Association*, 1-38.
- Minkov, M., & Hofstede, G. (2012). Hofstede's fifth dimension: New evidence from the world values survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(1), 3-14.
- Moon, Ch. J., & Wooliams, P. (2000). Managing Cross Cultural Business Ethics. *Journal of Business Ethics*, 27, 105-115.
- Morgensternová, M., Šulová, L., a kol. (2007). *Interkulturní psychologie. Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum.
- MŠMT (2016). Data o studentech, poprvé zapsaných a absolventech vysokých škol. [online]. [cit. 2016-04-20]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/data-o-studentech-poprve-zapsanych-a-absolventech-vysokych>
- Munro, D., Schumaker, J. F., & Carr, S. C. (Eds.), (1997). *Motivation and Culture*. New York: Routledge.

Natovová, L., & Chýlová, H. (2014). Is There a relationship between Self-efficacy, Well-being and Behavioural Markers in Managing Stress at University Students. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 7(1), 14-18.

Národní agentura pro evropské vzdělávací programy. *Program Erasmus* [online]. [cit. 2016-01-09]. Dostupné z: <<http://www.naep.cz/erasmus>>

Nickerson, C., Diener, E., & Schwarz, N. (2011). Positive affect and college success. *Journal of Happiness Studies*, 12, 717-746.

Norušis, M. J. (2012). *IBM SPSS Statistics 19 Advanced Statistical Procedures*. New York: Pearson.

Nový, I., Schroll-Machl, S. a kol. (2003). *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání, 3. vydání*. Praha: Management Press.

Nový, I., Jarošová, E., & Bedrnová, E. a kol. (2012). *Manažerská psychologie a sociologie*. Praha: Management Press.

Oberg, K. (1960). Cultural shock: adjustment to the new cultural environment. *Practical Anthropology*, 7, 177-182.

Odbor azylové a migrační politiky. *Migrační a azylová politika České republiky: Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky* [online]. [cit. 2016-02-02]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-70144.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>.

Oishi, S. (2010). Culture and Well-Being: Conceptual and Methodological Issues. In E. Diener, J. F. Helliwell, & D. Kahneman, (Eds.), *International Differences in Well-Being* (pp. 34-69). Oxford: Oxford University Press.

Outten, H. R., Schmitt, M. T., Garcia, D. M., & Branscombe, N. R. (2009). Coping Options: Missing Links between Minority Group Identification and Psychological Well-Being. *Applied Psychology: An International Review*, 58(1), 146-170.

Pavot, W., & Diener, E. (2008). The Satisfaction With Life Scale and the emerging construct of life satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 3, 137-152.

- Pedersen, P. (2010). Assessing intercultural effectiveness outcomes in a year-long study abroad program. *International Journal of Intercultural Relations*, 34(9), 70-80.
- Pedersen, E. R., Neighbors, C., Larimer, M. E., & Lee, C. M. (2011). Measuring Sojourner Adjustment among American students studying abroad. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(4), 881-889.
- Peterson, J. C., Milstein, T., Chen, Y., & Nakazawa, M. (2011). Self-Efficacy in Intercultural Communication: The Development and Validation of a Sojourners' Scale. *Journal Of International & Intercultural Communication*, 4(4), 290-309.
- Plichtová, J. (2002). *Metódy sociálnej psychológie zblízka. Kvalitatívne kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava: Média.
- Pontin, E., Schwannauer, M., Tai, S., & Kinderman, P. (2013). A UK validation of a general measure of subjective well-being: the modified BBC subjective well-being scale (BBC-SWB). *Health & Quality Of Life Outcomes*, 11(1), 1-9.
- Prior, P. M., & Hayes, B. C. (2003). The relationship between marital status and health: An empirical investigation of differences in bed occupancy within health and social care facilities in Britain, 1921 - 1991. *Journal of Family Issues*, 24, 124 - 148.
- Průcha, J. (2007a). *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Druhé vydání. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2007b). Interkulturní psychologie: Aplikace ve sféře edukace. In L. Kolman *Komunikace mezi kulturami*. Praha: Alfa Nakladatelství, s.r.o.
- Průcha, J. (2010). *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada Publishing,a.s.
- Raila, H., Scholl, B. J., & Gruber, J. (2015). Seeing the world through rose-colored glasses: People who are happy and satisfied with life preferentially attend to positive stimuli. *Emotion*, 15(4), 449-462.
- Redfield, R. Linton, R., & Herskovits, M. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38 (149-152).

- Redmond, M. V. (2000). Cultural distance as a mediating factor between stress and intercultural communication competence., *International Journal of Intercultural Relations*, 24(1), 151-159.
- Rienties, B., Luchoomun, D., & Tempelaar, D. (2014). Academic and social integration of Master students: a cross-institutional comparison between Dutch and international students. *Innovations In Education & Teaching International*, 51(2), 130-141.
- Ronen, S., & Shenkar, O. (1985). Clustering countries on attitudinal dimensions: A review and synthesis. *Academy of Management Review*, 10(3), 435-454.
- Ryff, C. D., & Singer, B. (1996). Psychological well-being: Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy And Psychosomatics*, 65(1), 14-23.
- Ryff, C. D., & Singer, B. (1998). Human Health: New Directions for the Next Millennium. *Psychological Inquiry*, 9(1), 69.
- Rymeš, M. (1993). Kapitola 6. In J. Douchová a kol., *Základy psychologie trhu* (120-137). Praha: H&H.
- Řehulková, O., Řehulka, E., Blatný, M., & Mareš, J. (2008). Quality of life issues – based on previous research results. In Řehulková, O. & Řehulka, E. (Eds.) a kol. *The quality of life in the contexts [of] health and illness* (16-31). Brno: MSD.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (2006). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, W., & Ward, C. (1990). The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transitions. *International Journal Of Intercultural Relations*, 14(4), 449-464.
- Segall, M. H., Lonner, & W. J., Berry, J. W. (1998). Cross-Cultural Psychology as a Scholarly Discipline. On the Flowering of Culture in Behavioral Research. *American Psychologist*, 53(10), 1101-1110.
- Seligman, M. (2011). *Flourish*. London: Nicholas Brealey Publishing.

- Scholz, U., Gutierrez-Dona, B., Sud, S. & Schwarzer, R. (2002). Is General Self-Efficacy a universal construct? Psychometric findings from 25 Countries. *European Journal of Psychological Assessment*, 18(3), 242–251.
- Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston, *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs* (35-37). Windsor, UK: NFER-NELSON.
- Schwarzer, R., Mueller, J., & Greenglass, E. (1999). Assessment of perceived general self-efficacy on the Internet: Data collection in cyberspace. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, 12(2), 145-161.
- Schwartz, S. H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48(1), 23-47.
- Shigehiro, O., Diener, E., & Lucas, R. E. (2015). National Accounts of Subjective Well-Being. *American Psychologist*, 70(3), 234-242.
- Slezáčková, A. (2012). *Průvodce pozitivní psychologií*. Praha: Grada.
- Sollárová, E. (2008). Socializace. In J. Výrost, & I. Slaměník (Eds.) *Sociální psychologie, 2., přepracované a rozšířené vydání* (49-65). Praha: Grada Publishing, a.s.
- Smith, P. B., Dugan, S., & Trompenaars, F. (1996). National Culture and the Values of Organizational Employees. A Dimensional Analysis Across 43 Nations, *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 27(2), 231-264.
- Srnec, J. (2006). *Strategie a metody psychosociálního výzkumu*. Praha: PVŠPS.
- Stahl, G. K., Miller, E. L., & Tung, R. L. (2002). Toward the boundaryless career: a closer look at the expatriate career concept and the perceived implications of an international assignment. *Journal of World Business* 37, 216-227.
- Stephenson, M. (2000). Development and Validation of the Stephenson Multigroup Acculturation Scale (SMAS). *Psychological Assessment*, 12(1), 77-88.

- Sue, D. (1997). Multicultural training. *International Journal of Intercultural Relations*, 21(2), 175—193.
- Tanaka, T., Takai, J., Kohyama, T., Fujihara, T., & Minami, H. (1997). Effects of social networks on cross-cultural adjustment. *Japanese Psychological Research*, 39(1), 12-24.
- Triandis, H. C. (2002a). Odysseus wandered for 10, I wondered for 50 years. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture (Unit 2, Chapter 1)*, (<http://www.wvu.edu/~culture>), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA.
- Triandis, H. C. (2002b). Subjective culture. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture (Unit 15, Chapter 1)*, (<http://www.wvu.edu/~culture>), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA.
- Triandis, H. C. (2008). Culture. In D. L. Stone, & E. F. Stone-Romero (Eds.), *The Influence of Culture on Human Resource Management Processes and Practices* (1-24). New York: Lea.
- Trompenaars, F. (1993). *Riding the Waves of Culture: Understanding Cultural Diversity in Business*. London: Economist Books.
- Trompenaars, F., & Hampden-Turner, Ch. (2012). *Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business*, 3. rozšířené vyd. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Udrea, G., Dumitriu, D., Scirlat, M., & Stroe, A. (2015). The Role of Host-Universities in the Process of Erasmus Students' Intercultural Adaptation. *Romanian Journal Of Communication & Public Relations*, 17(1), 83-99.
- Van der Westhuizen, S., de Beer, M., & Bekwa, N. (2011). Psychological strenghts as predictor of postgraduate students' academic achievement. *Journal of Psychology in Africa*, 21(3), 473-478.

Valianos, A. (2008). Performance analysis of cross-cultural encounters: New methods of preparing students to face culture shock. *Conference Papers - National Communication Association*. 2008, 1.

de Vaus, D. A. (2008). *Analyzing social science data*. London: Sage.

Výrost, J., & Slaměník, I. (Eds.) (2008). *Sociální psychologie, 2., přepracované a rozšířené vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Wang, K. T., & Heppner, P. P. (2012). Profiles of Acculturative Adjustment Patterns Among Chinese International Students. *Journal Of Counseling Psychology*, 59(3), 424-436.

Ward, C., & Kennedy, A. (1993). Where's the 'culture' in cross-cultural transition? Comparative studies of sojourner adjustment. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 24(2), 221-249.

Ward, C., & Kennedy, A. (1994). Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociocultural competence during cross-cultural transitions. *International Journal Of Intercultural Relations*, 18(3), 329-343.

Ward, C., Okura, Y., Kennedy, A., & Kojima, T. (1998). The U-curve on trial. A longitudinal study of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 11(2), 166-180.

Ward, C., & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and Adaptation Revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422-442.

Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock*. Hove: Routledge.

Ward, C. (2008). Thinking outside the Berry boxes: New perspectives on identity, acculturation and intercultural relations. *International Journal of Intercultural Relations*, 32(2), 105–114.

Ward, C., Kagitcibasi, C. (2010). Introduction to “Acculturation Theory, Research and Application: Working with and for Communities”. *International Journal of Intercultural Relations*, 34(2), 97-100.

Ward, C., & Geeraert, N. (2016). Advancing acculturation theory and research: the acculturation process in its ecological context. *Current Opinion in Psychology*, 8(4), 98–104.

Yaping, G., & Fan, J. (2006). Longitudinal Examination of the Role of Goal Orientation in Cross-Cultural Adjustment. *Journal Of Applied Psychology*, 91(1), 176-184.

Young, T. J., & Schartner, A. (2014). The effects of cross-cultural communication education on international students' adjustment and adaptation. *Journal Of Multilingual & Multicultural Development*, 35(6), 547-562.

Zel'ová, A. (2008). Mezikulturní psychologie. In J. Výrost, & I. Slaměník (Eds.) *Sociální psychologie*, 2., přepracované a rozšířené vydání (373-387). Praha: Grada Publishing, a.s.

Zhou, Y., Jindal-Snape, D., Topping, K., & Todman, J. (2008). Theoretical models of culture shock and adaptation in international students in higher education. *Studies In Higher Education*, 33(1).

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1: Proces akulturace	24
Obrázek 2: U-křivka přizpůsobení	29
Obrázek 3: Změny ve vnímané úrovni stresu.....	33
Obrázek 4: Druhy přizpůsobení v závislosti na zkušenostech sojournera.....	34
Obrázek 5: Průběh sociokulturní adaptace	35
Obrázek 6: Průběh psychologické adaptace	36
Obrázek 7: Druhy interkulturních strategií v etnokulturní skupině a v širší společnosti	45
Obrázek 8: Dendrogram kulturní vzdálenosti zemí a jeho dělení na dva a tři klastry.....	108
Obrázek 9: Míra stresu podle dosavadní délky sojournu	139
Obrázek 10: Míra well-beingu podle dosavadní délky sojournu.....	141
Obrázek 11: Well-being podle trvání sojournu (klastr 1).....	143
Obrázek 12: Well-being podle trvání sojournu (klastr 2).....	143
Tabulka 1: Strategie akulturace	44
Tabulka 2: Zastoupení národností v souboru respondentů pro předvýzkum.....	94
Tabulka 3: Složení souboru respondentů podle pohlaví.....	98
Tabulka 4: Složení souboru respondentů podle věku	98
Tabulka 5: Složení souboru respondentů podle dosavadní délky pobytu v ČR	98
Tabulka 6: Složení souboru respondentů podle země původu	101
Tabulka 7: Rozdělení zemí do tří klastrů podle hodnot PDI, IDV, UAI a MAS.....	107
Tabulka 8: Dimenze národních kultur ČR a průměr ostatních zemí	109
Tabulka 9: 7 dimenzí národních kultur vybraných zemí	110
Tabulka 10: Pořadí 7 dimenzí národních kultur vybraných zemí.....	110
Tabulka 11: Test normality pro PDI H_{30}	117
Tabulka 12: IDV H_{20} T-test	119
Tabulka 13: T-test IDV H_4, H_5, H_6	121
Tabulka 14: T-test MAS H_1, H_2, H_3	122
Tabulka 15: T-test MAS H_5	124
Tabulka 16: ANOVA k H_2	127
Tabulka 17: Spearmanova korelace $O_3 - H_3$	129
Tabulka 18: Spearmanova korelace SE a WB.....	131
Tabulka 19: SE – T-test popisná statistika	132
Tabulka 20: SE – T-test srovnání se studenty z VŠE	132
Tabulka 21: SE – T-test srovnání se studenty z ČZU.....	132
Tabulka 22: SE – T-test srovnání s Němci	133
Tabulka 23: Spearmanova korelace stresu a výkonu.....	135
Tabulka 24: Spearmanova korelace self-efficacy a výkonu	136
Tabulka 25: Stres – Leveneho test.....	140
Tabulka 26: Test normality pro stres	140
Tabulka 27: Well-being – Leveneho test.....	141
Tabulka 28: Testy normality – WB	142
Tabulka 29: H_{20} - Popisná statistika WB	144
Tabulka 30: Testy normality – korelace k O_6	147

Tabulka 31: Spearmanova korelace k O6 – síť přátel, sociální vztahy, spokojenost a akademická výkonnost.....	148

V Příloze

Tabulka 32: Složení souboru respondentů podle předpokládané délky pobytu v ČR

Tabulka 33: Složení souboru respondentů podle oboru studia

Tabulka 34: Složení souboru respondentů podle ročníku studia

Tabulka 35: IDV popisná statistika pro H2

Tabulka 36: Popisná statistika T-test IDV H4,H5, H6

Tabulka 37: Popisná statistika k T-testu MAS H1,H2,H3

Tabulka 38: Popisná statistika k T-testu MAS H5

Tabulka 39: Popisná statistika k H2 – ANOVA

Tabulka 40: ANOVA Stres H14

Tabulka 41: Korelace k O6 – síť přátel, sociální vztahy, well-being a nervozita

Přílohy

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník AAEPSA

Příloha 2: Popisná statistika souboru - Tabulka 32, Tabulka 33, Tabulka34

Příloha 3: Výzkumná otázka 1

Vyhýbání se nejistotě - UAI

UAI – H1, UAI – H2, UAI – H3

Vzdálenost od moci - PDI

PDI – H1, PDI – H2, PDI – H3

Individualismus - IDV

IDV – H2, H4, H5, H6, IDV – H1, IDV – H3

Maskulinita - MAS

MAS – H4, MAS – H1,H2, H3, H5

Příloha 4: Výzkumná otázka 2

Hypotéza H1

Hypotéza H2

Příloha 5: Výzkumná otázka 3

Hypotéza H4

Hypotéza H5

Hypotéza H6

Self-efficacy

Příloha 6: Výzkumná otázka 4

Hypotéza H13

Příloha 7: Výzkumná otázka 5

Hypotéza H14

Hypotéza H15

Hypotéza H16 I

Hypotéza H16 II

Příloha 8: Výzkumná otázka 6

Hypotéza H17

Popisná statistika části I - oblasti obtíží

Příloha 9: Diskuse

Hofstede – ITIM, Well-being I, Well-being II, Well-being III